II 375185

QUAID-I-AZAM UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
"M. EMINESCU" IAȘI
II 375 185

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

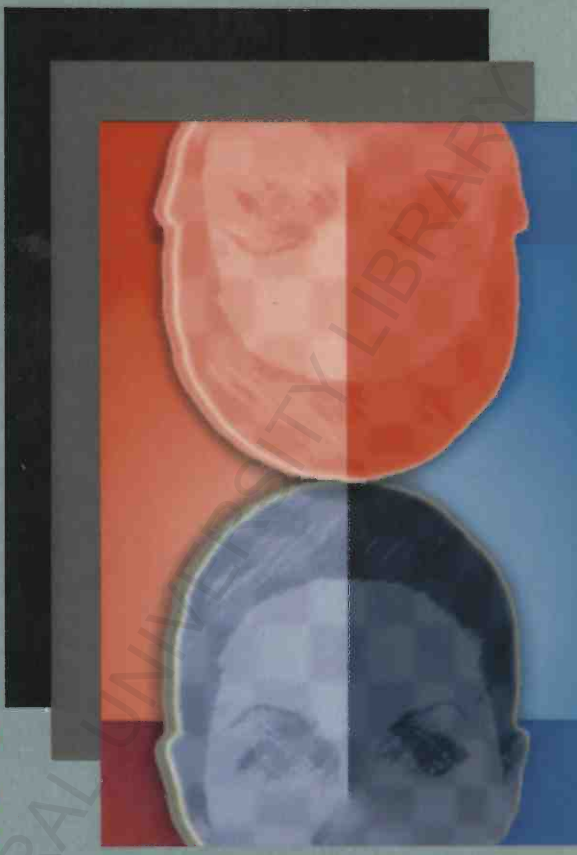

Gheorghe
TEODORESCU

Ovidiu
ERASIM-PROCA

Sisteme şi ...portamente electorale

II 375.185

Editura Fundației AXIS

BCU BUCUREȘTI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
II 375.185

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Gheorghe TEODORESCU
Ovidiu GHERASIM-PROCA

Sisteme şi comportamente electorale

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Seria
Politologie

Colecţia UNIVERSITARIA (60)
Coordonator:
Petru Bejan

Gheorghe TEODORESCU este profesor la Catedra de Sociologie a Universităţii „Al.I.Cuza" din Iaşi. Volume de autor: *Comunicare şi opinie publică* (1995), *Putere, autoritate şi comunicare politică* (2000), *Sociologia mirabilis* (2003/2006). Co-autor la volumul *Relaţii publice şi publicitate* (2003) şi coordonator al lucrării *Un secol de sociologie românească* (1997). Coordonează *Caiete sociologice,* revistă a Institutului Social Român. Domenii de interes: sociologia comunicării de masă şi a opiniei publice, sociologie politică. Este preşedinte al Institutului Naţional de Sondare a Opiniei şi Marketing (INSOMAR), profesor invitat la USTL-Lille. Organizează începând din 2002 cursurile Şcolii sociologice franco-române la Iaşi.

Ovidiu GHERASIM-PROCA este doctorand în ştiinţe politice şi asistent universitar în cadrul Catedrei de Ştiinţe Politice, Universitatea "Al. I. Cuza" din Iaşi. Domenii de interes: ideologii politice, sisteme electorale, tranziţii politice şi democratizare.

© Editura Fundaţiei AXIS, 2005
B-dul Carol I, nr. 11, B, 202
700506, Iaşi
Tel. /fax: 0232/201653
e-mail: faxis@uaic. ro

ISBN: 973-7742-28-1

BCU IAŞI CONTRAL UNIVERSITARA LIBRARY

II 375185
116543

Gheorghe TEODORESCU
Ovidiu GHERASIM-PROCA

SISTEME ŞI COMPORTAMENTE ELECTORALE

392665
B.C.U. IASI

Editura Fundaţiei AXIS
Iaşi – 2006

ACU
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITY LIBRARY

8 MAI 2006

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINS

Cuvânt înainte 7

I. **Modele istorice ale selecției, recrutării și promovării *leadership*-ului politic** **11**
Abordarea sociologică a politicului 11
Modalități de acces la spațiul decidenței politice 18

II. **Democrație, cetățenie și reprezentativitate politică** ... **29**
Participare politică și semnificația votului 29
Condiția de cetățean 37
Reprezentativitatea politică și înțelesul dreptului de a alege 44

III. **Votul, fapt social total** **51**
Definirea situației electorale 51
Conformitate și deviantă în conduita de vot 62
Paradigme ale conduitei electorale 66

IV. **Modelul alegerii raționale, comportamentul electoral și interpretarea economică a procesului democratic** **80**
Efectul Condorcet și failibilitatea sistemelor electorale 80
Analogiile economice 92

V. **Sisteme electorale și metode de calcul a distribuției mandatelor** **112**
Tipologia sistemelor electorale 112

Metode de calcul a distribuirii mandatelor electorale....120
1. Metode prin coeficienţi....120
2. Metode prin divizori....126
Sistemul electoral românesc....135

VI. Influenţa sistemului electoral asupra sistemului politic....145
Sistemul electoral şi sistemul de partide....145
Dinamica sistemelor electorale şi viaţa politică....157
Alegerile şi procesul democratizării....162

VII. Contextul supranaţional: alegerile pentru Parlamentul European....172
Vocaţia democratică şi legitimitatea electorală a instituţiilor Uniunii Europene....172
Constituirea unui ansamblu uniform de proceduri electorale....179
Competiţia politică trans-naţională şi problema participării....185

VIII. Campaniile electorale....192
Scurt istoric al campaniilor electorale....192
Mijloacele şi resursele campaniei electorale....197
Axele campaniei electorale....203

Anexe....215

Bibliografie....237

BCU IAŞI CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

Cuvânt înainte

În România problematica electorală a intrat abia de foarte puțin timp în atenția analiștilor politici, a specialiștilor cooptați în *staff*-urile de campanie, a liderilor și structurilor partizane, iar nu în ultimul rând, în programa de studiu a facultăților de științe politice. Încă din primele momente ale redemocratizării societății românești după 1990 s-a consemnat deficitul de competență specializată în definirea cadrului de desfășurare a procesului electoral, fapt care a inspirat în bună măsură scenarii speculative lipsite de suport empiric. A devenit tot mai evident că în absența unei pregătiri sistematice, metodice și aplicate noilor realități – la nivel național și local –, mecanismul complicat al alegerilor se prezintă ca o procedură enigmatică, susceptibilă să întrețină suspiciuni și neîncredere în rândurile electoratului, a presei și în general a celor care manifestă un interes oarecare față de funcționalitatea instituțiilor democratice. Legislația destinată reglementării cadrului general și de detaliu al organizării competițiilor electorale a făcut apel la practici și experiențe aplicate în spații de tradiție democratică, având în Constituție suportul său cel mai direct și eficient. Dacă legea fundamentală prezintă lacune, ambivalențe și diverse alte imprecizii de natură juridică, manifestarea imperfecțiunilor în derularea efectivă a procesului de votare nu poate întârzia să apară sub forma „efectelor perverse" și a rezultatelor contradictorii în urma scrutinului. Or, din acest punct de vedere, atât Constituția, dar și legislația care a fixat reperele procesului electoral în scurta perioadă de liberă exercitare a dreptului de vot în România au suferit succesive amendamente, modificări și revizuiri normative de natură să confere o consistență rațională cadrului său de desfășurare.

Relevant prin el însuşi, suportul legislativ al procesului electoral nu epuizează, totuşi, universul acţiunii democratice în ceea ce priveşte înţelegerea competiţiei dintre actorii politici, a conduitelor diverselor categorii de electori, a tipurilor de discurs practicate de lideri şi partide, a distribuţiei bazinelor de vot în plan geografic etc. Pentru aceasta, apelul la doctrine, ideologii, sisteme de valori, stereotipuri şi reprezentări sociale constituie un fapt de neevitat. Oricât de eficiente şi de riguroase ar fi tehnicile de promovare a liderilor şi formaţiunilor politice, charisma, şarmul şi ingeniozitatea candidaţilor pot deveni argumente irezistibile în adjudecarea succesului la urne. Nu de puţine ori algoritmii sofisticaţi ai strategiilor de influenţare a procesului electoral s-au dovedit neputincioşi în condiţiile ignorării factorilor contextuali în care se derulează acţiunea votării, la fel cum capacitatea de speculare a oportunităţilor, conjuncturilor şi evenimentelor favorabile unuia sau altuia dintre candidaţi a reuşit să răstoarne orice prognostică construită pe teorii şi reţete prefabricate ale câştigului garantat.

Adeseori conformitatea şi devianţa conduitelor electorale au fost sursa privilegiată a comentariilor jurnalistice, dar şi a criticilor adresate inconsecvenţelor sau erorilor clasei politice româneşti în ansamblul său. Incapacitatea acesteia din urmă de a formula o definiţie corectă a situaţiei electorale, respectiv de a pune în acord oferta şi cererea de pe piaţa competiţiei dintre candidaţi reprezintă prima şi cea mai directă explicaţie a multora dintre dezamăgirile sale. Dar, chiar şi în astfel de condiţii, inadecvarea mesajului politic la tipul de receptare şi la momentul de optim al audienţei electorale poate, adeseori, constitui un handicap greu de depăşit. Imperfecţiunile comunicării politice sunt o cauză frecventă a eşecului înregistrat de lideri care, altminteri, sunt creditaţi cu calităţi incontestabile de buni administratori, de buni cunoscători ai treburilor publice ori de abili promotori ai intereselor comunitare.

În aceste condiţii, o abordare sociologică a politicului, foarte apropiată de problematizările ştiinţei politice contempo-

rane, nu poate decât să aducă un plus de inteligibilitate în privinţa derulării procesului electoral, să lămurească sursa failibilităţii sistemelor de vot şi originea „surprizelor" apărute la final de scrutin. Aceasta este, de altfel, şi miza mărturisită a lucrării de faţă, realizată în baza unei documentări selective asupra domeniului şi a decantării propriilor experienţe trăite în interiorul fenomenului electoral din ultimii 10 ani. Nu în ultimul rând, lucrarea îşi propune să descrie şi interpreteze o serie de teorii şi concepte clasice, utile oricărui demers orientat către înţelegerea fenomenului electoral în toată complexitatea sa. Utilitatea sa priveşte, deopotrivă, mediile universitare şi politice, dar şi pe toţi cei interesaţi să înţeleagă mecanismele acţiunii electorale, strategiile şi tacticile de campanie ale liderilor şi formaţiunilor politice.

Fără pretenţia de a fi fost exhaustivi, apodictici şi iconoclaşti în prezentarea diverselor sisteme de vot, a conduitelor celor investiţi cu dreptul de a alege, a metodelor de calcul ce stabilesc numărul de mandate sau a morfologiei campaniilor electorale, am încercat să obiectivăm cât mai consistent logica unor mecanisme mai puţin vizibile şi, deci, mai puţin cunoscute ale acţiunii electorale. În nota deplinei onestităţi şi a respectului faţă de cititori, ne-am aplecat cu interes şi răbdare asupra textelor de specialitate, căutând să obţinem acele informaţii pe care le-am considerat suficient de pertinente şi de relevante pentru înţelegerea procesului de votare ca „fapt social total", profund ancorat în realităţile politice, culturale, economice şi juridice ale unei societăţi. Evident, selecţia documentelor utilizate poartă în sine o mare încărcătură subiectivă, fapt ce ne-a îndemnat la adoptarea unei tonalităţi moderate în prezentarea soluţiilor, punctelor de vedere şi a teoriilor formulate în etape diferite ale istoriei şi în cele mai diverse spaţii ale culturii democratice.

Autorii

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I.

Modele istorice ale selecției, recrutării și promovării *leadership*-ului politic

Abordarea sociologică a politicului

Cunoașterea vieții sociale a intrat de timpuriu în preocupările filosofilor, moraliștilor, istoricilor sau a spiritelor cultivate ale fiecărei epoci. Întotdeauna, însă, cele mai multe reflecții au fost îndreptate spre explicarea și înțelegerea acțiunii umane din perspectiva unei anumite viziuni asupra lumii, respectiv a unei predefiniri axiologice și ideologice a faptelor din realitate. În particular, pe suportul reprezentat de sistemul credințelor, convingerilor, emoțiilor, mentalităților, valorilor și practicilor culturale s-au structurat diverse "formule politice" de societate.

Aceasta nu înseamnă, totuși, că între mentalitățile dominante în epocă și "formula politică" adoptată de o societate a existat întotdeauna o relație de continuitate, un acord deplin între ceea ce constituie *ideal-tip*-ul de societate și realitatea imediată, aceea trăită de membrii comunității. Am spune mai degrabă că sursa majoră și nesecată a spiritului utopic rezidă în chiar contradictorialitatea acestui raport, forțând "imaginația sociologică" să identifice acele versiuni de societate considerate mai raționale și mai "conforme" așteptărilor epocii. Nu întâmplător, o fertilă analiză a *utopiei* constă în însuși faptul

asocierii dintre *realitatea trăită* şi *realitatea mitului,*[1] situaţie care implică cel puţin două abordări pe dimensiunea hermeneuticii istorice: *una contractualistă* (interpretarea originilor societăţii) şi *alta ficţionalistă,* derivând dintr-o reprezentare *ideal-tipică* a formei de structurare socială, bazată pe imaginaţie şi expectanţă sociale. În amândouă cazurile substanţa comparaţiilor rezidă într-o atentă şi sistematică analiză a prezentului, chiar în condiţiile în care doar tema contractualistă a reuşit să suscite interesul efectiv al ştiinţelor sociale, utopia rămânând doar la condiţia de reflecţie speculativă.

În esenţă, "formula socială" diferă de la societate la societate şi evoluează în timp, integrând sisteme de valori, practici, experienţe şi tradiţii de cultură politică aflate permanent în schimbare. Cu toate acestea, setul procedurilor tehnice de guvernare rămâne relativ constant. Indiferent dacă este vorba de *monarhie, democraţie* sau *oligarhie* – potrivit definiţiilor aristotelice ale formei de organizare politică a societăţii –, modalităţile de exercitare a atributelor cârmuirii au cunoscut prefaceri, adaptări, inovări şi legitimări dintre cele mai diverse.[2] Ca atare, desemnarea *leadership*-ului politic a evoluat

---

[1] «Prin introducerea categoriei de "mit istoric", utopismul modern nonficţional se insertează convingător în discursul politic, penetrează ideologii, mişcări sociale, programe, proiecte, experimente, apeluri etc. Altfel spus, conceptualizarea "mitului politic" în modernitate substituie istoria pseudo-raţionalistă care introduce "iraţionalul" în teoriile schimbării sociale.» (S.Antohi, *Utopica.Studii asupra imaginarului social,* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, pp.40-41)

[2] Unilateralizarea distincţiilor ideal-tipice susţinute de Max Weber cu privire la *autoritatea legitimă* a influenţat puternic analiza politicului din perspectiva instituţionalizării structurilor de dominaţie, abandonând nejustificat ideea *autorităţii patrimoniale* care nu presupune cu necesitate existenţa instituţiilor birocratizate ale statului în exercitarea funcţiilor guvernării. Analiza antropologică a puterii politice întreprinsă de Georges Balandier reactualizează însăşi lectura sociologului german, reamintind că "viaţa fără stat" este o realitate demonstrată de experienţa unor societăţi pre-moderne şi, în mare măsură, non-europene. Descrierea celor trei forme ale *legitimităţii* definite de Weber, aduce argumente metodologice în favoarea

în interiorul unor cadre instituţionale pre-definite cultural, atribuind celor două dimensiuni fundamentale ale socialului – *comunicarea* şi *participarea* –, caracteristicile culturii civice ale *demosului.* Ceea ce nu înseamnă, totuşi, că imaginarea procedeelor specializate de guvernare ar fi un derivat nemijlocit şi imediat al afirmării raţionalităţii tehnologice, fiind mai curând o rezultantă firească a acumulărilor istorice ce s-au obiectivat într-un *corpus de metode* suficient de consistent pentru a merita numele de "ştiinţă a guvernării" *(epistemé arches).*

Tipul de organizare şi de manifestare a clasei politice – atunci când acest segment al societăţii s-a constituit ca o realitate distinctă în raport cu societatea civilă –, reprezintă o consecinţă "naturală" a procesului de *selecţie*, *recrutare* şi de *promovare* (SRP) a *leadership*-ului spre zonele guvernării, fie ca *regimen,* fie ca *dominatio.* Important este faptul că particularităţile culturale ale mediului de afirmare a grupurilor de interese şi a liderului politic acţionează nemijlocit asupra mecanismelor care asigură accesul la poziţiile de putere din societate. Astfel, în tradiţia culturii civice a lumii europene – susţine G.Mosca într-unul din studiile sale privitoare la elitele guvernante[3] –, s-au remarcat trei tipuri fundamentale de selecţie şi promovare a cadrelor dirigente din societate: *italo-helenic, feudal şi birocratic.* Simpla prezentare a celor trei moduri de accedere la putere – deşi restrânse ca aplicabilitate istorică –, reprezintă o încercare de a identifica un *sistem de criterii* şi un *set de norme* după care poate fi judecată şi apreciată ca *îndreptăţită* sau *neîndreptăţită* procedura de câştigare, menţinere şi exercitare a prerogativelor guvernamentale de către un grup sau o persoană.

---

evitării confuziilor pe această temă, inclusiv pentru a nu identifica *sociologia puterii* cu *sociologia politică,* cum se mai întâmplă uneori.

[3] G. Mosca, *Elementi de scienza politica,* Bocca, Torino, 1923, apud Gaston Bouthoul, *Histoires des doctrines politiques,* Payot, Paris, 1936, pp. 321-323.

Nu trebuie uitat faptul, că manifestarea opţiunii membrilor comunităţii în privinţa statutului şi identităţii conducătorului nu s-a realizat întotdeauna sub formă *consultativă,* ci a fost adeseori consecinţa unei retorici fundaţioniste de natură *teocratică* sau *tradiţional-patrimonialistă.* Este suficient de a menţiona cele trei căi "clasice" de cucerire a puterii pentru a ne face o imagine adecvată asupra relativităţii discursului moral atunci când în joc intervin interese şi pasiuni dominative irepresibile. *Forţa, ereditatea* şi *electivitatea* constituie cele trei "chei miraculoase" ale succesului în politică. Mistificarea funcţiei lor pragmatice la adăpostul unui limbaj sofisticat, când eufemistic şi ademenitor, când însufleţit de inspiraţia unui "mare ideal colectiv" – în stare să justifice folosirea forţei în atingerea unor scopuri cât se poate de personale –, confirmă cea dintâi regulă a politicii: *paradisul e al îngerilor, pământul e al oamenilor.* În Paradis nu se face politică pentru simplul motiv că nu există competiţie şi nimeni nu concepe să conteste ierarhia divină. Între oameni, în schimb, apar mereu diferenţe, tensiuni, conflicte şi dispute cu privire la întâietate ori la dreptul de a li se permite accesul la acele "bunuri rare" care le asigură satisfacerea trebuinţelor de ordin material şi simbolic.

Dinamismele care asigură coeziunea ansamblului social îşi au originea în însăşi "divizarea societăţii în serii de grupuri opuse ce antrenează apartenenţe care coincid", încât până la urmă însăşi ideea de "rebeliune" poate deveni o sursă a menţinerii ordinii sociale.[4] Mitul ca şi limbajul furnizează doar argumentele în sprijinul revendicărilor de natură socială, economică, morală sau simbolică, fiind – după expresia folosită de Bronislav Malinowski –, gáranţii "sistemului de distribuire a puterii, a privilegiilor şi a proprietăţii". Un asemenea sistem are rolul de a legitima procedurile prin care, fie apărătorii tradiţiei, fie gestionarii aparatului politic, reuşesc să-şi apropie princi-

[4] Max Gluckman, *Order and Rebellion in Tribal Africa,* apud Georges Balandier, *Antropologie politică,* Ed. Amarcord, Timişoara, 1998, pp. 42-43.

palele pârghii ale mecanismelor de guvernare. În acest sens, ritualurile şi ceremoniile puterii îndeplinesc o funcţie de *sacralizare* a instrumentelor folosite în realizarea prerogativelor politice, asumate fie în nume colectiv, fie în numele unei persoane. Forma în care acestea sunt exteriorizate public diferă în funcţie de formula politică a societăţii şi de calea prin care puterea poate fi dobândită legal.

În cazul folosirii *forţei* şi a *eredităţii* sunt prevalente aspectele de natură *fizică* şi cele de ordin *simbolic*, cu diferenţa că prima aduce în prim planul acţiunii politice elemente de *strategie*, în timp ce a doua pune un accent special pe *cutumă*, *tradiţie* şi *educaţie*. Importanţa acestor elemente şi ponderea pe care o deţine fiecare din cele două atribute ale reproducerii câmpului de putere depinde de caracteristicile culturale ale mediului în care acţionează actorii politici şi de stadiul istoric în care se află societatea. Mai precis, în momentele aurorale ale umanităţii s-au impus acele concepţii care prezintă o tendinţă accentuată de *exercitare privativă a puterii*, în timp ce timpurile moderne s-au remarcat printr-o *exercitare colectivă a puterii* politice.

În schimb, atunci când este vorba de *alegere*, dominante sunt consideraţiile despre *liberul-arbitru*, *egalitatea de la natură* (Rousseau) sau *depăşirea inegalităţilor naturale* (Locke). Ascendenţele biologice ale puterii devin tot mai puţin importante pe măsură ce se afirmă raţionalitatea discursului său în modernitate, pe coordonatele democraţiei şi ale drepturilor omului. "Dezvrăjirea politicului" reprezintă axa fundamentală a intrării în orizontul calculului şi pragmatismului în evaluarea costurilor şi a beneficiilor pe care le implică efortul de a ajunge la guvernare. Machiavelli a enunţat primele principii ale noului algoritm al puterii, după ce el însuşi reuşise să înţeleagă canonul dominaţiei şi supunerii de la Toma d'Aquino.[5] Renun-

[5] Pentru *Il Principe* ilustrul florentin s-a folosit din plin de practica guvernării familiei Borgia, adaptând o serie de principii enunţate în *De Regno* la realitatea politică italiană din acel moment. Suportul acestor idei

țarea la forță nu înseamnă că alegerile democratice vor fi mai puțin dure, iar confruntările electorale vor excela prin smerenie și francheţe. Dimpotrivă, înfruntările vor deveni din ce în ce mai aprige, competitorii politici din ce în ce mai profesionalizați și înarmați pentru a face față loviturilor primite de la adversari. Orice campanie electorală o întrece în inventivitate, organizare și eficiență pe cea precedentă, devenind din ce în ce mai lipsită de menajamente cu adversarii. *A fi modern* sau *a fi democrat* nu înseamnă neapărat *a fi mai bun*, ci poate mai atent la convenții și prejudecăți, din moment ce presa a devenit o componentă de temut – adeseori mai mare decât însăși puterea politică –, a arsenalului mijloacelor de acțiune electorală.

De aceea, pentru a înțelege substratul subiectiv și obiectiv al stilurilor de acces la putere, este nevoie de a evalua sistematic și, în egală măsură, suporturile volitiv-motivaționale ori argumentative pe care le invocă actorii în justificarea acțiunii politice. Cât privește dimensiunea morală a "carierei" actorului politic, aceasta nu intră în sfera de interes a "regizorului din umbră" care orchestrează doar mijloacele și resursele disponibile, în perspectiva cuceririi pozițiilor dominante ale piramidei sociale. Etica responsabilității omului politic, la care se referă Weber, este o chestiune de conduită a liderului ales sau desemnat. Cel ce ocupă vremelnic "pupitrul de comandă" se supune numai judecății propriei conștiințe și a istoriei, poporul îndeplinind funcția unei instanțe dublu responsabile:

- *de a fi acceptat/respins liderul care îi reprezintă interesele fundamentale;*
- *de a fi martorul activ/pasiv al producerii sistemului de instituții care-i reglementează conduita politică în societate.*

---

se regăsește în lectura textelor tomiste din *Summa Theologiae*, acolo unde poate fi întâlnită și afirmația că *"pentru a face un bine, ai voie să faci orice rău"*, asupra căreia s-a speculat foarte mult.

Cultura civică este un astfel de produs al epocii care influenţează nemijlocit dimensiunea participativă a conduitei politice. Din perspectiva criteriilor formulate de sociologii americani G.Almond şi S.Verba, aceasta poate fi interpretată:

a) fie în termenii unei *participări politice active* şi responsabile la realizarea interesului civic major, demonstrându-şi condiţia de Cetăţean interesat de treburile cetăţii în care trăieşte;
b) fie în termenii unei *dependenţe active* faţă de actul guvernării, dar deresponsbilizată civic şi, deci, acordând o atenţie specială doar aspectelor ce ţin de latura individualist-aşteptaţionistă a consecinţelor acţiunii guvernamentale;
c) fie, în sfârşit, în termenii unei *atitudini parohialiste*[6] în raport cu deciziile guvernamentale, caracterizată printr-un absenteism politic sever şi o (in)diferenţă accentuată faţă de problemele comunităţii de apartenenţă:

Cât de important este pentru dumneavoastră dreptul de a vota?

	Frecvenţă	Procente absolute	Procente valide	
mai degrabă important	1597	45.6	45.6(1)	46%
foarte important	1315	37.6	37.6(1)	38%
mai degrabă neimportant	355	10.1	10.1	10%
nu e deloc important	133	3.8	3.8	4%
NS/NR	100	2.9	2.9	3%
Total	3500	100.0	100.0	

1.00 Valori dominante

INSOMAR, rezultate de cercetare, martie 2004

Funcţionarea "mecanicii electorale" şi, în general, a tot ce intervine în orizontul sistemului de *selecţie-recrutare-participare* (SRP), depinde de calitatea actorilor politici, atât în

[6] G. Almond, S.Verba, *Cultura civică,* CEUPRESS, Ed. Du Style, Bucureşti, 1996, pp.73-90.

ipostaza de membri ai comunității, cât și în aceea de protagoniști ai jocurilor de interese sau de putere. Definirea regimurilor politice și a sistemelor de guvernare are în conduita populației suportul ultim al legitimării lor ontologice. Dacă pentru cetățean „dreptul de a vota" constituie o condiție a libertății sale și o prerogativă civică de primă importanță, șansele funcționării resorturilor profunde ale societății democratice sunt demne de luat în considerare. Fără ca nimeni să le garanteze prin însăși existența lor funcționalitatea, instituțiile își legitimează acțiunea reglementativă grație internalizării valorilor democratice de către cetățean.

Modalități de acces la spațiul decidenței politice

Competiția dintre grupuri și lideri în sensul dobândirii controlului politic asupra resurselor a contribuit de-a lungul timpului la forjarea unor tehnici și procedee de acțiune dintre cele mai variate. Unele au avut un caracter pașnic, bazat pe tactica negocierii și compromisului politic, altele s-au remarcat prin recursul la modalități mai puțin diplomatice de afirmare a voinței de a domina în societate. Întrucât asemenea practici au excelat printr-o diversitate deosebită a căilor de acces la putere, este relativ dificil a formula o prosopografie satisfăcătoare sub acest aspect. Pentru a limpezi, totuși, peisajul acțiunilor îndreptate spre cucerirea pozițiilor dominante din societate, o grupare a acestor tehnici și procedee urmând diferite criterii de analiză, poate reprezenta o soluție acceptabilă. Între acestea, *violența, ereditatea* și *electivitatea* pot constitui termenii de referință ai unei taxonomii relevante înțelegerii cadrului general de manifestare al multitudinii de procedee aplicate în scopul câștigării pozițiilor dominante din societate.

1. *Violenţa.* Miturile fondatoare ale societăţii umane – susţine Raoul Girardet –, comportă în orice împrejurare o minimă contigenţă cu realitatea care le-a inspirat. În opinia sa, istoria a reţinut patru modalităţi esenţiale de a legendariza eroul şi temeiurile sacre ale unei societăţi: *mitul Conspiraţiei,* al *Salvatorului,* al *Vârstei de aur* şi al *Unităţii spirituale.*[7] În principiu, toate acestea implică *forţa* ca pe o resursă decisivă a înclinării balanţei şanselor de succes în favoarea unui actor politic. Potrivit teoriei lui Bourdieu privitoare la "speciile de capital" mobilizabile de actor în perspectiva atingerii scopurilor, *forţa* constituie o astfel de resursă utilizabilă în vederea accesului la putere. Din acest motiv, epocile istorice în care resursa dominantă a "câmpului de putere" a fost *forţa* vor fi caracterizate printr-un sistem al *selecţiei, recrutării şi promovării* (SRP) bazat pe distribuţia inegală a acestui *tip de capital* la nivelul societăţii respective. Alegerea liderului avea ca suport însuşirile fizice demonstrate în competiţia directă cu ceilalţi contracandidaţi la poziţia dominantă în societate, fiind mai mult o bio-selecţie. În realitate, un asemenea darwinism social nu a existat nicăieri şi niciodată în practica societăţilor umane, întrucât lumea "primitivă" a asociat dintotdeauna atributele intrinseci ale liderului cu proiecţia culturală a funcţiilor sale magic-religioase. Dintotdeauna modul în care au fost gestionate poziţiile cucerite în ierarhia societăţii a constituit o problemă de ordin cultural şi subiectiv, diferind în funcţie de epocă şi tipul de personalitate a liderului. Dar atunci când poziţia dominantă s-a obţinut apelând la *forţă,* două au fost căile de obiectivare a acestei resurse în plan politic:

a) Însuşirea privativ-violentă a puterii. O asemenea modalitate de acces la zonele decidenţei şi guvernării politice este specifică societăţilor bazate pe *leadership* militar. Mai precis, este vorba de acele societăţi în care

[7] R. Girardet, *Mituri şi mitologii politice,* Ed. Institutul European, Iaşi, 1997.

domină castele şi clasele de războinici, iar puterea politică tinde să se confunde cu aceea a *şefului de bandă.* Potrivit binecunoscutei teze lansate de Georges Dumezil, lumea indo-europeană se organiza după preceptele unei "ideologii tripartite" care susţinea un edificiu social multietajat format din *caste* bine diferenţiate între ele şi, adeseori aflate în stare de conflict: *casta preoţimii,* a *militarilor* şi a *producătorilor* (oratores, belatores, laboratores).[8] Bazată pe sacralitate (valorificarea politică a legitimităţii religioase) dar, în acelaşi timp, limitată de ea (teama de justiţia imanentă), dominaţia *guvernantului războinic* asupra *guvernaţilor civili* este susceptibilă de o anumită formă de "reificare" a raporturilor de putere. Aceasta constă dintr-o atitudine a liderului faţă de supuşi şi faţă de teritoriul peste care domneşte, asemănătoare celui care deţine un bun privat. În fapt, expresia "dobândirea puterii" sugerează perfect ideea de "patrimonializare" războinică a funcţiilor principale ale politicului. Ea se aseamănă, în mare măsură, dorinţei de maximizare a unui drept de posesie exclusiv-discreţionară asupra unui bun de folosinţă privată, care poate fi un *teritoriu,* o *populaţie* sau un *sistem instituţional,* dar toate în calitate de "obiecte politice" ale guvernării. Altfel spus, odată ajuns la putere, conducătorul militar are drept de viaţă şi de moarte asupra supuşilor aflaţi în spaţiul jurisdicţional unde se manifestă voinţa sa politică, confirmând un principiu fundamental al dominaţiei care vine din istorie: *principala resursă a puterii politice o reprezintă populaţia.*

b) *Cucerirea puterii prin lovitură de stat.* În acest caz, acţiunea de cucerire a puterii are drept raţiune funda-

[8] G. Dumézil, *L'Idéologie des trois fonctions aux peuples indo-europeenes,* Ed. Gallimard, Paris, 1968.

mentală voinţa de a extinde aria jurisdicţională pe care actorul politic urmează să-şi exercite atributele decizionale şi de control ce derivă din însăşi ocuparea poziţiei dominante în societate. Rivalitatea dintre clanurile războinice, dintre diferitele facţiuni militare din armată ori dintre grupuri cu interese politico-economice distincte, pot conduce la folosirea forţei pentru a-şi impune voinţa. Dintotdeauna loviturile de stat au fost realizate în numele unei idei subiective asupra binelui, dar o analiză mai atentă a procedurilor violente prin care cei care au încercat să-l impună în detrimentul altor versiuni concurente ale aceluiaşi bine, demonstrează apetenţa lor nelimitată pentru a domina. În acest sens, tezele lui Curzio Malaparte[9] privind tehnica loviturilor de stat au doar o valoare limitată, întrucât reperele sale procedurale nu mai sunt decisive pentru atingerea scopurilor politice urmărite. De cele mai multe ori acţiunea militară şi mărimea grupului care participă la realizarea ei nu sunt actori singulari, ci antrenează în această mişcare insurgentă instituţii şi resurse care depăşesc cadrul strict politic. Mass media este o astfel de forţă care poate alimenta şi legitima discursul uzurpator cu argumente persuasive de mare impact asupra opiniei publice.

Natura subversivă a modului în care este cucerită puterea denotă existenţa unor zone de insatisfacţie chiar în interiorul aparatului politic sau de stat, fapt ce contribuie la o regrupare discretă a alianţelor de interese în vederea maximizării şanselor de succes. Dar, indiferent sub ce formă se realizează practic loviturile de stat – *revoltă, puci, pronunciamento, insurecţie, revoluţie* –, ele sunt o formă de selecţie violentă a forţelor ce-şi dispută poziţia dominantă în

[9] Curzio Malaparte, *Tehnica loviturii de stat*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1996.

societate. Norma fundamentală după care se ghidează este aceea a negării ordinii constituționale și a statului de drept, fiind expresia unei mișcări inverse, dinspre *aproprierea colectivă a puterii* spre una *personalizată* și subiectivă. Niciodată și nicăieri poporul nu a făcut revoluții, niciodată populația nu a condus și nu a ajuns la putere. De fiecare dată au fost alții care au acționat în numele său și au exploatat în avantajul lor partizan pasivitatea sa activă.

2. ***Ereditatea.*** Acțiunea de patrimonializare primitivă a puterii politice prin intermediul competiției militar-războinice, va fi substituită progresiv de principiul *eredității dinastice*. De fiecare dată când în joc a fost soarta structurilor instituționalizate ale guvernării și ale statutului, ereditatea s-a transformat dintr-o problemă de transmitere și reproducere subiectivă a prerogativelor puterii într-o acțiune purtată în numele interesului public al comunității. Iar când Statul tinde să devină obiect al acestui mod de justificare a conservării atributelor dominației asupra comunității prin transmitere ereditară a puterii, sunt puse între paranteze, deopotrivă, ideea de *funcționalitate* și aceea de *suveranitate*. Atât timp cât "treburile publice" *(res publica)* nu pot deveni o afacere privată și de familie *(res privata)*, selecția și recrutarea elitelor guvernante este o mistificare a competiției și o încălcare a regulilor de promovare efectivă a "celor mai buni" sau a "celor mai puternici" spre pozițiile excelenței politice. Nici principiul moral al reproducerii însemnelor continuității unei societăți în istorie nu poate anula ideea de forță și violență simbolică prin care un grup sau o persoană se impune la guvernare printr-o procedură succesorală.

Distorsionarea modului privativ de acces la putere *(ereditatea)* constă în faptul că sistemul de credințe, convingeri, valori, reprezentări și mentalități ale unei comunități sunt

puse să lucreze în interesul unei singure persoane. De altfel, remanenţa *eredităţii dinastice* în unele ţări europene este, actualmente, dublată de slăbirea caracterului lor monarhic explicit. Dezvoltarea parlamentarismului european pe *baze elective* tot mai largi, urmată de consolidarea discursului politic al partidelor în spiritul competiţiei democratice, are drept consecinţă imediată transferarea funcţiei monarhice spre Primul Ministru, rezervând şefului statutului doar o funcţie reprezentativ-decorativă în sistemul de putere.

3. ***Alegerile democratice.*** Eligibilitatea, în sens larg, vine de la verbul *eligo, eligere* (a alege) şi constituie un atribut al selecţiei în context competiţional. În viaţa politică, *alegerea* este o formă de a desemna – pe bază de sufragiu şi criterii bine stabilite –, a liderilor la guvernare. Manifestarea opţiunii poate fi *voluntară* sau nu, în funcţie de sistemul constituţional şi de natura regimului politic dintr-o societate. Când alegerea nu este voluntară, ci expresia unei selecţii aleatoare prin *tragere la sorţi*, ea devine o pseudo-selecţie.[10] În schimb, atunci când ea este voluntară, alegerea poate deveni, fie consecinţa aparentei *exercitări a unei voinţe populare*, fie a unui *grup restrâns de electori* care desemnează liderii susceptibili să guverneze. În primul caz este vorba de o *alegere* în cel mai deplin înţeles juridico-politic actual, iar în al doilea caz de o acţiune de *cooptare* a unor noi actori la guvernare. La fel ca şi în cazul *forţei* ori *eredităţii,* în timp *eligibilitatea* a fost practicată în diferite moduri şi cu diferite semnificaţii cultural-politice:

a) *Alegerea, ca modalitate aristocratic-elitistă de promovare la guvernare.* De cele mai multe ori conceptele de *monarhie* şi de *aristocraţie* au generat destulă confuzie în jurul sistemului de selecţie-

[10] Exceptând situaţia – puţin probabilă – , de a întâlni o comunitate în care membrii să aibă calităţi omogene, cu diferenţieri nesemnificative, iar liderii să nu se deosebească între ei decât, poate, prin nume.

recrutare a Principelui şi a demnitarilor desemnaţi să guverneze societatea. Din acest motiv, trebuie să li se acorde celor doi termeni sensurile originare: în timp ce primul semnifică "exercitarea relativă sau absolută a guvernării de către un singur individ" – fără nici cea mai mică referire explicită la modul de recrutare –, în schimb, al doilea are o semnificaţie melioristă, făcând trimitere la ideea unei guvernări de către "cei mai buni" *(aristoi)*. Problema care se pune în acest caz, este aceea privitoare la tipul şi validitatea referenţilor în numele cărora poate fi definit "cel mai bun". Or, cel mai la îndemână criteriu este însuşi votul acordat de către guvernaţi celor care urmează să-i guverneze, cu precizarea că această selecţie nu se încadrează în caracteristicile propriu-zise ale unei opţiuni electorale democratice. Atât timp cât "cei aleşi" provin tot dintr-o categorie de "aleşi social", selecţia este doar una elitist-aristocratică, fără a acorda vreo şansă reală de promovare larg-populară membrilor comunităţii. Altfel spus, Revoluţia franceză – contrar celor afirmate de istoriografia marxistă –, deşi a fost purtată în numele valorilor de *egalitate*, *fraternitate* şi *libertate*, nu a marcat o ruptură în ordinea sistemului de selecţie-recrutare-promovare faţă de trecut. În realitate, ea a redefinit moral şi a generalizat practic aplicarea unui mecanism al alegerii de natură aristocratică, care să reproducă excelenţa socială la guvernare.[11] Din momentul în care o aristocraţie o înlocuieşte pe alta – în numele democraţiei –, caracterul popular al participării la selecţie devine o pură himeră populistă şi un solid fundament al justificării dreptului de a domina

[11] Jean-Luc Chabot, *Introduction a la politique,* PUF, Paris, 1991, pp. 108-109.

în numele poporului. Toate grupurile şi segmentele sociale angajate în competiţia electorală, fac efortul de a pregăti, susţine şi promova o categorie de merituoşi ori de competenţi, care să le reprezinte interesele după ce vor ajunge să ocupe poziţii importante în structura instituţională a puterii politice. Nu este vorba neapărat de o aristocraţie a banului sau una industrială, cât mai curând de una intelectuală, instruită şi capabilă să administreze puterea printr-o mânuire abilă a retoricii politice. Verbul care substituie sabia stă la baza principiilor programatice ale democraţiei, motivând atenţia pe care regimurile "deschise" o acordă accesului neîngrădit la instrucţie şi educaţie. Aşa se explică de ce meritocraţia – care prezidează procesul recrutării prin concurs a liderilor politici –, nu opune principiul său fundamental, *competenţa,* ideii de alegere aristocratică. Alegerea şi concursul nu sunt decât două faţete ale aceluiaşi proces de selecţie a "celor mai buni", din care să se constituie noile elite ale statului. În acest sens, *legea circulaţiei elitelor* (V.Pareto), nu trebuie privită ca o mecanică simplistă de primenire a elitelor guvernante – prin care se realizează mişcarea naturală a straturilor sociale dinspre zonele inferioare ale societăţii spre zonele decidenţei politice superioare –, ci o formă de promovare a celor care au fost pregătiţi şi s-au dovedit a fi "cei mai buni" la nivelul fiecărui grup şi segment social în parte spre poziţiile dominante din societate. Această "aristocraţie de grup" constituie esenţa clasei politice *(classi elitti)* care se succede la guvernare.[12]

[12] V. Pareto, *Traité de sociologie generale,* t. II, cap. IX, Ed. Droz, Geneve-Paris, 1968.

b) *Cooptarea – formă de reproducere a poziţiilor de putere.* Este un mecanism destul de cunoscut şi răspândit în lumea modernă prin care anumite persoane sunt promovate la guvernare. Legitimitatea lor democratică se datorează faptului că cei care îi aleg pe aceşti lideri politici sunt ei înşişi rezultatul unei alte alegeri. Primul-ministru al Marii Britanii sau preşedintele Statelor Unite ale Americii îşi aleg echipa guvernamentală, după ce mai întâi s-au supus ei înşişi unei dure proceduri de selecţie şi promovare electorală. În acest fel pot ajunge să ocupe demnităţi importante în stat persoane care nu au trecut niciodată proba eligibilităţii publice, fiind de regulă ostili oricărei modalităţi de alegere directă ori indirectă şi limitându-se doar la supralicitarea unilaterală a calităţilor de buni specialişti într-un domeniu de activitate. După ce, însă, notorietatea şi experienţa lor la guvernare a crescut semnificativ, tot ei caută să se legitimeze participând la alegeri în calitate de candidaţi pe lista vreunui partid. O astfel de situaţie se întâlneşte în cazul numirii la conducerea unei prefecturi a unei persoane de încredere dintre simpatizanţii politici ai grupării partizane aflate la putere. Instalarea în funcţie a unui Prefect este o procedură clasică de *cooptare* a unui tehnocrat la guvernare, iar după ce acesta dobândeşte o notorietate publică suficient de mare, intervine şi tentaţia sa de a-şi legitima prin sufragiu electoral poziţia dominantă câştigată în societate.

c) *Procedura democratică a alegerii prin "tragere la sorţi".* Caracteristicile acestei forme particulare de alegere a liderilor politici s-au afirmat cu precădere în cadrul democraţiei greceşti prin recrutarea *magistraţilor* în funcţiile dirigente ale *polisului.* Este

binecunoscut faptul că, durata scurtă de timp şi sistemul colegialităţii în care se acordau responsabilităţile guvernamentale în perioada marilor legislatori ai Atenei[13] se realiza printr-o procedură relativ simplă de *tragere la sorţi* aplicată la nivelul cetăţenilor de frunte ai cetăţii pentru a deveni membrii în *Heliaia* Numai două categorii de cetăţeni făceau obiectul unei astfel de alegeri bazată pe recunoaşterea unei competenţe specializate: *strategii*, însărcinaţi să administreze prin alternanţă problemele militare ale armatei terestre şi ale marinei şi, *magistraţii*, care deţineau controlul nemijlocit al finanţelor. Întrucât acest segment al populaţiei asupra căreia se aplicau procedurile de *tragere la sorţi* era relativ omogenă[14], criteriile selecţiei egalitar-democrate erau valide şi respectate. În consecinţa acestei reguli de promovare la guvernare, fiecare membru al unei populaţii reduse ca număr avea o şansă egală de a intervenii în *leadership*-ul politic şi social atenian.

Cu toate acestea, elementele socio-economice şi politice care favorizează apariţia unor astfel de condiţii egale (*cetăţenie* şi *cens*) de eligibilitate pentru viitorii titulari ai demnităţilor publice, manifestă în aceiaşi măsură tendinţa de a se îndepărta de realitatea democratică a universalizării şanselor de promovare. O asemenea contradicţie între *egalitatea calităţilor* şi *dimensiunea populaţiei,* ca obiect al tragerii la sorţi, nu poate evita riscul de a se amplifica în cazul democraţiilor moderne, făcând complet inaplicabil acest mecanism de selecţie a liderilor politici la scara unei naţiuni. În cel mai bun caz, pentru o comunitate restrânsă – în care simţul civic ar fi deosebit de

[13] Marii legislatori atenieni: Solon, Lycurg, Pericle.

[14] Pentru a fi ales în asemenea demnităţi publice, existau două pre-condiţii obligatorii: deţinerea calităţii de cetăţean al Atenei şi de a se încadra în cerinţele censitare superioare, specifice personalităţilor de vază din cetate.

bine dezvoltat –, ea poate reprezenta mai curând o posibilitate teoretică de recrutare, decât o experienţă notabilă demnă de a fi generalizată. Menţionarea sa ca procedură de selecţie în contextul lumii contemporane se referă, de obicei, la aplicaţii străine mediului politic democratic, dar încă funcţională în cazul recrutării şi promovării profesionale la nivelul unei organizaţii. Dacă, însă, denumirea de "regimuri democratice" a fost utilizată pentru a desemna recursul generalizat la mecanica alegerilor, aceasta se datorează unei duble motivaţii: pe de o parte, *selecţia electorală* a tins dintotdeauna spre a deveni *sufragiu universal*, iar pe de altă parte, însăşi definiţia formală a *eligibilităţii* a fost mereu asociată aceleia de *electorat* şi *demos*.

Totodată, experienţa comună a *praxisului* politic, demonstrează că foarte puţini dintre cetăţenii eligibili se folosesc de acest drept pentru a candida. Din acest punct de vedere, democraţia se menţine doar la un stadiu de simplă potenţialitate civică. Dacă toţi cei eligibili şi-ar propune să candideze, sistemul electoral s-ar bloca instantaneu, rămânând valid doar *principiul eligibilităţii*. Regimurile democratice actuale îl consemnează ca suport ultim al sistemului electoral, deşi continuă să-i conserve cvasi-intacte elementele sale aristocratice originare prin însuşi mecanismul selecţiei-recrutării-promovării (SRP) liderilor politici. Este o realitate care nu pare străină de structura oligarhică a partidelor, a căror apariţie se leagă de naşterea acestui mecanism, la fel ca aceea a regimurilor politice în care domină organisme alcătuite din reprezentanţi ai poporului, formând ceea ce, în mod curent, numim "aristocraţia democratică" sau, şi mai simplu, "clasa politică".

II.

Democrație, cetățenie şi reprezentativitate politică

Participare politică şi semnificația votului

O scurtă incursiune în istoria democrației este un fapt necesar, atât timp cât practicile electorale şi sistemele de votare au suferit în timp numeroase amendamente, unele cu un caracter destul de general, altele fiind rezultatul unor aplicări localiste a unor principii şi legi cu valoare universală. Făcând o evaluare succintă şi în termeni comparativi între înțelesurile atribuite acestui concept politic începând din antichitatea greacă şi până în zilele noastre, pot fi întâlnite accepțiuni dintre cele mai diferite. Astfel, dacă pentru Aristotel democrația însemna un sistem politic, în aşa fel organizat, încât "cei săraci sunt regi, întrucât ei sunt în cel mai mare număr şi întrucât voința celui mai mare număr are forță de lege"[1], pentru politologii începutului de mileniu III, acelaşi cuvânt are atribute sensibil revizuite moral, juridic, social, politic şi, îndeosebi, economic.

Apărută în agora ateniană cu 500 de ani înainte de Hristos, democrația se făcea remarcată prin cel mai natural mod de guvernare a unei societăți deschise, fără ca prin aceasta să fi fost şi mai tolerantă. Tratamentul aplicat celui mai cunoscut practicant al dialogului şi confruntării de idei din

[1] Aristotel, *Politica,* Ed. Antet, Oradea, 1996, p. 198.

Cetatea Atenei – ca urmare a susţinerii unor principii morale considerate periculoase pentru sănătatea morală a tinerilor –, Socrate, constituie o mărturie a limitelor între care divergenţa de opinie *(doxa)* era admisibilă politic. Imperfecţiunile funcţionale şi axiologice ale sistemului nu au împiedicat, însă, persistenţa sa milenară în spaţiul culturii europene, fiind preluat şi de o mare parte a lumii ce nu aparţine Vechiului continent. Faptul că a durat o perioadă îndelungată în habitudinile politice ale multor popoare, constituie un argument demn de luat în consideraţie în privinţa capacităţii sale extraordinare de a veni în întâmpinarea marii diversităţi a intereselor umane de-a lungul istoriei. Prin comparaţie cu celelalte mari sisteme de organizare socială menţionate de Stagirit – *monarhia* şi *oligarhia* –, *democraţia* se dovedeşte a fi sistemul politic cel mai puţin rău dintre toate, deşi nu puţini sunt criticii care se întreabă ce a mai rămas astăzi din conceptul democratic original.[2]

Asemenea reflecţii sunt generate de (re)lectura categoriilor politice aristotelice, în care democraţiei i se conferă o definire cvasi-axiomatică: "Echitatea în sânul Statului presupune ca cei săraci să nu posede în nici un fel mai multă putere decât cei bogaţi, astfel că ei să nu fie singurii suverani, ci că toţi cetăţenii să fie numai în proporţie de numărul lor. Acestea sunt condiţiile indispensabile pentru ca Statul să poată garanta în mod eficient egalitatea şi libertatea."[3] Din aceasta reiese că cetăţenii bogaţi, chiar atunci când participă cu toată îndreptăţirea democratică la actele de guvernare ale *Polisului*, vor reprezenta întotdeauna o minoritate determinată de imperativul proporţionalităţii incontestabile raportată la număr şi cantitate. Observaţia Stagiritului este corectă, în măsura în care expe-

[2] José Saramago, *Que reste-t-il de la démocratie,* Le Monde Diplomatique/ august 2004, p. 20.

[3] Aristotel, *op. cit.,* p. 199. De menţionat, în această privinţă, că filosoful grec proiecta asupra *Polisului* maxima moralitate politică.

rienţa istorică a consemnat proporţia minoritară a celor bogaţi faţă de cei săraci, deşi primii s-au aflat întotdeauna la guvernare ori, măcar i-au controlat pe cei care deţin pârghiile autorităţii şi puterii politice. În teoria dreptului constituţional, o asemenea observaţie constituie premisa majoră a cadrului de acţiune democratică din societate, întrucât o organizare internă a Statului – prin care geneza şi exercitarea puterii politice revin poporului –, atribuie acestuia funcţia de legitimare a acţiunii guvernamentale. Fie că este vorba de o democraţie directă, a poporului deci, fie că ea se realizează indirect, prin exponenţi desemnaţi electoral ca în democraţia reprezentativă, democraţia înseamnă înainte de toate *o formă de guvernare în acord cu voinţa poporului.*[4]

Dincolo de preocuparea pentru definirea riguroasă a condiţiilor de acţiune democratică, nu rezultă, totuşi, că mecanismele acestui mod de organizare a vieţii politice în Stat sunt şi funcţionale prin însăşi simpla lor existenţă. Maiorescu le-ar caracteriza ca o manifestare a "formelor fără fond", din momentul în care instituţiile democratice nu ar fi în stare să probeze şi capacitatea de a reproduce la guvernare corecta distribuţie a intereselor populaţiei cu drept de vot. Pentru a fi considerate funcţionale, instituţiile mediului democratic trebuie să fie astfel constituite încât să reflecte adecvat şi proporţional şansele de realizare a aşteptărilor tuturor categoriilor sociale, a grupurilor de interese, a formaţiunilor politice şi liderilor investiţi cu o reprezentativitate electorală semnificativă. Lumea

[4] "În principiu, o democraţie poate fi organizată şi poate funcţiona în mai multe feluri; în practică, la fel, democraţiile moderne posedă o varietate de instituţii guvernamentale formale, cum sunt legislativele şi tribunalele, de asemenea sistemele de partide politice şi de grupuri de interese. Totuşi, regularităţi şi trăsături clare apar atunci când aceste instituţii sunt examinate din următoarea perspectivă: *cât sunt de majoritariste şi de consensualiste regulile şi aplicarea lor?* (A. Lijphart, *Modele ale democraţiei. Forme de guvernare şi funcţionare în treizeci şi şase de ţări,* Ed. Polirom, Iaşi, 2000, p. 25).

democratică este o realitate concurențială, un câmp de putere pe care se înfruntă programe de guvernare, doctrine, ideologii și, mai ales, interese. Transformarea acestui teatru al competiției dintre actori într-un spațiu conflictual, este riscul imediat la care se expun mediile democratice, iar pentru a-l evita nu există decât un singur remediu: *promovarea unui cadru reglementat al manifestării disputelor de valori, interese* și *scopuri.* Acestea includ întreaga sferă a vieții sociale, de la economic și politic, până la etic și cultural, într-un corpus de doctrine, ideologii, filosofii și retorici argumentative destinate legitimării spectacolului electoral.

Democrația a fost pândită de la bun început de capcane și tentații care au amenințat echilibrul de șanse, dar cu toate acestea a dăinuit politic în numele ideii de libertate de care existența sa a fost intim condiționată încă de la începutul afirmării sale pe scena politicii. Versiunile cultural-simbolice pe care le-a afișat, precum și eșafodajul axiologic de care s-a folosit în decursul vremii au diferit de la o epocă la alta și de la o societate la alta, dar de fiecare dată numitorul comun – în funcție de care și-a menținut identitatea –, a fost *ideea de alegere liberă.* Indiferent de ipocriziile politice și imperfecțiunile cadrului normativ în care s-a manifestat, democrația a atribuit principiului civic preeminența axiologică și morală absolută, acordând cetățeanului una dintre puținele compensații de ordin politic în manifestarea libertății de a decide independent asupra modului în care să-i fie reprezentate interesele individuale și comunitare. De acest lucru au fost conștienți și actorii politici, fără ca astfel să renunțe la efortul de a câștiga încrederea și simpatia electoratului, chiar și atunci când interese cu totul diferite se aflau la originea acțiunii lor de a se instala la putere pentru a reprezenta interesul civic cel mai înalt...

Nu poate fi trecut cu vederea faptul că, de multe ori, se întâmplă ca instanțele puterii politice să abată atenția electoratului de la o realitate cât se poate de evidentă: *în însuși*

interiorul mecanismului electoral se prefigurează existenţa unui conflict latent între ideea alegerii politice exprimate prin vot şi tendinţa abdicării civice de la consecinţele celui mai însemnat drept democratic al cetăţeanului. Mai precis, din momentul în care buletinul de vot este introdus în urnă, alegătorul transferă, în fapt, către candidat dreptul său inalienabil de a decide asupra felului în care-i vor fi reprezentate interesele la guvernare. Este un act univoc – fără nici o altă formă de compensare, decât promisiunea politică auzită în timpul campaniei electorale –, prin care alegătorul renunţă la parcela de putere politică de care dispunea până în acel moment, în calitate de membru al comunităţii de cetăţeni.

Mulţi critici ai democraţiei – în particular cei de orientare marxistă şi neo-marxistă –, au considerat acest aspect drept o formă de abandon a principiilor helladice originale, o slăbiciune pe care au speculat-o ilegitim profitorii istorici ai puterii politice. În opinia lor, nimic nu mai îndreptăţeşte recunoaşterea calităţii sale de succesoare legitimă a civismului grec, atât timp cât ea s-a îndepărtat progresiv de sistemul alegerii libere, devenind mai concordantă cu maniera în care acest sistem a fost aplicat de romani în teritoriile cucerite pe calea armelor. Ca un paradox al situaţiei, o astfel de versiune a democraţiei – alterată prin numeroşi parametri economici şi financiari –, a ajuns să slujească în mod ideal interesele patricienilor latifundiari din Latium, ignorând interesele plebei şi ale populaţiilor aflate sub dominaţia romană *(ex toto urbe romano)*. Republica romană a fost susţinută politic de exponenţii marii proprietăţi, deveniţi pe cale de consecinţă cei mai înfocaţi adepţi ai unui sistem care le proteja în mod legitim interesul economic cel mai înalt: *senatus consultum.* Un asemenea cadru democratic trasa frontiere foarte restrictive manifestării spiritului democratic într-o societate în care formula politică adoptată acredita existenţa unui for al negocierii şi afirmării intereselor care, în fapt, slăbea controlul monarhic al

cezarilor asupra celor mai importante hotărâri guvernamentale la Roma. Astfel, după o venerabilă istorie democratică bazată pe criterii censitare, actul luării deciziei şi, implicit, al votării democratice a condus, măcar pentru o parte a populaţiei, la o formă de renunţare temporară la prerogativa acţiunii politice personale.

În acest fel – susţin scepticii sistemului democratic –, pe măsura înaintării în modernitate votul s-a transformat dintr-o modalitate de implicare activă a cetăţeanului în actul guvernării comunitare, potrivit tradiţiei helladice, într-un gest tratat cu discreţie în intervalul dintre două scrutinuri. Argumentul invocat în susţinerea unor astfel de supoziţii rezidă în înseşi slăbiciunile cadrului normativ de reglematare a procesului electiv. Pe un asemenea fond, în momentele de aprigă dispută electorală, mecanismele delegării revin, invariant, la punctul de plecare, pentru a fi reutilizate în aceiaşi manieră, o dată în plus. A profita de o astfel de împrejurare, constituie pentru minoritatea aleasă primul pas al adoptării unui mecanism care poate certifica adesea – în pofida iluziilor electorale ce se ţes în jurul votării –, promovarea unor obiective care nu au nimic a face cu democraţia, fiind mai curând o formă de ofensă la adresa acesteia. Tinerele democraţii apărute în Europa după 1989, au traversat încercări de acest gen, fiind mult mai expuse tendinţelor de reproducere a practicilor autoritariste inspirate de caracteristicile democraţiilor socialiste, la care de abia renunţaseră. Dereglemetarea cadrului de manifestare a acţiunii politice a generat, însă, practici abuzive şi de corupţie dificil de contracarat în absenţa unei legislaţii adaptate noilor cerinţe ale democraţiilor din Est. Principial, însă, e greu de acceptat ipoteza că ar exista o intenţie ori un interes anume de a alege ca reprezentanţi în structurile parlamentare persoane corupte, chiar dacă o asemenea situaţie nu lipseşte din bogata experienţă a sufragiului democratic al acestor ţări. Din acest punct de

vedere, nu există o modalitate de examinare – oricât de critică şi onestă s-ar dori în intenţie –, care să poată stabili la microscop semnele delaţiunii introduse în urna de vot de către cei chemaţi să decidă asupra reprezentării interesului civic. Creditarea aleşilor cu dreptul reprezentării acestui interes, nu are cum evita eventualele deturnări de la proiectul electoral avansat în timpul campaniei electorale. Aşa se întâmplă că între angajamentele electorale şi împlinirile guvernamentale se cască, adeseori, o prăpastie pe care doctrinele, ideologiile şi retoricile politice încearcă să o acopere cu justificări şi imperative legitime.

La o simplă trecere în revistă a costurilor şi câştigurilor sistemului democratic pare să confirme supoziţia că acest mod de organizare a vieţii politice în Stat este susceptibil de inconveniente de natură să infirme una din observaţiile esenţiale ale lui Aristotel, respectiv aceea privitoare la guvernarea poporului *de către* şi *pentru popor*. În acest sens, teoriile asupra reprezentării inspirate de ideologiile stîngii politice nu ezită să avanseze teza inautenticităţii unei democraţii politice, dacă ea nu beneficiază şi de suportul unei democraţii economice şi culturale.[5] Potrivit acestor teorii, democraţia economică a permis să se dezvolte breşe adînci în structurile sale funcţionale şi, mai grav, în ele s-au instalat mecanismele pieţei, cu tot cortegiul lor de norme gata să valideze ideea unei competiţii bazate pe (in)egalitatea şanselor. Derivată din competiţia dictată de piaţă, democraţia culturală a cedat şi ea locul unei acţiuni de masificare la scară industrială a valorilor culturale, în forma unui *pseudo-melting-pot* destinat să mascheze predominanţa ideologică a producţiei unidimensionalizante. În acest

[5] Un sofism îndrăgit de inamicii, mărturisiţi sau nu, ai democraţiei este asocierea ideii de egalitate cu aceea de libertate, de natură să substituie sensul inegalităţii de şanse cu cel al inegalităţii de avere *(la democratie est pour les riches)*.

fel, din condiţie a exercitării prerogativelor civice elementare, democraţia economică a sfârşit prin a fi disprețuită şi aruncată la pubela ideilor discreditate moral.[6]

Cu atât mai mult în realitatea lumii globalizate contestarea a însuşi conceptului de democraţie, reprezintă o reacţie facilă care exprimă dorinţa de a câştiga cu orice preţ, încălcând principii şi valori esenţiale ale dreptului şi moralei competiţiei între egali. Într-un mediu structurat şi antrenat eminamente pentru ca fiecare să poată deveni „campion", tentaţia de a pune între paranteze însăşi autenticitatea mecanismelor democratice nu surprinde întrutotul. Mai mult, ele ajung să fie considerate de-a dreptul absurde, în măsura în care lumea de azi se obstinează să le asocieze cu instituţii care trimit la partide, parlamente ori guverne, fără a mai face vreun efort de examinare a modului în care acestea transformă votul într-o trambulină eficientă spre levierele puterii. De altfel, aşa cum s-a mai evocat aici, multe din îngrijorările noilor democraţii din fostele state comuniste provin din absenţa *funcţiei autoexaminării critice*, făcându-le susceptibile de abandonul unor reflexe firești şi necesare, cu atât mai mult într-un spaţiu axiotropic insuficent consolidat. În astfel de împrejurări, paralizia sistemului şi glisările spre autoritarism sunt stimulate de abilităţile remarcabile a celor care ştiu să-i folosească în scop personal slăbiciunile. Pierderea acestei funcţii conduce, inevitabil, la irelevanţa celor mai multe dintre consideraţiile anterioare, respectiv la plasarea în derizoriu a fundamentelor teoretice şi ale funcţionalităţii sistemului democratic în ansamblul său.

[6] "Astfel, raţiunea pe care o vizează Max Weber se dezvăluie ca raţiune tehnică: producţie şi transformare de material (fizic şi uman) prin intermediul unui *aparat* metodico-ştiinţific construit pe baza productivităţii calculate, aparat a cărui raţionalitate organizează şi controlează lucrurile şi oamenii, fabrica şi birocraţia, munca şi timpul liber" (H. Marcuse, *Industrializare şi capitalism în opera lui Max Weber,* în "Scrieri filozofice", col. "Idei contemporane", Ed. Politică, Bucureşti, 1977, p. 265).

În consecinţă, singurul remediu administrat inconvenientelor şi slăbiciunilor enunţate, constă într-o raportare naturală şi nesofisticată a cetăţeanului la dimensiunile normative ale unui mecanism politic centrat pe libertate şi echitate, aşa cum îl presupune cadrul democratic. În fond, conduita democratică poate fi educată, dar mai mult decât atât ea trebuie trăită ca un mod firesc de a exista în comunitate, iar acest lucru nu doar în circumstanţe electorale demonstrative, ci în viaţa de zi cu zi. Este un posibil mod de viaţă care sfidează formulele savante de selecţie, recrutare şi promovare a valorii în sfera deciziei sociale.

Condiţia de cetăţean

Indisociabil, *politicul* şi *civismul* sunt două noţiuni coextensive semantic, a căror rădăcină este adânc înfiptă în istoria societăţii. "Cultura civică" este suma achiziţiilor şi experienţelor politice care se află la originea conduitei democratice, în sensul cel mai larg al cuvântului. Fie că este vorba de *cetăţeanul atenian* sau de cel *roman,* de cel al revoluţiei franceze de la 1789 sau de *Comunardul* de la 1871, de cel al revoluţiei americane de la 1787 sau de bolşevicul care a uzurpat stabilitatea Rusiei ţariste la 1917, de fiecare dată *a fi cetăţean* a însemnat manifestarea unei anumite libertăţi de gândire şi acţiune politică.

Cetăţenia este, deci, o chestiune de *drept* inventată la Roma, dar care se obiectivează deplin abia în contextul lumii moderne, bazându-se pe recunoaşterea *unor competenţe sociale, politice, juridice* şi *culturale* ale individului, fără de care sistemul eligibilităţii democratice nu ar reprezenta decât o noţiune lipsită de sens. Sub acest aspect, ierarhizarea subiectivă a *drepturilor civice* după criteriul *importanţei acordate,* exprimă nivelul real al culturii politice din societate:

În orice societate democratică fiecare cetățean are anumite drepturi. Din punctul Dvs. de vedere, care drept politic vi se pare cel mai important?

	Frecvență	% absolute	% valide	
ns/nr	1538	43.9	43.9(1)	44%
dreptul de a vota	623	17.8	17.8(1)	18%
libertatea de exprimare	427	12.2	12.2	12%
egalitatea in fata legii	214	6.1	6.1	6%
alte drepturi	188	5.4	5.4	5%
dreptul de a munci	187	5.3	5.3	5%
dreptul la alegeri libere	140	4.0	4.0	4%
drept la protectie/securitate	65	1.9	1.9(2)	2%
dreptul la o locuinta	47	1.3	1.3(2)	1%
dreptul de a candida in alegeri	32	.9	(*)	*
acces la informatiile publice	28	.8	(*)	*
dreptul la libera asociere	11	.3	(*)	*
Total	3500	100.0	100.0	

1.00 Valori dominante
2.00 Valori sub pragul de semnificație
** Valori nesemnificativ*

INSOMAR, rezultate de cercetare, martie 2004

Totodată, trebuie adăugat faptul că modernitatea politică nu presupune doar existența unor persoane care participă activ la viața comunității, ci însăși tendința de a conferi cadrului comunitar caracteristicile unui Stat real și efectiv în atribuțiile sale specifice. Cea mai concret obiectivă dintre toate este chiar structurarea unei instituții a guvernării, astfel încât ea să devină exponentul veridic al interesului civic cel mai înalt. Analiza transformărilor actuale – care pun în discuție însăși calitatea de *cetățean* a membrilor societăților în schimbare din Est –, conduce la relevarea unor fenomene cât se poate de eterogene ce influențează în diverse moduri caracteristicile noilor democrații în formare. Redefinirea conceptelor de *națiune* și de *suveranitate* în contextul edificării *cybersocietății* universale, multiculturale și globalizate, reprezintă doar o parte din temele reflecției filosofice și ale dezbaterilor politice actuale. Acestora li se adaugă problemele *identității*, ale *inegalității*, *dreptății* și *libertății,* care sunt la fel de importante, luate în mod separat ori împreună.

Cu toate acestea, oricâte dispute s-au purtat în acest sens sau câte compromisuri au fost necesare pentru a se ajunge

la un concept relativ acceptabil de *cetăţenie* în debutul celui de al treilea mileniu, nu poate fi trecut cu vederea faptul că semnificaţia sa a suferit permanente revizuiri şi amendamente pentru a se impune vocabularului politic actual. Însăşi ideea pe care o au contemporanii cu privire la *politic* s-a format plecându-se de la virtuţile *polisului grec,* respectiv de la cele patru accepţiuni pe care i le atribuie Hannah Arendt în câteva din cele mai cunoscute studii ale sale pe această temă.[7]

a) *Cea dintâi se referă la distincţia dintre "public" (koinon) şi "privat" (idion), ca o primă separaţie radicală petrecută în interiorul cetăţii greceşti.* Ea a marcat definitiv relaţia esenţială dintre spaţiul domestic *(oikos)* şi cel al comunităţii *(agora).* Între preocuparea de a asigura *satisfacerea propriilor trebuinţe biologice fundamentale* şi aceea de a contribui la *prosperitatea comună a polisului,* cetăţeanul grec desfăşura un travaliu neîntrerupt care forma *ciclul vieţii sale citadine.* Cea dintâi o condiţiona pe a doua şi, reciproc. În perimetrul casei, el comanda, fie membrilor familiei, fie sclavilor, încât *violenţa* şi *dominaţia* reprezentau condiţiile intrinseci ale vieţii familiale. "Domesticind" viaţa intimă, grecii se eliberau, în fapt, de constrângerile sale, acordându-şi o mai mare libertate vieţii publice.

b) *Al doilea înţeles major al* cetăţeniei *îşi află rădăcinile în sentimentul de "a fi împreună" şi de a fi solidar cu Celălalt.* Caracterul concertat al activităţilor pe care locuitorii *polisului* le desfăşurau în Cetate favoriza dezvoltarea "reţelelor sociale" şi a spiritului comunitar. Din acest motiv, nota distinctivă a modului în care vechii eleni înţelegeau să se achite de obligaţiile faţă de

[7] H. Arendt, *Qu'est-ce que la politique?* (Paris, Seuil, 1995); *Condition de l'homme moderne* (Paris, Calman-Lévy, 1983); *Essai sur la revolution* (Paris, Gallimard, 1967).

con-citadinii lor era aceea a *infinitudinii* şi *imprevizibilităţii* actelor cotidiene.

Majoritatea proiectelor civice iniţiate în universul culturii politice a lumii greceşti nu s-au realizat niciodată ca atare, fiind abandonate înainte de a-şi fi demonstrat viabilitatea practică. De aceea, democraţia atenian ă este mai curând asociată controverselor socratice purtate în *agora* sau pedantelor teorii gândite în Lykeon şi Akademia, decât ordinii politice aplicate efectiv de *strategii* ori *magistraţii* ce se succedau la conducerea treburilor statului. În mare măsură, această situaţie explică şi marea vulnerabilitate a structurilor de autoritate pe care le-au promovat în timp, cu precizarea că de fiecare dată au reuşit să găsească un remediu potrivit pentru a le legitima existenţa. Cel mai important dintre acestea este însăşi "inventarea" *polisului* ca spaţiu politic al luării deciziilor majore în interes comunitar. În cadrul *agorei* activitatea politică era susţinută de două elemente constitutive: acţiune *(praxis)* şi discurs *(lexis)*. Prin intermediul lor, în viaţa polisului grec se instituţionalizau cele două dimensiuni fundamentale ale politicului, *comunicarea* şi *participarea.* Graţie acestora, acţiunea politică a ieşit din banalitatea lipsită de orizont a cotidianului, atribuind consistenţă şi durabilitate discursului civic în numele unei "memorii colective" şi a unei "origini comune". Sentimentul apartenenţei comunitare dobândea, astfel, consistenţă civică în jurul actelor guvernării politice.

c) Un al treilea înţeles al civismului vizează însuşi faptul întemeierii polisului ca un moment al afirmării unui nou tip de umanitate *(humanum mundi)*, în care "fiinţarea politică" *(zoon politikon)* se converteşte într-o "existenţă politică" *(ontos politikon)*. Deosebirea constă în substituirea socialităţii spontane şi "naturale"

cu una premeditată şi "raţională", pentru care problematica dezbaterilor politice din *agora* depăşea cadrul pasivităţii spectaculare, exterioare individului, transformându-se într-o preocupare *profund personală.* Prin aceasta, interesul comunitar se întorcea spre individ, după ce aceeaşi comunitate îl strivise sub povara sacrificiilor făcute în numele Cetăţii. Caracterul privat al fiinţării în *polis* se concretiza, astfel, într-un drept imprescriptibil al cetăţeanului de a vorbi în nume propriu despre chestiuni de interes public. În aceasta rezidă esenţa dialogică a democraţiei ateniene care a constituit matricea spirituală a mentalului politic european de mai târziu. În opinia Hannei Arendt, umanitatea s-a născut, în fapt, abia după ce individul s-a eliberat de corvezile cotidiene, permiţându-şi luxul de a medita la condiţia sa de membru al unei comunităţi organizate, cu drepturi şi libertăţi condiţionate de drepturile şi libertăţile Celuilalt.

d) Cea de a patra accepţiune a termenului de cetăţenie se referă la *un mod particular de organizare politică a membrilor comunităţii,* implicând şi un anumit nivel al libertăţii de care se bucură aceştia. Cum s-a văzut, *agora* a oferit *cetăţeanului* posibilitatea unei libertăţi spontane, bazate pe amiciţie şi încredere reciprocă, fapt care făcea posibilă exprimarea cvasi-neîngrădită a punctului de vedere personal, a unei opinii proprii cu privire la problemele *polisului.* Individualitatea conduitei fiecărei persoane era condiţionată de calitatea de a fi *cetăţean*, de un drept ce revenea în mod "natural" oricui se considera şi era recunoscut de ceilalţi ca fiind asemenea lor. *Polisul* constituie sfera în care aparenţa de a fi *distincţi* şi *egali* stimula legăturile dintre membrii comunităţii. O asemenea *isonomie politică*

conducea spre două forme de înțelegere a condiției de cetățean:

- pe de o parte, *nimeni nu se simțea mai prejos decât celălalt în dreptul său de a-și formula opinia proprie*;
- pe de altă parte, *forța* (dynamis) *solidarității comunitare din cadrul polisului grec provenea din capacitatea membrilor săi de a se reuni* (praxis) *și de a discuta* (lexis) *pe un domeniu public. A vorbi* și *a acționa* aveau aceiași semnificație, respectiv între *a fi liber* și *a alege* neexistând vreo deosebire.

Trebuie remarcat, totuși, faptul că luarea unei decizii personale – în contextul unei pluralități a opiniilor exprimate public –, presupune o mare disponibilitate de a convinge pe ceilalți în privința superiorității punctului de vedere propriu în comparație cu al celorlalți. Pentru aceasta este necesar ca, în prealabil, să fie reunite toate argumentele *pro* și *contra* mai importante, din care să rezulte o concluzie ce are la bază "consensul". Prin *comunicare* și *co-acțiune* s-au fixat temeiurile comunitare ale polisului grec, instituindu-se în mod simultan și premisele unei reprezentări unitare a realității social-economice și politice, *urbis et orbis*. Condiția civică a locatarilor Cetății eterne nu avea nimic comun cu ideea de forță bazată pe uniune și nici cu aceea de *divide et impera*, ci se limita la o modalitate originală *de a gândi pluralitatea în cadrul unității*. Prin comparație, lumea modernă nu va înceta să contrapună *similaritatea* și *uniunea* situațiilor de *diferență* și *separare*.

Din momentul în care modelul de civism practicat în interiorul *polisului* grecesc a încetat să mai ofere cadrul ideal de armonie comunitară și de implicare activă a individului în viața politică a cetății, locul său va fi preluat de *Cetatea eternă* și, poate într-o măsură și mai mare, de *Cetatea divină*.[8] În timp

[8] A. Augustin, *De Civitate Dei*, Ed. Univers, București, 1998.

ce Roma va continua să conserve caracterul secular şi popular al vieţii politice prin implicarea plebei în jocurile de interese ale aristocraţiei, la periferia viitorului imperiu luau fiinţă primele forme de comunitate creştină, în care *virtuţile morale* ale „bunului credincios" erau considerate atribute definitorii şi pentru un "bun cetăţean".

Un asemenea concept al libertăţii civice va dăinui până la Machiavelli, când *virtù* a devenit sinonim cu ideea de *curaj politic,* respectiv *îndrăzneala de a vorbi şi acţiona în spaţiul public* în contextul manifestării celei mai agresive susceptibilităţi faţă de orice judecată care ignoră textele Scripturii şi preceptele morale ale ecclesiei catolice. În revanşă, Revoluţia franceză a dat un conţinut complet decristianizat experienţei politice, acordând o libertate civică aparent lipsită de orice formă de constrângere. În realitate, libertatea câştigată de cetăţeanul revoluţiei a fost constant "supravegheată" de intransigenţa morală a iacobinilor, erijaţi din oficiu în arbitrii discreţionari ai dreptului de a alege liderii politici. Democraţia modernă începea, astfel, prin formularea unor reguli de joc extrem de stricte impuse cetăţeanului, pornind de la recunoaşterea unui sistem desacralizat al legitimităţii care aneantiza valoarea morală a principiului autorităţii supreme, aceea a lui Dumnezeu.[9] *Burgul* medieval şi, cu atât mai puţin, cel modern nu mai avea nimic comun cu *polisul* grec. Civismul burghez devenise predominant *individualist*, *selectiv* şi *calculat*, necomparabil cu cel *comunitarist*, *egalitar* şi *afectual* practicat în cadrul democraţiei ateniene. De aceea, naşterea societăţii civile nu reprezintă neapărat un câştig pentru cetăţean, ci mai mult o formă de limitare a prerogativelor statului asupra sa, într-o încercare de a conserva *zone de libertate* unde *dreptul de a alege* să poată fi exercitat fără riscuri majore.

[9] *"Omne potestas ad Deo"* (C. Schmitt, *Teologie Politică,* Ed. Universal Dalsi, Bucureşti, 1996).

Reprezentativitatea politică şi înţelesul dreptului de a alege

Democraţia ateniană era directă, în sensul că cetăţenii îşi alegeau nemijlocit liderii şi participau la luarea majorităţii deciziilor politice ale Cetăţii. Ideea de *reprezentare* a apărut mult mai târziu, în cadrul burgului medieval, respectiv după ce s-au înfiripat primele parlamente constituite pe bază de mandat civic. În Marea Britanie, libertăţile feudale au fost înlocuite la 1215 prin semnarea de către Ioan-fără-ţară a *Magna Charta Libertatum,* care acorda drepturi politice cetăţeanului-contribuabil. Dreptului privat şi imperativ al medievalităţii occidentale i-a luat locul – prin violenţa retoricii revoluţiilor de la sfârşitul celui de-al XVIII veac –, *democraţia reprezentativă*, o democraţie bazată pe *sufragiu* şi *mandatare politică*. Desemnarea reprezentanţilor care să promoveze interese şi doleanţe populare dintre cele mai urgente a condus la apariţia corpurilor legiuitoare (parlamentele, *uni* şi *bi*-camerale) cu rol determinant în orientarea ordinii civice a societăţilor democratice din Vest. În timp ce democraţia bazată pe egalitate civică favoriza selecţia liderilor şi a grupurilor de interese care îi susţinea prin *sistemul tragerii la sorţi*, în schimb, regimurile oligarhice – specifice lumii moderne –, au făcut din *inegalitate* un motor eficient al selecţiei prin *sufragiu*. Trebuie, totuşi, precizat că inegalitatea nu are , în cazul de faţă, relevanţă morală, ci doar una asociată ideii de *diferenţă.* Ca atare, procedeul desemnării exponenţilor legitimi ai interesului civic implică mai puţine explicaţii de ordin economic, politic, moral sau religios, fiind corelat mai degrabă caracteristicilor unei ordini sociale întemeiate pe *competiţie* şi *merit*.

Din acest punct de vedere, merită reamintit faptul că lumea modernă s-a afirmat o dată cu triumful moral şi economic al capitalismului. Or, o asemenea ordine presupunea în opinia lui Emile Durkheim, o despărţire de *societăţile*

unisegmentare – caracterizate printr-o *solidaritate mecanică-*, pentru a păşi într-o lume *polisegmentată* – bazată pe o *solidaritate organică*. Ieşirea din tradiţional avea ca premisă majoră diviziunea socială a muncii, în consecinţa căreia s-au multiplicat şi diversificat rolurile şi statusurile sociale, creând cadrul adecvat afirmării *competiţiei* şi *competenţei specializate*.[10] Multiplicarea grupurilor şi intereselor concurente va contribui la reconsiderarea principială a fundamentelor axiologice situate la originea revendicării dreptului legitim la guvernare şi distribuire a resurselor, având consecinţe şi asupra competiţiei electorale. Dezvoltarea spiritului civic, participativ şi responsabil la nivelul alegătorilor a constituit, sub acest aspect, deopotrivă o necesitate *obiectivă* şi *subiectivă*. Obiectivă, în sensul antrenării în disputa pentru dobândirea „bunurilor rare" a unor segmente de populaţie – considerate până atunci ca fiind segmente neinteresante şi incompetente din perspectiva mecanicii votului –, iar subiectivă, în măsura în care structura corpului social tindea spre o fragmentare accentuată, datorită susţinerii partizane a grupurilor revendicative.

Astfel, inegalitatea aflată la originea sufragiului modern consta dintr-o pre-definire a *competenţei* celor care deţineau dreptul de a judeca însăşi competenţa celor care urmau să parvină la guvernare. Dintr-o chestiune de *vocaţie*, politica a devenit o *profesiune efectivă*, pentru care au fost dezvoltate sisteme educaţionale adecvate noilor abilităţi pretinse liderilor şi funcţionarilor din sfera administrării interesului public. Lărgirea corpului electoral prin renunţarea la criteriul averii *(censitar)* pentru cei îndreptăţiţi să voteze după logica "un om, un vot" a fost motivată de absenţa suportului legitim tradiţional pentru "noii veniţi" la împărţirea demnităţilor publice profitabile. Pe termen lung, refacerea bazei populare a sufragiului va stimula tensiuni divergente între *caracterul egalitar al*

[10] E. Durkheim, *De la division du travail social*, PUF, Paris, 1987.

dreptului la vot şi *conţinutul elitist al practicilor politice profesionalizate.*

Dezvoltarea bazei de masă a noilor actori politici în modernitate s-a petrecut simultan cu modificarea structurii susţinătorilor politici. Categorii sociale minoritare au fost antrenate progresiv la practicile electorale moderne pentru a contracara tendinţele conservatoare ale celor ce deţinuseră până atunci privilegiul reproducerii poziţiilor de putere în societate. Totodată, suma divergenţelor sociale, economice, politice şi culturale care defineau – cu precădere mediul eterogen al lumii americane –, se regăseau în unitatea mecanismului electoral şi al Constituţiei *(the common sense)*. De altfel, secolul al XIX-lea a fost al naţiunilor şi nu al popoarelor, fapt care impunea o nouă caracterizare a civismului modern.

În felul acesta, un alt argument legitim al dreptului de a vota se impunea atenţiei politice, în măsura în care el a început să fie revendicat de minoritarii etnici, rasiali, confesionali ori supuşi altor logicii discriminatorii în societate. Sufragiul universal a devenit o realitate cu greu câştigată prin extinderea votului masculin şi a celui feminin în toate ţările lumii. De multe ori acest drept s-a impus printr-o mişcare dinspre *periferie* către *centru*, fiind importat din coloniile de peste mări ori din mediile culturale mai puţin sensibile la tradiţiile culturii civice ale Vechiului Continent. Dacă în ceea ce priveşte *votul masculin* se poate susţine că a reprezentat o mişcare"naturală", mai rapidă ori mai lentă – dictată de însăşi logica extinderii bazei electorale a grupurilor partizane –, în schimb *votul feminin* a constituit un drept obţinut cu mult mai mari sacrificii şi după o perioadă cu mult mai lungă de familiarizare a clasei politice tradiţionale cu exigenţele transformatoare ale trecerii spre modernitate.

Într-un fel asemănător s-au petrecut lucrurile şi în privinţa stabilirii momentului în care acest *drept* putea fi asociat cu recunoaşterea capacităţii de a-l exercita în mod conştient. Sub acest aspect, vârsta majoratului politic a constituit motivul

unor dispute aprinse în corpurile legiuitoare din multe ţări europene. Începând de la acceptarea acestui drept abia la 30 de ani (Franţa,1815), şi până la coborârea pragului de exprimare a sufragiului încă de la 18 ani (Franţa,1974), a fost necesar un secol şi jumătate de evaluări şi negocieri politice intense care s-au purtat în majoritatea parlamentelor occidentale.

Pentru a sintetiza suita opreliştilor ridicate în calea votului liber trebuie menţionate cele câteva clase de restricţii majore invocate de-a lungul timpului de către adversarii istorici ai sufragiului universal:

- *indemnitatea,* constând din atribuirea unei incapacităţi elective datorate curiculumului moral al cetăţeanului; anumite forme de penalizare juridică atrage după sine şi o limitare proporţională sau completă a acestui drept.
- *incapacitatea exercitării votului,* datorat în principal unor deficienţe de natură psihiatrică, dar şi a precarităţii materiale a cetăţeanului; săracii comunitari sunt excluşi din rândul electoratului "capabil", respectiv a membrilor comunităţii care au reuşit să-şi probeze prin rezultatele muncii o capacitate "îndreptăţită" de a discerne între valoare şi nonvaloare privitor la componenţa *leadership*-ului politic desemnat prin sufragiul lor; în aceiaşi categorie se includ şi neşcolarizaţii şi analfabeţii.
- *discriminarea rasială,* aplicată cu deosebire acolo unde minorităţile etnice au primit un statut marginal, fiind excluşi din sfera decidenţilor electorali.
- *discriminarea profesională,* motivată de considerente care privesc securitatea alegerilor şi a pericolului "votului la comandă"; într-o asemenea situaţie se află ofiţerii şi militarii în termen, care – în cel mai bun caz –, pot contribui la vicierea rezultatelor votării printr-o eventuală subordonare politică; societatea civilă se protejează, astfel, de

riscul loviturilor de stat şi a preluării puterii politice prin forţă.

- *discriminarea civică,* referitoare la reiterarea unui principiu al democraţiei ateniene, de a exclude non-cetăţenii din universul practicilor electorale.

Toate aceste restricţii au avut de fiecare dată un caracter istoric şi s-au justificat cu argumente care reflectau cultura civică a epocii. Important este, însă, faptul că statutul de Cetăţean şi criteriile reprezentativităţii politice au constituit dintotdeauna prilejul unor dispute şi negocieri purtate în numele valorilor comunitare, a legitimităţii şi a drepturilor civile care garantează calitatea morală a exprimării electorale.

Problema principală pe care şi-o pune orice tip de organizare socială încă de la începuturile umanităţii, este aceea a determinaţiilor puterii din societate, respectiv aceea de a identifica pe cel care o deţine, o exercită şi o simbolizează. Iar dacă democraţia este interpretată ca un mod de guvernare centrat pe popor, *prin* şi *pentru popor*, orice comentariu pe tema puterii pare să fi devenit aproape inutil. În acest sens, caracterizarea sistemului democratic ca fiind "cel mai puţin rău" prin comparaţie cu altele, poate fi privită ca o frână în tentativa căutării "celui mai bun". Or, puterea democratică este prin însăşi natura sa, întotdeauna un fapt provizoriu, dependentă de stabilitatea mecanismelor electorale, de dinamica intereselor şi ideologiilor practicate de diverse grupuri şi categorii sociale. Un asemenea mecanism se comportă ca un veritabil barometru organic care înregistrează cele mai subtile variaţii ale temperaturii politice din societate.

Ceea ce frapează, însă, dintr-o astfel de perspectivă, este insensibilitatea lui la alternanţele politice cu substrat ideologic, de vreme ce – indiferent de calificarea unei guvernări drept "social-democrate", "conservatoare", "creştin-democrate" ori "liberale" –, politicile publice ori practicile decizionale aplicate provoacă doar impresia unor ajustări estetice conjuncturale şi superficiale. Astfel de situaţii nu fac decât să

alimenteze convingerea că, adevărata putere se află numai acolo unde se concentrează resursele economice şi banii... Un argument imediat este însăşi competiţia dintre actori, respectiv tendinţa acestora de a prelua fără prejudecăţi multe din reflexele instituţiilor economice angajate în disputa pentru ocuparea unei poziţii dominante în arena luptelor pentru întâietate socială şi politică. Este şi motivul pentru care, adeseori, maşina votării democratice pare alterată de uzajul său prea îndelungat.

În condiţiile în care procesul mondializării schimburilor de valori şi bunuri se desfăşoară sub semnul celui mai aprig liberalism, unde piaţa a devenit instrumentul major al unei forţe politice cu atributele indubitabile ale unei autentice puteri, cadrul democratic suportă în mod necesar revizuiri axiologice semnificative. Trebuie remarcat, însă, că o asemenea putere nu are cum fi întrutotul democratică, chiar dacă finalitatea exercitării sale priveşte asigurarea fericirii şi prosperităţii pentru cât mai mulţi. Este vorba mai curând de o putere creditată exclusiv de rezultate, şi mult mai puţin de sufragiul popular. Dintr-o astfel de perspectivă, ideea că sistemul asigură premisele unei distribuiri echitabile şi la scară extinsă a bogăţiei şi valorilor civilizaţiei (post)moderne, rămâne adeseori o realitate scadentă pentru mai târziu.

Motivaţii mult mai puţin epatante moral tind să se substituie progresiv resorturilor funcţionale ale mediului democratic, instaurând principiile pragmatismului şi eficienţei în logica acţiunii partidelor şi liderilor politici. Tot ceea ce i se poate pretinde în aceste condiţii sistemului, este de a face efortul conservării caracteristicilor esenţiale ale democraţiei, atenuând pe cât posibil excesele individualiste. Masa celor mulţi este chemată de fiecare dată să voteze, dar nu înainte de a face să triumfe principiul reprezentării echitabile a intereselor, ca normă supremă a acţiunii democratice. În fond, ipoteza unei guvernări a celor mulţi şi săraci – care reprezintă majoritatea –, este o imposibilitate practică sub toate aspectele, de vreme ce ei nici nu ar dispune vreodată şi de mijloacele necesare pentru a

modifica cadrul acţiunii sociale. Ca atare, însăşi ideea "guvernării poporului de către popor" se dovedeşte, o dată în plus, marea himeră a Stagiritului. Nici experimentul comunist al edificării "societăţii fără clase", a unei lumi care să aparţină "celor ce muncesc", nu a reuşit să demanteleze mitul egalitarist al omenirii. Mai degrabă, socialismul a contribuit la risipirea definitivă a mirajului cuceririi puterii politice de către proletariat în societăţile care au intrat în orbita comunismului; acesta nici nu a făcut masele să prospere, nici inegalitatea să dispară. Dimpotrivă, falimentul comunismului se datorează, între altele, şi unui mod particular de polarizare economică, de pe urma căruia decidenţa politică şi resursele au revenit în profitul *nomenklaturii de partid,* iar sărăcia a fost distribuită democratic "maselor muncitoare".

În asemenea condiţii, şansa supravieţuirii sistemului democratic rezidă în adoptarea unui mod complet diferit de a ne raporta la exigenţele sale. Popular, dar nu filantropic şi, cu atât mai puţin, populist, sistemul democratic este o şansă şi pentru bogaţi şi pentru săraci. Sensul existenţei sale rezidă în complementaritate, iar nu în identitate, majorităţile nefiind prin nimic mai morale şi mai îndreptăţite decât minorităţile.

Totodată, ideea de a considera democraţia ca o valoare definitiv dobândită, definită o dată pentru totdeauna, trebuie şi ea abandonată. Într-o lume post-modernă, înclinată să relativizeze totul şi să repună permanent în discuţie concepte, teorii, paradigme etc., singură democraţia rezistă cu stoicism diverselor contestări, aidoma unui tabú inatacabil. Pentru Sartori, teoria democraţiei trebuie să fie mereu reinventată, astfel încât eşecul său ca sistem politic să nu se transforme într-un abandon al drepturilor omului şi al speranţei de a mai oferi în viitor şanse egale de împlinire oamenilor şi statelor lumii.[11]

[11] G. Sartori, *Teoria democraţiei reinterpretată,* Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

III.

Votul, fapt social total

Definirea situației electorale

De fiecare dată când are loc un scrutin electoral, comentatorii și analiștii politici constată o distanță semnificativă între datele de sondaj din perioada pre-electorală și procentele consemnate după numărarea voturilor la urne. Aparent, o asemenea împrejurare crează impresia lipsei de profesionalism a celor care realizează măsurări ale preferințelor electorale înainte de scrutin, iar dacă le mai dau și publicității, atunci avem a face, în mod cert, cu intenții manipulatorii transparente și comentariile tind să se îndrepte cu precădere spre această dimensiune a cercetării câmpului electoral. Nimeni sau, în orice caz, foarte puțini sunt aceia care iau în calcul și propria nepricepere în judecarea rolului și semnificației sondajelor de opinie, acceptând că de cele mai multe ori comparațiile se fac între realități diferite și, adeseori la momente foarte diferite ale aceleiași realități. Dar asupra acestor chestiuni voi mai reveni în cele ce urmează. Pentru moment trebuie observat faptul că variabila *timp* produce distorsiuni asupra măsurărilor de sondaj, pe de o parte, iar între perioada pre-electorală și ziua votării apar diferențe în ceea ce privește procentele obținute de actorii politici în competiția electorală, pe de altă parte.

Dacă în primul caz explicația se întemeiază pe un postulat antropologic esențial, potrivit căruia omul *nu este*, ci *devine*, trebuie acceptat și faptul că o realitate socială se modi-

fică, între anumite limite, de la o perioadă la alta, respectiv de la o măsurare la alta. Cauzele acestor modificări în manifestarea conduitei electorale măsurată prin tehnica sondajului, reprezintă o problemă ce trebuie analizată în mod separat. În orice caz, ele pot fi obiective şi subiective, generate de contexte social-economice, culturale ori politice dintre cele mai particulare.

Cu totul alta este problema între ceea ce se întâmplă în perioada de dinainte de alegeri şi ceea ce s-a întâmplat efectiv în ziua prezentări alegătorilor la cabinele de vot. În asemenea împrejurări bunul simţ ne obligă să consemnăm existenţa a două situaţii diferite în care se aplică măsurări ale conduitei electorale: una priveşte o realitate caracterizată printr-un interes relativ scăzut al populaţiei faţă de activitatea partidelor şi a liderilor politici, iar cealaltă se remarcă printr-o acţiune de resuscitare sistematică a condiţiei civice a alegătorului. Aflat într-un moment în care acestuia i se solicită luarea unei decizii cu privire la cel ori a celor care îi vor reprezenta interesele în următorul mandat guvernamental, preocuparea de a opta pentru o *bună soluţie electorală* generează o situaţie de viaţă cu totul particulară pentru cetăţean. O asemenea împrejurare poate fi considerată drept o *situaţie electorală,* iar caracteristicile sale pot fi definite multidimensional, la nivel raţional, afectiv ori simbolic.

În esenţă, situaţia electorală poartă în sine atribute problematice pentru care trebuie căutate modalităţi adecvate de soluţionare prin alegerea unei program de guvernare şi a unui lider în stare să-l implementeze eficient. Variantele între care urmează să opteze cetăţeanul, în calitate de alegător, sunt relativ puţin numeroase, în funcţie de caracteristicile sistemului democratic şi a modelului de cultură civică practicat în societate. Termenii în care se produce actul alegerii propriu-zise nu sunt, de regulă, deosebit de complicaţi, fiind vorba de for-

mularea unei opţiuni între variante echivalente de programe de guvernare, respectiv fiecare având o probabilitate egală de a fi preferate. De aceea, definirea situaţiei electorale depinde în mare măsură de modul în care se desfăşoară procesul comunicării politice dintre electorat şi actorii politici, pe de o parte, dar şi de nivelul disponibilităţilor cognitive şi informaţionale de care dispun candidaţii şi alegătorii pentru a formula corect această definiţie, pe de altă parte. Cu referire la ultimul aspect, se cuvine precizat faptul că accesul la informaţie nu trebuie privit doar din perspectiva electoratului, dar şi din aceea a candidaţilor. Aşa cum alegătorii pot acuza un deficit de cunoaştere a realităţii, invocând lipsa de transparenţă a mediilor politice, tot astfel formaţiunile şi liderii politici pot să persiste în pseudo-cunoaştere, pre-judecată, superstiţie ori falsă competenţă datorate neglijenţei sau ignorării deliberate a surselor care furnizează expertiză asupra realităţii.

Aceasta doar în ceea ce priveşte latura strict tehnică a procedurii de vot, pentru că din perspectivă socio-psihologică lucrurile devin ceva mai complicate. Orice opţiune comportă, în mod simultan, o dimensiune subiectivă şi una obiectivă. La nivel subiectiv fiecare alegător reprezintă o personalitate socială care a internalizat într-un mod cât se poate de particular sistemul instituţiilor politice, fiind ataşat definiţiilor atribuite politicului dobândite în procesul mai larg de socializare. Ca atare, fiecare alegător va formula o definiţie cât se poate de personală situaţiei electorale, atribuind semnificaţii dintre cele mai subiective termenilor în care i se prezintă problema alegerii. Pentru unii ea poate fi un prilej de reafirmare a adeziunii la un program şi a simpatiei faţă de un lider, în timp ce pentru alţii, aceiaşi situaţie electorală reprezintă ocazia nimerită de a-şi manifesta dezacordul cu unul sau mai mulţi actori politici aflaţi în cursa pentru câştigarea alegerilor.

De obicei, Dvs. când vă decideți asupra votului?

	Frecvență	Procente absolute	Procente valide	
cu câteva luni înainte de alegeri	346	30,4	32,8(1)	33%
cu mai mult de un an înainte de alegeri	241	21,2	22,9(1)	23%
chiar înaintea alegerilor, cu câteva zile	209	18,4	19,8(1)	20%
nu îmi pot da seama	167	14,7	15,8(1)	16%
chiar în ziua alegerilor	91	8,0	8,6	9%
Total	**1054**	**92,7**	**100,0**	
NS / NR	83	7,3		
Total	**1137**	**100,0**		

1.00 Valori dominante

INSOMAR – Rezultate statistice
Sondaj național 20-23 februarie 2004

Devenit arbitru al competiției, alegătorul se mobilizează rațional și afectiv într-un context cu totul special al manifestării condiției sale de cetățean. Gesturile electorale ale competitorilor sunt mai atent receptate și valorizate în situația electorală, care prin aceasta se deosebește de orice altă situație de viață. Conștiința civică devine mai critică și exigentă cu privire la discursul politic al campaniei electorale, iar participarea la ceremonialul alegerilor din patru în patru ani depinde de gradul de conformism social al alegătorului. Unii acuză o înaltă îndatorire cetățenească în privința exprimării votului, în timp ce alții tind să respingă orice implicare a lor în competiția electorală, pentru a marca astfel un refuz categoric la adresa clasei politice în ansamblul său. Între aceste două extreme, se regăsesc indecișii, structurați pe diverse niveluri de competență civică: educație, vârstă, profesie, zonă de acces la informare etc.

În ce măsură considerați că este importantă participarea dvs. la vot?

	Frecvență	Procente absolute	Procente valide	
în foarte mare măsură	226	19,9	21,5(1)	22%
în mare măsură	411	36,1	39,1(1)	39%
în mică măsură	265	23,3	25,2(1)	25%
în foarte mică măsură	149	13,1	14,2	14%
Total	**1051**	**92,4**	**100,0**	
nu pot aprecia	86	7,6		
Total	**1137**	**100,0**		

1.00 Valori dominante

INSOMAR – Rezultate statistice
Sondaj național 20-23 februarie 2004

Totodată, parametrii ofertelor electorale prezentate de candidaţi pot să nu reflecte adecvat totalitatea soluţiilor posibile şi dezirabile la caracteristicile problemei electorale, existând versiuni la care alegătorii se pot gândi şi pe care le aşteaptă. Între aşteptări şi oferte poate apărea, astfel, o distanţă considerabilă, reflectând implicit şi starea de dezacord politic dintre o parte a candidaţilor şi o parte a alegătorilor. Chiar şi atunci când aşteptările şi ofertele se apropie foarte mult – nu trebuie uitat faptul că, în realitate, ofertele se construiesc pornind de la inventarul aşteptărilor definit prin intermediul sondajelor de opinie –, există, în continuare, suficiente surse de îndoială cu privire la transpunerea lor în practică. Cea mai importantă este legată de tipul de personalitate al candidatului şi de capacitatea forţei politice ce se angajează politic în acest sens. Pentru aceasta se impune o abordare separată a semanticii electorale şi politice prin care soluţiile, candidaţii şi partidele se încadrează într-o reprezentare coerentă a orientării politice de la care se revendică alegătorul: social-democrată, liberală, creştin-democrată, naţionalistă etc.

Cercetările sociologice au scos în evidenţă aspecte dintre cele mai contradictorii în conduita alegătorilor în privinţa asocierilor dintre doctrine şi tipul de aşteptări enunţate de electorat, fapt ce denotă existenţa unei culturi civice neuniform sedimentate la nivelul electoratului românesc. Despre ceea ce înţeleg subiecţii anchetelor sociologice cu privire la concepte cheie ale schimbării sociale de după 1990, s-au făcut numeroase comentarii. Termeni frecvent utilizaţi – şi prin aceasta, de presupus ca fiind foarte cunoscuţi şi înţeleşi –, în definirea fenomenelor şi proceselor de transformare social-economică a societăţii româneşti, precum „reformă", „privatizare", „integrare euro-atlantică", „proprietate" etc. nu au totdeauna acelaşi înţeles pentru alegători, respectiv nici nu concordă cu definirile de dicţionar ce li se atribuie în mod oficial. Pentru unii „privatizare" înseamnă un

transfer legal de proprietate, în timp ce pentru alţii poate să însemne furt, hoţie, corupţie etc. La fel, integrare euro-atlantică ar putea să însemne mai multă protecţie şi o mai mare apropiere de lumea civilizată, în timp ce nu puţini asociază acest termen exclusiv cu prosperitatea economică ori cu venirea „bunului investitor" în România. Or, în funcţie de toate aceste posibile asocieri şi interpretări ale ofertei politice, respectiv aşteptări ale societăţii civile, se structurează şi conduita electorală.

Un aspect foarte important ce trebuie menţionat în legătură cu procesul alegerii şi de luare a deciziei de vot, este acela privitor la *tendinţa de simplificare a ecuaţiei electorale*. Dincolo de paleta mai mult sau mai puţin bogată a ofertelor de programe şi de lideri, alegătorul restrânge aproape instinctiv intervalul opţiunilor posibile, de regulă la două variante „tari". Pe restul tinde să le elimine imediat din calculele sale, mulţumindu-se doar să se informeze superficial asupra lor din momentul afişării lor publice. Astfel, alegătorul îşi formulează în termeni foarte personali tipologia liderilor şi a partidelor, în care raportul dintre doctrină şi ofertă are un rol secundar. Formal toţi candidaţii sunt creditaţi cu şanse egale în competiţie, dar dominantele procesului electoral se grupează în jurul a doi actori principali, asociaţi deliberat ori spontan cu raportul putere-opoziţie, înlesnind considerabil decidenţa politică a alegătorului. Există, deci, candidaţi favoriţi, *outsideri* şi „figuranţi" în scenariul campaniei electorale. De regulă primele două categorii intră în atenţia opiniei publice şi, implicit, centrează interesul anchetelor de sociologie politică din perioada campaniei electorale. Unul dintre candidaţii la alegerile prezidenţiale din 2000, care a obţinut constant un scor sub pragul de semnificaţie statistică, a ameninţat cu acţionarea în instanţă a tuturor institutelor de sondaj din România care nu au prezentat public scorurile obţinute de toţi cei 12 candidaţi înscrişi în competiţia electorală, considerând aceasta o discri-

minare nepermisă şi o desconsiderare injustă din partea cercetătorilor.

Formal, variantele între care se desfăşoară procesul electiv nu pot fi interpretate, ci doar măsurate statistic, în timp ce din punct de vedere subiectiv situaţia electorală este un construct, beneficiind de o definiţie personală din partea fiecărui alegător. O parte a alegătorilor pot exprima o anumită convergenţă atitudinală cu privire la modul în care este percepută situaţia electorală, în timp ce nu puţini sunt şi aceia care pot avea definiţii foarte divergente în legătură cu aceasta. Ca urmare, dacă teoretic şansele actorilor par să fie egale, în mod cert suportul motivaţional al acordării votului către fiecare dintre candidaţi diferă foarte mult de la un alegător la altul. Conduita electorală divergentă nu se datorează, însă, atât ignoranţei, nepriceperii ori confuziei generate de incoerenţa discursului politic al actorilor electorali sau de accesul restrâns la informaţie veridică al alegătorilor, ea poate fi şi un reflex al suprainformării ori supracompetenţei politice. În această din urmă categorie se includ, de regulă, intelectualii, care reprezintă potrivit observaţiilor lui A.Bulai un *segment atipic* de electorat, întrucât are tendinţa de a „sări" din tiparele votului majoritar. În opinia acestui sociolog atipicitatea alegătorilor superior instruiţi mai constă, însă, şi în insistenţa cu care aceştia se pronunţă în favoarea depolitizării votului, pentru a se acorda prioritate calităţilor intrinseci ale candidaţilor. În mod particular, conduita lor este predominant critică mergând până la a pretinde calităţi ideal-tipice de comportament din partea liderilor şi formaţiunilor politice. Discrepanţele pe care ei le percep între competenţele real deţinute şi cele pe care candidaţii şi le arogă fără nici un temei, reprezintă un prim motiv de îndoială sau, chiar de neacordare a votului.

În privinţa definirii situaţiei electorale, un rol determinant îl au percepţiile asupra realităţii şi mai puţin realitatea însăşi. Dacă cineva „vede" că cercul are colţuri, nu contează

faptul că, în realitate, definiția modală (formală, oficială) a figurii geometrice numite cerc, nu cuprinde elemente de natura celor percepute de acea persoană. Spre exemplu, are prea puțină importanță dacă un candidat este un individ mediocru, obedient și oportunist în datele sale autentice de personalitate, dacă asupra sa se concentrează meritele cele mai mari în obținerea unor succese guvernamentale notorii. Va fi considerat candidatul cel mai potrivit și mai credibil pentru a i se acorda votul. Dimpotrivă, dacă un partid are un program de guvernare foarte bine fundamentat, realist și cu șanse de succes, dar nu reușește să-l promoveze foarte convingător, fie datorită liderilor nepotriviți să-l susțină electoral, fie ineficienței canalelor de promovare utilizate, fie, în sfârșit, neadecvării proiectului la contextul social-economic intern și internațional, se poate întâmpla ca alegătorii să nu-l voteze. De aceea, între *votul tipic* (majoritar) și *votul atipic* (minoritar) se crează o distanță atitudinală, al cărei suport poate fi de ordin cognitiv ori persuasiv. Ea reflectă tendința de atribuire a susținerii electorale mai curând etichetei asociate liderilor și partidelor pe criterii subiective, decât unei bune documentări asupra caracteristicilor de personalitate ori organizaționale ale acestora.[1]

Sub acest aspect A. Bulai este de părere că o parte dintre subiecții de anchetă formulează enunțuri cu privire la candidați pe bază de prejudecăți și predefiniri ale realității preluate din mass media sau din mediul de apartenență social-economică și culturală din care provin. Astfel, el susține că în mod cu totul surprinzător, subiecții care etalau un nivel ridicat de instrucție au fost și cei care au formulat judecăți de valoare asupra candidaților fără a demonstra că și sunt la curent cu conținutul programelor electorale, cu însemnele și sloganurile lor simbolice din timpul campaniei, cu datele privind curicula lor profesională și politică etc., fiind prizonierii propriilor lor

[1] A. Bulai, *op. cit.*, p. 25.

evaluări subiective, independente de influenţa factorilor de condiţionare politică (apartenenţă la un partid, ataşament la o ideologie, doctrină). Prin comparaţie, segmentul mai puţin instruit al subiecţilor de cercetare a fost în măsură să precizeze cu mai multă acurateţe aspecte privind programele, declaraţiile ori simbolistica electorală a candidaţilor. Datorită acestui fapt şi divergenţele asupra definirii situaţiei electorale au fost mult mai mici, demonstrând o concordanţă atitudinală finalizată printr-un *vot tipic* acordat actorilor politici. În timp ce intelectualii – caracterizaţi prin indici superiori de consum cultural –, se consideră informaţi asupra situaţiei electorale, ei ajung totuşi să o definească prin atribute pe care, tot ei, formal le critică vehement. O asemenea constatare este de natură să îndreptăţească supoziţia conform căreia modul în care este gestionată informaţia influenţează nemijlocit conduita lor de vot.

În cazul alegătorilor cu instrucţie superioară există riscul *supraselectării informaţiei,* în sensul de a filtra axiologic şi subiectiv datele privitoare la candidaţi şi oferte, fapt ce implică o doză importantă de respingere cognitivă în ordinea definirii obiective a situaţiei electorale. Astfel, informaţii esenţiale privitoare la aceştia pot rămâne în afara cunoaşterii şi înţelegerii situaţiei electorale, antrenând o conduită atipică din partea lor în timpul scrutinului. Prizonieri ai teoriilor, modelelor ori paradigmelor pre-construite, aceşti alegători se află sub acţiunea unui aşa numit *efect intelectual*, care viciază în mod semnificativ realitatea. Ceea ce nu se încadrează în tiparele astfel predefinite teoretic, rămâne în exteriorul cunoaşterii lor, iar judecăţile pe care le formulează cu privire la actorii competiţiei electorale poartă amprenta incompletitudinii. Este un *efect pervers*, constând din simplul fapt că ştiind prea mult, ei află prea puţin.[2]

Asemenea concluzii de cercetare sunt, neîndoielnic plauzibile, dar trebuie făcute unele precizări de natură să

[2] A. Bulai, *op. cit.*, p. 26.

reflecte şi o altă faţetă a realităţii în ceea ce priveşte conduita de vot a intelectualilor. Astfel, din cercetările INSOMAR se constată faptul că aceiaşi intelectuali demonstrează şi capacitatea de a-şi obiectiva cel mai bine opţiunea de vot, utilizând argumente raţionale foarte solide. Consumul cultural ridicat în rândul acestor persoane contribuie în mod decisiv asupra formulării opţiunii lor de vot în termeni raţionali. Ei pot alege „în cunoştinţă de cauză" între mai multe mesaje şi cunoaşteri despre o anumită realitate, construindu-şi propria lor opţiune *(rational choice),* detaşată de afecte şi considerente subiective. Raportarea critică şi prin nuanţe deosebit de subtile la candidaţi şi partide îi predispune la formularea celor mai consistente definiţii ale situaţiei electorale. Altminteri, în raport cu definiţia modală, poziţia lor este pe de o parte, destul de îndepărtată, iar pe de altă parte ea poate reprezenta sursa legitimă de definire a versiunii dominante a situaţiei electorale. Mai precis, relaţia intelectualilor cu puterea a fost de regulă una de suspiciune critică reciprocă, fapt ce a influenţat poziţionarea opiniei lor la o distanţă semnificativă de definiţia oficială dată de putere situaţiei electorale. În acelaşi timp, intelectualii nu constituie un segment masiv, omogen, de persoane care se comportă cvasi-identic în raport cu definiţia modală, iar de aici rezultă divergenţa ridicată dintre modurile de formulare a definiţiei electorale. Trebuie avut, însă, în vedere faptul că la fel ca mass media şi mediile de socializare politică, intelectualii constituie un formator de opinie foarte eficient, care poate genera tendinţe comportamentale detectabile la nivelul categoriilor mai puţin instruite de alegători. Asemenea observaţii nu le contrazice, totuşi, pe cele avansate de A. Bulai, întrucât marea disipare a votului intelectualilor face inconsistent scorul statistic rezultat din sondaje, fiind prin aceasta minoritar şi, întrucâtva atipic.

Revenind la modul în care alegătorii, în general, definesc situaţia electorală, merită reţinut că este mult mai puţin

important felul în care o caracterizează valoric şi subiectiv aceştia. Dacă definiţiile date sunt *convergente* sau *divergente* în raport cu definiţia modală, dacă votul este *tipic* ori *atipic* din punctul de vedere al expectanţei oficiale, aceasta poate interesa într-o mare măsură pe cercetători şi, cu siguranţă, în cea mai mare măsură pe cei implicaţi în conceperea şi aplicarea strategiilor de campanie electorală. Aceştia ar putea – în cazul unui *sistem electoral proporţional* –, să calculeze un *indice al divergenţei* prin care să determine numărul de *votanţi atipici* din totalul electorilor. Un asemenea indice serveşte stabilirii gradului în care poate fi influenţată decizia lor de vot:

- *fie de apartenenţa alegătorilor la un partid;*
- *fie de simpatia lor faţă de o doctrină ori de o ideologie;*
- *fie de cadrul socializării lor politice;*
- *fie de mediile lor de apartenenţă sau de referinţă;*
- *fie de sfera reprezentărilor ori mentalităţilor dominante din spaţiul diverselor socio-culturi politice.*

În timpul campaniei electorale pot interveni, din acest punct de vedere, tendinţe de *uniformizare* ori de *polarizare* a conduitei de vot, contribuind la definirea situaţiei electorale potrivit logicii acestor procese psihosociale. Puşi în situaţia de a lua o decizie în privinţa votului lor, alegătorii pot opta între a vota „la unison" sau să formuleze judecăţi în termeni dihotomici (bine/rău, just/injust, avantaj/dezavantaj) înainte de a lua o decizie finală. Pe fondul unor asemenea decizii, dacă se întreprinde o analiză riguroasă a conduitelor electorale dinspre zona extremă a atitudinilor afişate spre zona nuanţărilor şi compromisului în manifestarea preferinţei de vot, pot fi detectate punctele de injoncţiune axiologică, psihologică, raţională ori ideologică spre care tind alegătorii. Până la urmă, termenul de referinţă în funcţie de care se emit definiţii ale situaţiei electorale îl constituie *definiţia modală*, respectiv versiunea

legală, standardizată şi promovată oficial de puterea în exerciţiu. Ea serveşte unei simplificări „naturale" a câmpului electoral şi, implicit a variantelor de opţiune pe care le vor avea la dispoziţie alegătorii.

Conformitate şi devianţă în conduita de vot

Momentul alegerilor reprezintă chintesenţa mecanismului democratic de realizare a selecţiei şi promovării liderilor şi formaţiunilor politice. Dincolo de o asemenea afirmaţie, subzistă o evidenţă certă în ceea ce priveşte funcţia şi finalităţile procesului electoral în contextul democraţiilor moderne. Astfel, alegerile pot fi, deopotrivă: *a) instrument al reprezentării interesului public prin lideri; b) manifestarea cea mai concret obiectivă a competiţiei pentru putere şi control al resurselor de interes public; c) investire a cetăţeanului cu rolul de arbitru al bătăliei politice; d) cadru al realizării fenomenului de mobilitate socială; e) prilej al evaluării şi definirii proiectelor de schimbare socială.*

Sub acest aspect, votul este expresia obiectivată a modului în care alegătorul defineşte subiectiv situaţia electorală, reflectând nu atât reprezentarea obiectivă a realităţii în care acesta trăieşte, cât percepţia asupra acestei realităţi. Un argument în acest sens derivă din practica sondajelor de opinie care preced etapa campaniei electorale. Aproape de fiecare dată când sunt date publicităţii, acestea alimentează dispute *pro* şi *contra* în jurul modului în care statistic ajunge să fie redată o asemenea realitate din perspectivă social-economică ori cu referire la şansele candidaţilor de a ajunge la guvernare.

Una dintre cele mai aprinse controverse teoretice este aceea generată la apariţia *Barometrului de Opinie Publică* – realizat de mai multe institute de cercetarea opiniei din

România, cu sprijinul Fundaţiei Söros pentru o societate deschisă –, în legătură cu întrebarea: *Credeţi că direcţia spre care se îndreaptă acum România este bună sau rea?* Pe fondul declinului economic accentuat din perioada tranziţiei româneşti, o asemenea întrebare concentra în sine o sumă de insatisfacţii sociale greu de definit raţional, dar furnizând o informaţie plauzibilă prin raportare la contextul reformelor dure suportate de populaţie după 1990. Cu toate acestea, fiecare subiect de anchetă valoriza independent semnificaţia întrebării şi, implicit, perspectiva personală asupra direcţiei spre care se îndrepta România. Respondenţi din cele mai diverse straturi şi categorii socio-culturale formulau opinii dintre cele mai contradictorii în raport cu statusul lor social, fiind cu atât mai frapant faptul că şi persoane care etalau o anume reuşită economică manifestau tendinţa de a valoriza negativ evoluţia proceselor de reformă. Inutil să mai fie amintite în această privinţă diferitele accepţiuni atribuite valorilor de „bine" şi de „rău" prin care se cerea a fi caracterizată orientarea procesului de guvernare din România: din punctul de vedere al reuşitei personale, al succeselor politicilor sociale şi economice aplicate pe plan intern, de împlinirile politicii externe ori de funcţionarea instituţiilor democratice în general. Fiecare dintre cei care formulau o judecată de valoare în această privinţă atribuie unul dintre aceste sensuri posibile sau le subînţelege pe toate într-un amestec indistinct şi destul de confuz, pentru a nu mai lua în considerare semnificaţia pe care o atribuie, la rândul său, cercetătorul răspunsurilor primite. Până la urmă din toate acestea se desprinde o primă concluzie teoretică privitoare la modul în care se structurează părerile oamenilor despre realitatea trăită nemijlocit, în funcţie de acţiunea diverşilor factori psiho-sociologici de influenţare atitudinal-comportamentală: *auto-reprezentarea proceselor şi mecanismelor în care actorii sociali se simt implicaţi determină actul decizional în*

privința formulării conduitei electorale. Dacă o asemenea reprezentare a realității este concordantă sau nu cu realitatea însăşi, aceasta are o relevanță secundară. Important se dovedeşte faptul că dincolo de semnificațiile subiective atribuite acestei întrebări de sondaj, răspunsurile se grupează în funcție de referenți axiologici independenți de credințele şi convingerile reale ale subiecților de interviu. Astfel, în condițiile acreditării unei percepții dominante, legitimate moral de formatori de opinie suficient de credibili, tendința de a califica drept „rea" direcția spre care se îndreaptă reformele din perioada tranziției economice şi sociale din România se impune aproape spontan în definirile date acestor complicate procese de către populație. Ea reflectă preocuparea de a respecta normele psihologiei mulțimilor în privința formulării unor opțiuni cât mai conforme opiniei dominante, pe care o exprimă o majoritate sau, măcar, cei mai mulți dintre cei chestionați asupra caracteristicilor realității în care trăiesc. Aşa se explică scorul ridicat şi univoc pesimist al răspunsurilor înregistrate la o asemenea întrebare care, aparent, este susceptibilă de nuanțări mult mai apropiate de statusul social real al respondenților.

În asemenea condiții, votul poate reprezenta suportul electoral al *stării de fapt*, aşa cum o definesc alegătorii, iar forma de exteriorizare a acesteia poate fi *reactivă, ritualizată, imperativă, indiferentă* ori *penalizatoare*. Dacă percepția dominantă asupra procesului de reformă este defavorabilă acțiunii guvernamentale, votul va concretiza la urne nemulțumirea, frustrarea, dezamăgirea şi, în general, conduita de victimă a unui mecanism defectuos de gestionare a interesului civic.

În ceea ce priveşte conformitatea actului de participare la procesul electoral, un aspect interesant relevă şi întrebarea legată de auto-reprezentarea importanței votului personal. Ea reproduce destul de fidel caracteristicile culturii civice şi

stadiul internalizării valorilor democratice la nivelul societăţii. Pentru alegătorul român, în general, conduita electorală denotă o anume detaşare şi implicare ritualică în procesul desemnării prin vot a *leadership*-ului politic.

Cât de important credeţi că este votul dvs pentru ca situaţia din România să se îmbunatăţească după alegerile din noiembrie?

	Frecvenţă	% absolute	% valide	
foarte important	364	32.6	33.6(1)	34%
destul de important	385	34.4	35.5(1)	35%
nu prea important	236	21.1	21.7(1)	22%
deloc important	100	8.9	9.2	9%
Total	**1085**	**97.1**	**100.0**	
NS/NR	32	2.9		
Total	**1117**	**100.0**		

1.00 Valori dominante

INSOMAR – Rezultate statistice
Sondaj Naţional, 22 – 25 sept. 2004

În ce măsură credeţi că depinde modul în care veţi trăi (dumneavoastră şi familia dumneavoastră) de rezultatele alegerilor parlamentare?

	Frecvenţă	% absolute	% valide	
în foarte mare măsură	210	18.8	20.2(1)	20%
în mare măsură	366	32.8	35.2(1)	35%
în mică măsură	324	29.0	31.2(1)	31%
în foarte mică măsură	140	12.5	13.4	13%
Total	**1041**	**93.2**	**100.0**	
nu pot aprecia	76	6.8		
Total	**1117**	**100.0**		

1.00 Valori dominante

INSOMAR – Rezultate statistice
Sondaj Naţional, 22 – 25 sept. 2004

Procentele însumate pentru recunoaşterea importanţei votului personal – cu corolarul imediat în privinţa aşteptărilor optimiste de după alegeri –, atinge valori dominante în conţinutul răspunsurilor emise de subiecţii de interviu, demonstrând concludent tentaţia afişării unei "conduite conforme" din partea

acestora. Situația tinde să se repete la cote și mai puțin credibile în legătură cu intențiile declarate de a participa la scrutin, respectiv cei intervievați manifestând un pro-civism accentuat, deși prezența lor la urne infirmă constant cifrele consemnate de sondaje înaintea acestui moment. Cauzele participării scăzute la vot ori a absenteismului pot fi de ordin *conjunctural* sau de *tip structural*, derivând din procesele de bază care intervin în definirea situației electorale: *polarizarea, atribuirea* și *poziționarea.* Alinierea opiniilor într-un sens sau altul denotă, la o primă analiză, un *refuz implicit* al prestației clasei politice în ansamblul său. În același timp, dezinteresul manifest față de exercițiul votării codifică și unele situații "contraintuitive", neașteptate și defavorabile actorilor politici aflați la guvernare. Între cele mai frecvente *efecte perverse* ale non-participării electorale, "spirala tăcerii" și "votul sancțiune" sunt cel mai adesea invocate. În interpretarea acestor conduite, termenul de *devianță* intervine frecvent, calificându-le fie drept expresia inocenței politice, fie a confuziilor ideologice, axiologice ori normative pe care le obiectivează masa alegătorilor. Sub acest aspect, termenul „masă" redă cel mai fidel ideea de uniformitate a acțiunii electorale, fiind apreciată în mod diferit, în funcție de poziția actorilor în cadrul sistemului politic. Din perspectiva alegătorului „masa" reprezintă o manifestare concretă a forței mulțimii, în timp ce pentru guvernanți aceiași mulțime semnifică „masă de manevră", pentru ca din punctul de vedere al elitelor „masa" să conoteze o realitate socială gregară și demnă de dispreț *(stupid people)*.

Paradigme ale conduitei electorale

Studiile de sociologie electorală își propun între primele obiective ale cercetării realizarea de tipologii comportamentale și identificarea socio-culturilor politice din fiecare societate în

care există un sistem democratic funcțional. Şi într-un caz şi în altul, finalitatea demersului vizează un dublu scop: *operațional* şi *explicativ*. Pe de o parte cunoaşterea caracteristicilor atitudinal-comportamentale ale diverselor sub-categorii de alegători poate fi un câştig din punct de vedere strategico-tactic în desfăşurarea proiectelor de campanie electorală şi de promovare a ofertelor politice partizane, iar pe de altă parte pot fi mai bine înțelese modurile particulare de manifestare a unor segmente de electorat în contexte şi conjuncturi situaționale dintre cele mai puțin previzibile. A cunoaşte sistemele de valori, mentalitățile, motivațiile, reprezentările sociale ori practicile culturale ale fiecăruia dintre aceste segmente de electori, constituie un suport extrem de eficient pentru a întreprinde analize pertinente sub aspect teoretic şi metodologic.

În acelaşi timp, definițiile date situației electorale diferă de la o socio-cultură politică la alta, de la o epocă la alta şi de la o comunitate socială la alta. Din acest punct de vedere, contextele sociale, economice, politice, juridice şi culturale au un rol determinant în formularea deciziilor de vot, atât timp cât ele sunt consecința unor „procese de alegere" cu puternică încărcătură rațională şi emoțională. Proporția în care dimensiunile rațională şi afectivă se regăsesc în cadrul unor astfel de procese diferă de la un segment la altul de alegători, în funcție de modul în care diversele categorii de variabile participă la o definire adecvată a actorilor politici, fie la nivel individual, fie colectiv.

Ca atare, varietatea conduitelor electorale face necesar recursul la tipologizarea lor după criterii cât mai relevante, astfel încât să poată fi încadrate în modele cu parametrii de recunoaştere uşor de operaționalizat în analizele întreprinse de cercetători ori în proiectele de acțiune politică elaborate la nivelul fiecărui partid, lider ori grup de interese. Cele mai multe dintre aceste tipologii au la bază variabile *socio-demografice* (vârstă, sex, educație, ocupație, venit), *psiho-sociologice*

(încredere, aşteptare, emoţie etc.), *axiologice* (proiecţii, idealuri, aspiraţii, habitus etc.) şi *epistemice* (percepţie/reprezentare, informare/cunoaştere, cultură civică etc.).[3] Ele interferează şi se interinfluenţează reciproc, conferind un profil electoral cu accente de originalitate mai mult sau mai puţin pregnante bazinelor de alegători aflate în areale geografice, sociale şi culturale distincte. Aceasta nu înseamnă că socio-culturile, astfel definite, se auto-identifică prin intermediul acestor variabile, că se recunosc în numele unor „semne" ce li se atribuie din exterior sau că fac efortul de a se obiectiva ca grup apelând la astfel de repere formale ori informale. Mai degrabă ele sunt produsul raţionalizării atributelor definitorii care derivă din comportamentul diverselor categorii de electorat, prin care atitudini dintre cele mai complexe pot deveni inteligibile în relaţiile inter-grupuri. Cu atât mai mult în situaţii care prezintă o dinamică deosebită la nivelul sistemelor de valori, de norme şi reprezentări practicate de actorii politici, asemenea „reconstrucţii simbolice" se impun ca o modalitate de raţionalizare eficientă a conduitelor complexe şi foarte diverse întâlnite în interiorul câmpului electoral.

Fără îndoială, paradigmele asociate comportamentului electoral poartă de fiecare dată asupra orizontului teoretic al cercetătorului, a propriilor sale valori, experienţe şi limite istorice de cunoaştere. Inerent unor asemenea „co-determinări" ale personalităţii sale ştiinţifice, modelele pe care le elaborează pentru a facilita hermeneuticile aplicate conduitelor electorale vor purta amprenta orientării sale teoretice: pozitivistă, determinist-filosofică ori tehnologică, structuralist-funcţionalistă, acţionalistă, constructivistă, interacţionistă, cognitivistă ori

[3] După unii autori, în definirea modelelor de conduită electorală predomină variabilele *statutare, comportamentale* ori *interactiv* (vezi I. Drăgan (coord.), "Tipologii ale comportamentului electoral în România", în *Construcţia simbolică a câmpului electoral*, Ed. Institutul European, Iaşi, 1998, pp. 293-407.

comprehensivistă. În acest sens, Ioan Drăgan "decupează" cinci modele de conduită electorală care s-au făcut remarcate cu deosebire în diversele etape ale tranziţiei spre democraţie a societăţii româneşti:

- *modelul afectual/emoţional;*
- *modelul legitimist;*
- *modelul identitar-comunitar;*
- *modelul uzual* (de habitus);
- *modelul raţional.*

Cum lesne se poate deduce din însăşi definiţia atribuită, *modelul afectual* este centrat pe motivaţii de tip emoţional în luarea deciziei de vot, în care electorii tind să-şi mobilizeze cu precădere resursele afective în justificarea propriei opţiuni electorale. Spontaneitatea este nota dominantă a conduitei, fiind puternic dependentă de puterea stimulilor emoţionali ai mesajului venind dinspre candidaţi, încât dimensiunea cognitiv-informaţională reprezintă doar un referent secundar în adoptarea conduitei alegătorilor. Devoţiunea, loialitatea, *partipris*-ul politic şi, în anumite situaţii, chiar reacţiile de tip iraţional sunt caracteristicile cele mai relevante ale comportamentelor asociate acestui model.

Într-un context electoral dominat de puternice stări emoţionale, actele de influenţare atitudinal-comportamentală au valenţe cvasi-hipnotice asupra anumitor categorii de alegători. În această privinţă, trebuie făcută precizarea că *modelul afectual* nu aparţine eminamente unei anumite epoci sau perioade din experienţa democratică a unei societăţi, întrucât orice proces de schimbare socială este acompaniat de trăiri emoţionale mai mult sau mai puţin contradictorii şi, în orice caz, deosebit de intense. În parametrii de stare, specifici *modelului afectual*, pot fi încadrate conduite ale unor segmente distincte de electorat, indiferent de momentul istoric al manifestării lor. Astfel, segmentele mai puţin instruite de electorat sunt susceptibile să adopte cu precădere conduite de tip emotiv,

manifestând sentimente de admirație la adresa liderilor charismatici.

Apropiat modelului emoțional poate fi considerat și cel *legitimist*. Acesta se remarcă printr-o predominanță a valorilor de *continuitate* și *stabilitate* în reproducerea stării de ordine socială. Teama în fața unor consecințe greu de evaluat domină imaginarul politic al unui segment electoral, minoritar ori majoritar, determinând gesturi de angajament politic demonstrativ în rândul acestor categorii de alegători. Temele preferate ale discursului electoral pentru electorii cu o conduită de acest gen sunt cele inspirate de echilibru și armonie socială, de evitare a modificărilor bruște în practica acțiunii guvernamentale și, în general, de prezentare demonizată a *opoziției politice*, considerată principala responsabilă pentru orice atentat la confortul axiotropic al unei comunități. În acest sens, I. Drăgan remarcă faptul că „discursul legitimist al ordinii sociale, ca ofertă de autoprotecție socială a individului, este mai ușor de receptat decât discursul radical al schimbării".[4]

De o mare aderență socială se bucură *modelul identitar-comunitar* în manifestarea comportamentului electoral. Un astfel de model îmbină dimensiunile *legitimității* și *afectualității* în configurarea unor atitudini cu puternică încărcătură simbolică, prin raportare la cadrul comunitar de apartenență sau de referință. De aici nu rezultă că logica identificării cu mediul comunitar al existenței individului ar funcționa în detrimentul unei *logici a interesului*, pragmatică și eficientă în realizarea scopurilor electorale pre-definite. Dimpotrivă, în astfel de situații domină tendințele de poziționare atitudinală a electoratului în raport de diferite teme ale campaniei: controlul asupra resurselor interne de dezvoltare, independența și suveranitatea statului național, relația *centru-periferie*, prezervarea interesului etnic etc. Un rol important îl are în acest sens și *auto-reprezentarea statusului social al alegătorului*, în care

[4] I. Drăgan (coord.), loc. cit., în *op. cit.*, p. 326.

valorile morale îndeplinesc o funcţie de orientare a conduitei electorale foarte evidentă. Dacă segmentele de electori cu ocupaţii predominant lucrative şi relativ puţin calificate manifestă simpatii politice pentru discursul *social-democrat* (stângist, populist, asistenţial), în schimb categoriile asociate mediilor intelectuale se arată atrase mai mult de cel *liberal* (antreprenoriat, liberă iniţiativă, individualism). La fel, electoratul rural se manifestă deosebit de conservator, solid ancorat în tradiţii şi cutume locale, apreciind cu deosebire genuri de discurs care trimit la familie, Biserică, muncă şi solidaritate comunitară, în timp ce electoratul urban se arată mult mai sensibil la oferte ce conţin ideea acordării de şanse, de progres şi de schimbare, de ameliorare a climatului investiţional ori de modernizare a administraţiei publice. Şi într-un caz şi în altul, conduitele afişate de alegători sunt o consecinţă a legăturii lor cu mediul comunitar, în raport de care se auto-definesc şi se manifestă la urne.

Un model destul de sofisticat este şi cel *uzual* sau *„de habitus"*, prefigurat de Pierre Bourdieu în vederea depăşirii falselor antagonisme întâlnite în teoria sociologică.[5] În cazul conduitei electoratului românesc un asemenea antagonism priveşte manifestarea unor practici în care se regăsesc încă multe din reflexele trecutului (comunist), precum şi vizibile încercări de adaptare la un prezent (democratic), în care

[5] P. Bourdieu, *Esquisse d'une theorie de la pratique,* Le Seuil, Paris, 2000. Sociologul francez consideră opoziţiile de tip antagonic (individualism-holism) drept situaţii ce pot fi depăşite prin utilizarea noţiunii de *habitus* (preluat de la Aristotel). Astfel, prin *habitus* se înţeleg acele "Sisteme de dispoziţii durabile, structuri structurate predispuse să funcţioneze ca structuri structurante, respectiv ca principiu al generării şi structurării practicilor şi reprezentărilor ce pot fi obiectiv «reglate» şi «reglementate» – nefiind prin aceasta produsul unor subordonări propriu-zise faţă de reguli –, dar obiectiv adaptate scopului lor, fără a presupune urmărirea conştientă a vreunor scopuri anume ori stăpânirea expresă a operaţiilor necesare atingerii lor [...]" (p. 256).

instituţiile nu reuşesc să impună un cadru reglementativ funcţional şi eficient. Din această perspectivă, *modelul uzual* poate fi considerat o formă de preluare şi de transmitere a unei moşteniri socio-culturale de natură să determine apariţia unui confort personal pentru cel care găseşte în practicarea unui anumit comportament suficiente elemente de stabilitate şi de rutină, mai mult sau mai puţin fixate. Pentru o societate în care „sindromul autorităţii" a constituit suportul *culturii parohiale* şi a celei *dependente activ* (G. Almond, S. Verba), perpetuarea unor structuri ce amintesc de „centralismul democratic" din era totalitară, reprezintă o sursă de satisfacţie în contextul prelungirii excesive a perioadei de „tranziţie", a cărei instabilitate normativă este acut percepută social. Odată învăţate şi îndelung experimentate anumite reguli ale orientării normative – indiferent de finalitatea lor socială şi politică în era totalitară –, ele devin repere eficiente pentru reproducerea acelor conduite pentru care efortul adaptării la contexte în schimbare este relativ redus. „Conştiinţa practică" presupune – în opinia lui A. Giddens –, deţinerea unui stoc minimal de „experienţe cognitive" cu influenţă sesizabilă şi în procesul adoptării deciziei de vot. Cel mai evident se observă acest lucru în cazul segmentării electoratului după variabile socio-demografice (vârstă, studii, rezidenţă, ocupaţie, venit, apartenenţă etnică şi religioasă etc.), întrucât tot ceea ce poate constitui un fond oarecare de reprezentări ale politicului se structurează pe suportul culturii civice practicat de fiecare categorie de electorat caracterizat de una sau mai multe din variabilele sus menţionate. Dar a susţine ideea că orice conduită electorală este consecinţa univocă a dependenţei de una dintre aceste variabile ar fi o eroare, atât timp cât procesul luării deciziei de vot este cu mult mai complex, angajând nu doar sfera cutumelor, tradiţiilor şi practicilor asociate uneia sau alteia dintre acestea. De fiecare dată intervin motivaţii, cunoaşteri, judecăţi de valoare, conjuncturi şi contexte particulare de viaţă,

mize politice şi sociale interne şi internaţionale, proiecţii asupra realităţii şi, nu în ultimul rând, structura de personalitate a alegătorului.

Dintr-o perspectivă mult mai cuprinzătoare, *modelul raţional* al votului integrează de o manieră mult mai echilibrată dimensiunile subiective şi obiective ale procesului de luare a deciziei de vot. Acest fapt presupune luarea în consideraţie a cel puţin două variante de abordare a determinanţiilor socio-psihologice ale comportamentului electoral. Este vorba de *paradigma cognitivistă* şi de cea *pragmatic-utilitaristă.* Între aceste două modalităţi de interpretare a conduitei electorale raţionale se înscriu diverse alte versiuni raţionalizatoare ale votării: *raţionalitate strategică, imperfectă, limitată* ori *condiţionată.*

Varianta cognitivistă se concentrează asupra aspectelor ce ţin de *accesul la informaţie* şi de *structura de personalitate* a alegătorului. O asemenea abordare ia în considerare rolul acţiunilor de campanie în construcţia câmpului electoral, atribuind o relevanţă deosebită sistemului de interacţiuni dintre emitenţii şi destinatarii mesajelor susceptibile să provoace efecte *cognitive, socializante* sau *persuasive* asupra celor ce se vor prezenta la urnă. Într-o astfel de împrejurare factorul contextualist are o influenţă deosebită, dar el poate fi potenţat de structura de personalitate a alegătorului, respectiv de facultăţile sale psihosociologice şi intelective. Este extrem de important ca alegătorul să dispună de surse alternative de a se informa, precum şi de capacităţi judicative adecvate valorificării stocului de informaţii ce-i parvin pe diverse canale în timpul campaniei electorale.

Din acest punct de vedere cercetările de sociologie politică au pus în evidenţă existenţa unor conduite semnificativ diferite ale electoratului din mediul rural şi ale celui din mediul urban. Astfel, electoratul rural manifestă un anumit conservatorism în formularea opţiunilor sale electorale nu doar ca urmare a tendinţelor sale de reproducere a unor structuri de stabilitate

în universul cărora el se consideră mai protejat în fața eventualelor experimente politice, dar într-o măsură la fel de mare datorită limitării accesului său la surse de informare multiple. Satul românesc este încă şi la început de mileniu III slab conectat la industria mediatică, fiind în continuare dependent de informația furnizată de televiziunea publică – în multe situații controlată de forțele politice aflate la guvernare –, precum şi foarte puțin expus la mesajele presei scrise. Consumul de ziare în mediul rural este ca şi inexistent, iar canalele publice de radio şi de televiziune dețin poziții de cvasi-monopol al informării acestui segment de electori.

Cât de des vă informați din următoarele surse?

Televiziune

Mediul			Frecvență	% absolute	% valide	
urban	Valid	zilnic	461	76.8	77.4(1)	77%
		câteva on/ săptămână	99	16.5	16.6(1)	17%
		o dată/săptămână/mai rar	26	4.4	4.4	4%
		deloc	9	1.6	1.6(2)	2%
		Total	596	99.2	100.0(1)	
	Missing	NS/NR	5	.8		
	Total		600	100.0		
rural	Valid	zilnic	294	57.0	57.7(1)	58%
		câteva on/ săptămână	121	23.4	23.7(1)	24%
		o dată/săptămână/mai rar	53	10.3	10.5	10%
		deloc	41	8.0	8.1	8%
		Total	510	98.7	100.0(1)	
	Missing	NS/NR	7	1.3		
	Total		517	100.0		

1.00 Valori dominante
2.00 Valori sub pragul de semnificație

INSOMAR – Rezultate statistice
Sondaj Național, 22 – 25 sept. 2004

Ziare

Mediul			Frecvență	% absolute	% valide	
urban	Valid	zilnic	176	29.4	29.6(1)	30%
		de câteva ori pe săptămână	190	31.6	31.8(1)	32%
		o dată pe săptămână/ mai rar	157	26.1	26.3(1)	26%
		deloc	73	12.1	12.2	12%
		Total	596	99.2	100.0(1)	
	Missing	NS/NR	5	.8		
	Total		600	100.0		
rural	Valid	zilnic	73	14.1	14.5	14%
		de câteva ori pe săptămână	108	20.9	21.4(1)	21%
		o dată pe săptămână/ mai rar	157	30.4	31.1(1)	31%
		deloc	167	32.3	33.0(1)	33%
		Total	505	97.7	100.0(1)	
	Missing	NS/NR	12	2.3		
	Total		517	100.0		

1.00 Valori dominante

INSOMAR – Rezultate statistice
Sondaj Național, 22 – 25 sept. 2004

Radio

Mediul			Frecvenţă	% absolute	% valide	
urban	Valid	zilnic	207	34.5	34.8(1)	35%
		de câteva ori pe săptămână	142	23.6	23.8(1)	24%
		o dată pe săt.mână/ mai rar	140	23.3	23.5(1)	24%
		deloc	106	17.7	17.9(1)	18%
		Total	596	99.2	100.0(1)	
	Missing	NS/NR	5	.8		
	Total		600	100.0		
rural	Valid	zilnic	178	34.4	35.3(1)	35%
		de câteva ori pe săptămână	120	23.2	23.8(1)	24%
		o dată pe săt.mână/ mai rar	97	18.8	19.3(1)	19%
		deloc	109	21.1	21.6(1)	22%
		Total	504	97.5	100.0(1)	
	Missing	NS/NR	13	2.5		
	Total		517	100.0		

1.00 Valori dominante

INSOMAR – Rezultate statistice
Sondaj Naţional, 22 – 25 sept. 2004

Simpla expunere la media a electoratului nu conduce instantaneu şi la provocarea de atitudini ori comportamente de natura celor preconizate de emitenţii mesajelor politice. Pentru a obţine efecte de o relevanţă oarecare din partea diverselor categorii de alegători este necesară o segmentare a înseşi fluxului de mesaje ce se administrează acestora. Niciodată un mesaj nu este conceput pentru a obţine reacţii egale de la un electorat omogen, masiv şi nediferenţiat. Ceea ce are relevanţă şi „priză" la electoratul municipiului Timişoara, nu provoacă efecte identice în judeţul Timiş şi, cu atât mai puţin la Tulcea, Bucureşti ori Satu Mare. Dar nici, ceea ce poate interesa electoratul din aceiaşi zonă de rezidenţă nu beneficiază de o audienţă egală, atât timp cât cei care locuiesc în cartierul Pantelimon manifestă preferinţe axiologice semnificativ diferite de cei din zona Cotroceni, atunci când este vorba de electoratul Capitalei.

Mai mult, în afara competenţelor presupuse ale diferitelor categorii de electori, în funcţie de variabile socio-demografice care indică un anumit profil intelectual şi un anumit habitus de consum mediatic, intervine personalitatea propriu-zisă a alegătorului cu disponibilităţile sale hermeneutice particulare. În mare măsură contribuie la formularea deciziei de vot modul în

care fiecare individ în parte defineşte situaţia electorală, felul în care percepe şi interpretează el faptele politice şi acţiunile partidelor aflate în competiţia pentru putere. De aceea cercetătorii iau în calcul şi o anumită auto-expunere selectivă la media, sub condiţia existenţei unui real pluralism mediatic. O asemenea situaţie creează premisele independenţei conduitei alegătorului sub aspectul poziţionării sale ideologic-axiologice, dând totodată consistenţă atitudinilor civice de tip participativ. Pe baza informaţiilor pe care fiecare votant şi le culege dintr-un univers mediatic pluralist, în asociere cu setul de cunoştinţe dobândit prin procesul socializării secundare şi a motivaţiilor personale de moment, acesta îşi defineşte într-un mod subiectiv situaţia electorală sub forma unei scheme mentale de acţiune electorală, a unei „etichete" aplicate unor fapte, evenimente şi mesaje politice intrate în orizontul cunoaşterii sale. Este mai puţin important dacă această „etichetă" corespunde cu realitatea astfel definită, ceea ce contează este implicarea efectivă şi raţională a alegătorului în mecanismele procesului electoral. Consecinţa imediată a unei asemenea situaţii este creşterea gradului de impredicabilitate a deciziei finale pe care alegătorul o va avea în faţa urnei de vot, încât singura modalitate de a estima conduita de ansamblu a electoratului rămâne tehnica sondajului de opinie, care însumează statistic opţiunile individuale într-o macro-decizie social-politică. Din acest punct de vedere, măsurarea conduitei electorale nu reprezintă nicidecum un test al inteligenţei alegătorilor, fiind mai curând expresia libertăţii de a interpreta şi acţiona pe un suport raţional sensul mesajelor electorale. Rolul decisiv în dezvoltarea competenţelor judicative şi de semnificare a mesajelor politice revine mass media, în măsura în care se poate vorbi de plurivocitate politică şi informaţională, respectiv de un climat democratic autentic, funcţional.[6]

[6] "Accesul populaţiei la o informaţie bogată şi variată îl învaţă pe individ că informaţia este o resursă esenţială a conduitei şi deciziilor sale, a raţionalizării acestora. Dar mai presus de toate, fiecare devine astfel responsabil

Într-un mod asemănător *abordării cognitiviste* a conduitei electorale este caracterizată *abordarea neo-utilitaristă*, considerată drept o manifestare a aceluiaşi *homo oeconomicus*, fiinţă raţională şi extrem de atentă la consecinţele acţiunii sale politice. Conduita unui asemenea alegător nu are nimic întâmplător în tot ceea ce face, fiind permanent supusă unor „calcule strategice" prin care raportul costuri-beneficii are întotdeauna o valoare pozitivă. Maximizarea avantajelor, dar şi eficienţa utilizării mijloacelor de acţiune practică reprezintă miza supremă a unei asemenea atitudini electorale. Ceea ce urmăreşte prioritar alegătorul raţional de tip „neoutilitarist" este câştigarea unei poziţii cât mai avantajoase în societate, de unde accesul la bunuri materiale şi simbolice să-i fie semnificativ ameliorat ca urmare a „corectitudinii" votului său, iar alegerile nu sunt decât oportunitatea cea mai concretă de cumpărare la un preţ minimal a diverselor gratificaţii de ordin social, economic şi politic. Sub acest aspect „votul investiţie" poate fi analizat ca orice tranzacţie de piaţă, ca un schimb rezonabil de legitimitate contra bunuri, dar – după cum remarcă Philippe Braud –, cu puţine şanse de a se realiza ca atare în viaţa politică reală. Potrivit mai multor autori, calculul „la rece" a opţiunii electorale nu intră în practica majorităţii alegătorilor, fiind mai degrabă apanajul unor minorităţi politice bine structurate, cu program electoral construit pe scheletul revendicărilor specifice în numele cărora militează.

Ca atare votul are o *raţionalitate relativă*, fie şi datorită multiplelor *„efecte perverse"* pe care le poate antrena, faţă de care orice evaluare anticipată riscă să fie contrazisă de realităţile care urmează actelor electorale propriu-zise. Cine poate garanta că votul „pro-schimbare" a regimului politic ori,

---

pentru propriile sale decizii, de viitorul său (şi cel colectiv), ceea ce formează conştiinţa importanţei actelor de alegere şi de solidaritate socială, a capacităţii de a folosi informaţia pentru a decide" (I. Drăgan (coord.), loc. cit., *op.cit.*, p. 368).

măcar, a formațiunii aflate la guvernare va produce consecințele așteptate de către alegători? Pariul cu schimbarea are numeroase elemente de aleatoriu și imprevizibil în conținutul său, mai ales atunci când este vorba de consecințe pe termen mediu și lung. După A. Pizzorno acțiunea „legii numerelor mari" face oricum inconsistentă teoria neoutilitaristă a votului, atât timp cât suma informațiilor vehiculate în spațiul public excede capacitățile subiective de procesare rațională a costurilor și beneficiilor derivate din actul votării. Aceasta nu exclude cu totul ipoteza acțiunii deliberate a alegătorului rațional, ci doar o amendează cu un coeficient de relativitate a efectelor rezultate dintr-un asemenea proces. Cel mai prudent este de a considera votul rațional ca un proces în care „alegătorii sunt conduși de motivații multiple, ei fiind raționali în sensul că îmbină competența, implicarea și activismul cu afectivitatea și tendințele comunitare".[7] Or, din perspectiva dezvoltării câmpului electoral românesc după 1989, tipologia votului prezintă o mare varietate a motivațiilor și intereselor angajate în timpul scrutinurilor care s-au succedat în perioada tranziției de la totalitarism la democrație:

- *votul loialității și fidelității partinice;*
- *votul sancțiune și al refuzului politic (resentimentar, vindicativ, culpabilizator);*
- *votul de sprijin sau „util";*
- *votul respingerii morale;*
- *votul formal sau „ritual";*
- *votul identitar sau „de status".*

Ernest Gellner ține să sublinieze faptul că din moment ce este mobilizat electoral, cetățeanul puțin politizat este predispus mai curând să „joace un rol", și anume, propriul său rol, acela de alegător. Aceasta întrucât, „în cea mai mare parte a vieții lor, oamenii nu maximizează absolut nimic, nici nu caută să-și atingă un scop concret, identificabil, ci țin pur și

[7] *Ibidem*, p. 404

simplu să fie integraţi, sau să rămână într-o piesă care se derulează. *Rolul este propria recompensă, şi nu un mijloc pentru a ajunge la o situaţie dată ca un sfârşit* [subl. n]". Din acest punct de vedere, politicienii cu experienţă cunosc caracteristicile unui asemenea rol, fiind tentaţi "să ofere alegătorilor un rol de jucat care să-i seducă. *A face campanie eficace înseamnă a mobiliza la maximum simbolici care uşurează identificarea partidului (sau a candidatului) purtător de valori recunoscute: solidaritate, dreptate, responsabilitate, eficacitate etc.*" Singura condiţie ce trebuie respectată este aceea ca procesul de mobilizare „să disimuleze resorturile emoţionale reale pe care se bazează".[8]

În contextul accentuării clivajelor economice şi sociale, *grupurile de apartenenţă* cedează locul *grupurilor de referinţă* în definirea opţiunilor electorale. O divizare *clasială* ori *regională* a electoratului trebuie privită cu destulă circumspecţie de sociologia politică, chiar dacă în multe privinţe astfel de segmentări pot îndeplini un rol important în caracterizarea comportamentului alegătorilor.

[8] Ph. Braud, *Grădina deliciilor democraţiei*, Ed. Globus, Bucureşti, p. 160.

IV.

Modelul alegerii raționale, comportamentul electoral şi interpretarea economică a procesului democratic

Efectul Condorcet şi failibilitatea sistemelor electorale

Nimeni nu se grăbeşte să afirme astăzi că votul este un act eminamente rațional, deşi *tipul ideal* ce defineşte societățile moderne se raportează în primul rând la raționalitate, atât sub aspect normativ (principiul legal-rațional al autorității) cât şi acțional (preeminența acțiuni raționalizate, eficiente). Cum se explică atunci prestigiul pe care l-a căpătat teoria alegerii raționale în orizontul ştiințelor sociale, dar mai ales în domeniul analizei politice, sau insistența cu care numeroşi politologi au încercat să construiască aplicații derivate menite să descrie comportamentul electoral? Cum se explică influența covârşitoare pe care acest corpus teoretic a exercitat-o în domeniul ştiinței politice? [1]

[1] Abordarea proprie teoriei alegerii raționale combină, într-o perspectivă deopotrivă pozitivistă şi normativă, un număr impresionant de fenomene, concepte şi modele explicative. Tocmai de aceea nu a devenit o paradigmă, ci poate fi considerată mai curând un ansamblu de tehnici susceptibil de a fi apropriat de paradigme diverse, fără ca acest fapt să-i diminueze cumva importanța. Acesta este unul din motivele pentru care preferăm sintagma

Probabil că unul dintre cele mai importante motive pentru receptarea favorabilă a teoriei în cauză este fascinaţia cu care intelectualii au privit întotdeauna ideea politicii raţionale, dar nu trebuie să ignorăm nici aspiraţia spre autonomie a disciplinelor politologice sau încercarea de a oferi validitate incontestabilă, de tip matematic, teoriilor produse de reprezentanţii acestora. Cât despre implicarea acestei maniere de abordare în studiile electorale, propensiunea către calcul şi programare strategică, nevoia de a găsi explicaţii pentru paradoxurile sau „efectele perverse" ce însoţesc votul, sunt raţiuni îndeajuns de puternice. Instrumentele ştiinţei economice au fost adoptate şi adaptate cu uşurinţă, printre altele, datorită eforturilor constante ale economiştilor de a studia alegerea, în ipostaza sa de principiu economic, alături de ierarhizarea valorilor, modificarea preferinţelor, negocierea ori elaborarea deciziilor colective. În fine, întregul tablou este completat prin contribuţiile aduse de teoria alegerii raţionale la înţelegerea procesului democratic. Deşi nu poate fi vorba de un set de concluzii certe, obţinute cu ajutorul unei metodologii infailibile, cercetarea funcţiilor instituţiilor democratice şi modelarea comportamentului principalilor actori politici se numără printre succesele acesteia.

Deloc surprinzător, sursele istorice ale modelului alegerii raţionale sunt nemijlocit legate de analiza sistemelor electorale. Marchizul de Condorcet, unul dintre cei mai ardenţi apărători ai ideii iluministe de progres[2], îşi începea eseul referitor la analiza probabilistă a deciziilor colective – sub titlul

"modelul alegerii raţionale" (Cf. Hugh Ward, "Rational Choice Theory", in David Marsh, Gerry Stoker, eds., *Theory and Methods in Political Science*, Macmillan, London, 1997, p. 78).

[2] Din nefericire, Condorcet a murit în martie 1794, în obscuritatea unei temniţe, după ce, în perioada în care se ascundea de furia Terorii, scrisese „Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain".

„Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues a la pluralité des voix" – evocând o convingere pe care declara că şi-o însuşise datorită lui Turgot. Condorcet credea că „adevărurile Ştiinţelor morale şi politice sunt susceptibile de aceeaşi certitudine precum acelea care formează sistemul Ştiinţelor fizice, şi chiar precum ramurile acelor Ştiinţe care, asemeni Astronomiei, par să se apropie de certitudinea matematică".[3]

Motivat de intenţia de a construi proceduri şi demonstraţii raţionale capabile să dea cunoaşterii sociale o certitudine de felul celei menţionate mai sus, Condorcet va prezenta, în aceeaşi lucrare, celebra problemă a rezultatului intranzitiv sau a majorităţii ciclice, uneori numită destul de inexact „paradoxul votării", „paradoxul Condorcet" ori „efectul Condorcet", de fapt unul dintre cazurile ce ilustrează eşecul procedurilor electorale bazate pe principiul majorităţii atunci când intră în joc mai mult de doi candidaţi. Este vorba de posibilitatea ca deciziile colective să nu ofere o soluţie tranzitivă deşi preferinţele individuale respectă condiţia tranzitivităţii. Aceasta înseamnă că agregarea alegerilor individuale nu duce întotdeauna la obţinerea unei majorităţi nete.

Reluând argumentul lui Condorcet[4], atunci când există trei candidaţi (A, B, C), putem presupune că cei care îşi dau votul pentru A îl preferă pe acesta lui B şi pe B lui C. Atunci când este ales B, el este preferat lui A şi lui C, iar atunci când câştigă C, el este preferat lui A şi lui B. De aici rezultă următoarele combinaţii posibile care sunt tot atâtea ierarhizări potenţiale realizate de alegători în plan individual:

[3] Condorcet, *Sur les elections et autres textes,* (Textes choisis et revus par Olivier de Bernon), Fayard, Paris, 1986, p. 9.
[4] *Ibidem*, p. 58.

A > B > C (unde A > B, A > C şi B >C)[5]
A > C > B (unde A > C, A > B şi C > B)
B > A > C (unde B > A, B > C şi A > C)
B > C > A (unde B > C, B > A şi C > A)
C > A > B (unde C > A, C > B şi A > B)
C > B > A (unde C > B, C > A şi B > A)

Atribuind acestor ierarhii de alegeri câte o cifră care va reprezenta numărul de votanţi care le împărtăşesc, vom putea imagina diverse rezultate posibile, printre care şi cel care duce la un efect paradoxal particular, anume acela prin care candidatul care obţine majoritatea voturilor nu numai că nu iese câştigător, dar se situează chiar pe ultimul loc. Să ne imaginăm, la îndemnul lui Condorcet, următoarea distribuţie a voturilor:

(1) A > B > C	0 votanţi
(2) A > C > B	23 votanţi[6]
(3) B > A > C	0 votanţi
(4) B > C > A	19 votanţi
(5) C > A > B	2 votanţi
(6) C > B > A	16 votanţi

Conform regulii majorităţii câştigător ar fi A. Totuşi, se poate observa după însumarea tuturor situaţiilor în care A este preferat lui B, că opţiunea A > B întruneşte 25 de voturi (0 în prima relaţie plus 23 în a doua plus 2 în a cincea), B > A are 35 de voturi, A > C are 23, C > A are 37, B > C are 19, iar opusul

[5] Semnul ">" indică sensul ordonării preferinţelor: A este preferat lui B şi B este preferat lui C. Relaţia este tranzitivă de vreme ce, dacă A este preferat faţă de B şi B este preferat lui C, se poate deduce că A este preferat şi faţă de C. Două dintre situaţiile posibile din punct de vedere matematic, afirmă Condorcet, nu pot fi luate în considerare deoarece sunt contradictorii, anume: A > B, C > A, B > C; B > A, A > C, B > C.

[6] Fiecare alegător are un vot. În relaţia (2), spre exemplu, 23 de votanţi îl preferă pe A lui C şi pe C lui B.

său, C > B, 41. Prin urmare C câştigă dacă este comparat cu A pentru că are majoritatea (C > A contra A > C, 37 contra 23) sau cu B (41 contra 19). Dacă vom urmări scorul lui B vom observa că el câştigă în raport cu A (35 contra 25) dar pierde în raport cu C (19 contra 41). Repetarea operaţiei pentru A relevă faptul că acesta pierde împotriva lui B (25 contra 35) dar şi împotriva lui C (23 contra 37). În final C este învingător.

Paradoxal este faptul că deşi din distribuţia iniţială a voturilor pare să rezulte victoria lui A, pentru că el se află în prima poziţie a ierarhiei pentru 23 de votanţi[7], deci are o majoritate relativă, în mod real va fi declarat câştigător C. De fapt, C este adevăratul câştigător, pentru că în ansamblul tuturor combinaţiilor de preferinţe el întruneşte majoritatea, deşi A este dat câştigător de distribuţia iniţială.

Din argumentele de mai sus reiese şi metoda pe care o propune Condorcet cu scopul de a descoperi cine are cu adevărat majoritatea, cine îşi poate revendica legitimitatea electivă de la principiul majorităţii (aşa-numitul „învingător de tip Condorcet"). Metoda respectivă nu este decât o redirecţionare a demonstraţiei de mai sus, numai că acum este necesar să le cerem alegătorilor să formuleze explicit ierarhizarea pe care o preferă[8] şi nu o presupunem, aşa cum am făcut-o la începutul exemplului nostru: dacă dorim să identificăm adevăratul învingător trebuie să comparăm scorurile obţinute de candidaţi grupându-i în perechi. Cel care după această comparaţie binară, doi câte doi, va fi majoritar de cele mai multe ori faţă de fiecare oponent devine câştigătorul legitim.

Desigur, nici această metodă nu este infailibilă. Ea poate da naştere unei probleme insolvabile: majoritatea ciclică.

[7] A este primul în ierarhia preferinţelor celor 23 de votanţi în relaţia (2), iar în relaţia (1) nu primeşte nici un votant suplimentar. B adună voturile atribuite relaţiilor (3) şi (4) în calitate de primă opţiune, adică 19, iar C este în prima poziţie doar în 18 cazuri.

[8] în acelaşi fel precum în cazul votului alternativ.

De data aceasta se va constata că, după aplicarea testului conceput de Condorcet, nici unul dintre candidaţi nu va fi majoritar. Ilustrată grafic printr-o matrice simplă, o asemenea consecinţă ar putea fi descrisă de situaţia prezentată în continuare[9]. Să presupunem că 101 alegători îşi distribuie voturile conform ordinii de preferinţe reprezentată pe coloane astfel:

50	**1**	**50**
A	C	B
B	A	C
C	B	A

Prin confruntarea scorurilor celor trei candidaţi, doi câte doi, observăm că:

1. între A şi B, primul este câştigător (A îi este superior lui B cu 51 contra 50 de voturi);
2. între A şi C, câştigă cel de-al doilea (A se situează deasupra lui C doar pe prima coloană, în schimb coloanele unde C este preferat înaintea lui A însumează 51 de voturi);
3. dar între B şi C, câştigă B, ceea ce înseamnă că nu avem nici un „învingător de tip Condorcet".

Majoritatea ciclică: A este preferat lui B, B este preferat lui C, iar acesta este preferat lui A

A este preferat lui B şi B lui C
B este preferat lui C şi C lui A
C este preferat lui A şi A lui B ...

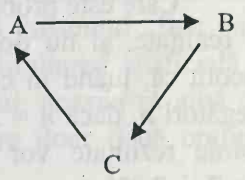

[9] James M. Buchanan, Gordon Tullock, *Calculul consensului. Fundamentele logice ale democraţiei constituţionale*, Ed. Expert, Bucureşti, 1995, p. 350 .

Decurge de aici, în mod logic, o creştere a capacităţii celor ce deţin controlul asupra agendei de a influenţa rezultatul alegerilor. Într-o deliberare care se sfârşeşte prin vot contează nu numai ce cred alegătorii, dar şi ce doreşte cel care are posibilitatea de a modifica subiectele asupra cărora se votează. Atunci când suntem în prezenţa unei majorităţi ciclice rezultatul devine previzibil pentru că acesta va fi stabilit nu de raporturile de forţe, ci de momentul în care se sfârşeşte compararea alternativelor. Or, acesta din urmă depinde de modul în care începe votul. În exemplul de mai sus, dacă cel care stabileşte agenda doreşte să învingă candidatul B, va supune la vot problema alegerii unui candidat dintre A şi C, astfel încât A să fie eliminat în prima rundă (50 contra 51), iar în a doua rundă va propune să se aleagă între B şi C (100 contra 1). Dacă doreşte să câştige C, acelaşi actor capabil să controleze „ordinea de zi" va cere să se aleagă mai întâi între A şi B. A va câştiga (51 contra 50), dar atunci când i se opune C, nu mai are nici o şansă: pierde cu 50 contra 51. Aceeaşi procedură se poate aplica şi în cazul în care vrem să câştige A. Dintre B şi C iese învingător B, iar în competiţia dintre A şi B va câştiga A cu 51 contra 50. De fiecare dată rezultatul este altul, deşi preferinţele alegătorilor rămân neschimbate. Singura variabilă semnificativă este aici decizia de a supune votului perechile de candidaţi într-o anumită ordine.[10]

Care este probabilitatea ca efectul Condorcet să aibă loc în realitate, şi nu doar într-un exemplu imaginar? Cineva a socotit că, luând în considerare trei candidaţi şi un număr de alegători n, dacă $n = 3$ se poate arăta că 5,6% dintre stările de opinie rezultate vor genera efectul respectiv, 7,5% pentru $n = 7$ şi 7,8% pentru $n = 9$. Aşadar probabilitatea emergenţei unei decizii colective intranzitive creşte atât timp cât creşte

[10] Cf. Robert A. Dahl, *Democraţia şi criticii ei*, Ed. Institutul European, Iaşi, 2002, p. 201.

mărimea corpului electoral, dar nu în mod direct proporţional şi nelimitat. Probabilitatea tinde către o limită, apropiată de 8,8%, având în vedere că de la un anumit punct critic încolo fiecare votant adăugat are şanse din ce în ce mai mici de a influenţa scorul final.[11]

Ce ne poate spune acest experiment mental despre natura sistemelor electorale? O primă constatare ne conduce la ideea că alegerile nu reflectă întotdeauna fidel ierarhiile de valori politice ce se exprimă în timpul votului. Nici un sistem electoral nu poate fi considerat perfect din acest punct de vedere, nu numai datorită efectelor sale directe susceptibile de a induce distorsiuni, ci datorită intranzitivităţii ce poate apărea la nivelul acţiunii colective. În al doilea rând, astfel de eşecuri ale tehnicilor electorale sunt extrem de rare. Altfel, fundamentarea electorală a democraţiei ar fi imposibilă. Efectul Condorcet nu se produce în mod sistematic, iar pentru a-l preveni pare suficientă evitarea apariţiei unor dezacorduri mult prea ample între alegători[12], condiţie satisfăcută de distribuţiile unimodale, frecvent întâlnite în analizele de opinie.

Nu în ultimul rând, regăsim aici un principiu genetic al sistemelor electorale. Gordon Tullock arăta că unele proceduri electorale, în evoluţia lor, pot fi înţelese ca încercări de a evita eşecul în identificarea unei majorităţi, prin intermediul a două strategii: „manipularea voturilor" în sensul realizării unor operaţii sau în sensul instituirii unor reguli ce duc la selecţia unui candidat fără să existe o majoritate reală (sistemul „first past the post" este dat drept exemplu), sau limitarea artificială a opţiunilor alegătorilor astfel încât, în final, aceştia să aibă de ales între perechi de alternative sau între doar două opţiuni

[11] Jacques Attali, *Les modeles politiques*, PUF, Paris, 1972, p. 36.

[12] Jean-Louis Boursin, *Les paradoxes du vote*, Odile Jacob, Paris, 2004, p. 122.

(variantele votului alternativ şi procedura parlamentară clasică a votului cu bile par cele mai bune exemple).[13]

Condorcet nu a fost primul care să fi pus la îndoială maniera comună de a interpreta votul ca alegere colectivă aparţinând majorităţii. Cavalerul de Borda, în 1770, îşi expunea criticile îndreptate împotriva opiniei după care într-un scrutin „majoritatea simplă indică întotdeauna voinţa alegătorilor". Borda demonstrase că cel care este învins în fiecare duel posibil între candidaţi poate să câştige alegerile conform regulii majorităţii simple. Metoda pe care o propunea se bazează pe atribuirea unui scor fiecărui candidat, în funcţie de ordinea în care sunt înscrişi competitorii în ierarhia construită de alegător. Dacă *n* candidaţi sunt în cursă, candidatul care se află primul pe lista de preferinţe a unui alegător va primi scorul *n-1*, iar următorii *n-2*, *n-3*... *n-i*, până la cel din urmă care primeşte scorul *0*. Suma scorurilor fiecărui candidat la scara întregii populaţii de alegători conduce la identificarea celui victorios, cel care posedă cel mai mare scor însumat. Marele defect al acestei metode este acela că poate să nu recunoască un învingător de tip Condorcet în cazul în care acesta există.[14]

Surprinzătoare este anticiparea acestui mod de calcul de către Nicolaus Cusanus într-o lucrare datată 1434, într-un excurs despre alegerea celui ce urma să ocupe tronul Sfântului Imperiu Roman. Procedura implica aranjarea unor buletine de vot în ordinea crescătoare a preferinţelor, prin atribuirea unor numere, cel mai mic dintre ele (1) fiind atribuit candidatului aflat pe ultimul loc între opţiunile alegătorului (numărul cel mai mare ar fi fost egal cu numărul candidaţilor). După însumarea acestor numere, câştigător ar fi fost cel care ar fi obţinut „punctajul" cel mai mare. „Această metodă ia în considerare toate comparaţiile între candidaţi pe care fiecare alegător le

[13] James M. Buchanan, Gordon Tullock, *op. cit.*, pp. 348-349.
[14] Jean-Louis Boursin, *op. cit.*, pp. 49-95.

poate face" – scria Cusanus, convins de superioritatea metodei față de oricare alta.

În schimb, scepticismul excesiv pare să fie o trăsătură specifică teoreticienilor moderni. Spiritul sceptic s-a materializat datorită lui Kenneth Arrow într-o demonstrație foarte curajoasă a „teoremei imposibilității generale". Inovația pe care Arrow a introdus-o în această veche dezbatere constă într-o modificare de strategie. Spre deosebire de predecesorii săi care, după ce observau vreun defect al vreunui sistem de alegere să străduiau să găsească o metodă imună, Arrow şi-a însuşit un demers frontal, care nu depinde de o metodă particulară ci stipulează câteva calități pe care un sistem just ar trebui să le aibă, încercând să afle dacă există un sistem care să le satisfacă simultan.[15] Cu alte cuvinte „toți autorii anteriori din acest domeniu au fost preocupați, în mare măsură, cu încercări de elaborare a unor proceduri care să evite problemele (...) Arrow a avut curajul de a spune că ele nu pot fi rezolvate".[16]

Enunțul matematic al teoremei, prezentat în lucrarea *Social Choice and Individual Values* (1951), a luat mai multe forme atunci când a fost tradus în termenii limbajului natural. Concluziile sale au fost echivalate cu afirmația potrivit căreia nici un sistem electoral nu este satisfăcător sau cu ideea că agregarea preferințelor individuale în decizii colective este imposibilă, dar, în esență, ele arată că nu există nici o metodă electorală care să respecte simultan următoarele criterii[17]:

1. *universalitatea*, adică posibilitatea ca orice sistem de preferințe individuale să fie agregat într-o preferință socială, colectivă; funcția ce ar descrie bunăstarea socială ar trebui să permită o ordonare

[15] *Ibidem*, p. 98.
[16] James M. Buchanan, Gordon Tullock, *op. cit.*, p. 351.
[17] Cf. Jean-Louis Boursin, *op. cit.*, pp. 97-128.

completă, deterministă, a tuturor ierarhiilor de preferințe.

2. *asocierea pozitivă a preferințelor individuale și a celor sociale:* sistemul de vot nu ar trebui să permită ca după ce un candidat câștigă câteva voturi în plus să fie clasat pe o poziție inferioară celei inițiale în ierarhizarea colectivă a opiniilor;
3. *independența față de alternativele irelevante:* alegerea colectivă raportată la orice set de alternative trebuie să fie independentă de existența alternativelor exterioare setului dat;
4. *non-dictatura*: nu trebuie să existe un individ ale cărui preferințe, în ordinea lor, să coincidă sistematic cu rezultatul alegerii sociale; aceasta ar însemna că alegerea socială depinde într-un mod oarecare de alegerile unui singur individ („dictatorul")

Inițial acestor criterii li se adăugau două, înlocuite ulterior cu *principiul unanimității* care nu desemnează nimic altceva decât ceea ce se numește „eficiența Pareto": nici un individ nu trebuie să dobândească un rezultat mai bun dacă acest fapt este condiționat de înrăutățirea situației unui alt individ, sau, în termeni electorali, pornind de la o alegere care face să câștige un candidat, acesta rămâne câștigător după ce îi convinge pe toți cei ce votau împotriva sa să voteze pentru el. Cele două condiții stipulate inițial erau:

5. *suveranitatea corpului electoral*: orice ordonare socială a preferințelor trebuie să poată fi derivată dintr-o distribuție oarecare a preferințelor individuale;
6. *monotonia*: dacă o anumită opțiune câștigă voturi nu trebuie să fie declarată învinsă.

Toate aceste criterii pot părea fie truisme, fie precauții pentru situații imposibile și, ca urmare, ușor de respectat

oricare ar fi sistemul electoral folosit. Totuşi, teorema lui Arrow arată că, atunci când există cel puţin trei candidaţi şi doi alegători, nici o regulă de alegere nu le satisface pe toate, sau, ceea ce revine la acelaşi lucru, *dictatura* (adică negarea criteriului non-dictaturii) decurge pe cale de consecinţă din satisfacerea simultană a tuturor celorlalte condiţii. Cu alte cuvinte: „dacă o procedură non-dictatorială permite o clasare colectivă pornind de la clasamentele individuale, ea violează în mod necesar una dintre condiţiile lui Arrow".[18]

Teorema lui Arrow a generat dezbateri ample, legate fie de logica demonstraţiei, fie de interpretarea sa. Acceptându-i validitatea teoretică suntem totuşi obligaţi să observăm că, în realitate, deciziile colective se iau zi de zi, fără ca „imposibilitatea generală" să-i afecteze cumva pe alegători sau pe candidaţi, ba chiar, sistemul care populează cel mai adesea legislativele lumii este cel majoritar, cel ce riscă cel mai mult să producă un *efect Condorcet* şi să ignore unul dintre criteriile lui Arrow. Explicaţia constă în frecvenţa cu care sunt întâlnite în distribuţiile de preferinţe unimodale, aşadar distribuţiile cu un singur punct de maxim.

Aceeaşi proprietate specială a distribuţiei opiniilor politice atrage atenţia asupra rolului pe care *opinia mediană* îl are într-o societate democratică. Poziţia alegătorului median reprezintă, de fapt, opinia cu cei mai mulţi adepţi în orice serie unimodală, după cum remarca Duncan Black şi, înaintea lui, Francis Galton. Acesta din urmă observa diferenţa esenţială dintre medie şi mediană, văzute ca măsuri ale tendinţei centrale, anume aceea că mediana nu este influenţată de valorile extreme, reprezentând cu exactitate acea valoare care împarte distribuţia în două părţi perfect egale. Dacă, spre exemplu, se hotărăşte prin vot nivelul unui impozit, decizia acceptată de cei mai mulţi va fi, cel mai probabil, valoarea mediană calculată pentru seria tuturor valorilor individuale preferate de fiecare

[18] *Ibidem*, p. 116.

votant în parte, atât timp cât, orice îndepărtare de punctul median, într-o parte sau în cealaltă, va fi respinsă de o majoritate a participanților la luarea deciziei. Orice valoare superioară medianei va fi considerată prea mare de o jumătate a decidenților implicați (cei ce consideră că suma ar trebui să fie mai mică, cei ce susțin câte o valoare mai mică în seria statistică a opiniilor cu privire la nivelul impozitului), pe când orice valoare inferioară medianei va fi considerată prea mică de o altă majoritate.[19] De aici provine ipoteza, intens exploatată de către analiști, după care partidele tind să își proiecteze strategiile electorale și să își revizuiască discursul ideologic în așa fel încât să atragă voturile „alegătorului median".

Analogiile economice

Adesea democrația este confundată cu cele mai diverse idealuri sau valori. Liberalismul, democrația, capitalismul par cuvinte atât de apropiate încât, pentru unii, ar fi pe cale de a deveni sinonime. Aparenta sinonimie nu decurge decât dintr-o simplificare brutală a celor trei noțiuni. Oricum, cel puțin suprapunerea doctrinei manchesteriene a libertății economice peste principiile liberalismului politic a modificat profund imaginea celui din urmă. Dar nici democrația nu a scăpat acestui tip de contaminare conceptuală, deși, dincolo de proiecțiile ideologice, efectul emergent pare să fie mult mai interesant. În universul teoriei politice a apărut o adevărată tradiție a analogiei economice, culminând cu cercetările inspirate de opera lui Anthony Downs, de modelele spațiale ale competiției sau de aplicațiile împrumutate din teoria jocurilor. Teoria democratică este astăzi de neconceput fără aportul acestui stil analitic și fără contribuția modelului alegerii raționale.

[19] *Ibidem*, p. 125.

Comparaţia între procesul democratic şi piaţa liberă este foarte tentantă. Ambele au ca fundament actul de a alege, care, la rândul său, se originează în atitudini, valori, comportamente, interese. Ideea de inspiraţie neoliberală după care virtuţile autoreglatorii ale pieţei libere sunt scoase la lumină de sufragiul permanent al consumatorilor puşi zi de zi în situaţia de a alege preţuri ori produse are un corespondent natural în dorinţa de a reduce complexitatea alegerii democratice la un sistem unitar, măsurabil, predictibil, cu ajutorul unui model de tip cerere-ofertă.

Nu e de mirare faptul că definirea procedurală a democraţiei, elitist-competiţională, o reconsiderare larg acceptată de teoreticienii contemporani a marilor axiome clasice, substanţialiste, ce întemeiau percepţia modernă a suveranităţii populare, a fost adusă în dezbatere de un economist, şi nu de unul oarecare. Joseph Schumpeter este cunoscut mai ales pentru teoria sa referitoare la motorul antreprenorial al capitalismului. Autor al unei lucrări care aminteşte de proiectul developmentalist, „Teoria dezvoltării economice", Schumpeter este unul dintre interpreţii cei mai originali ai etosului capitalist[20]. Definind democraţia ca metodă de a obţine decizii politice prin intermediul unui cadru instituţional în care liderii concurează pentru voturi, el afirma că noţiunea de *competiţie pentru conducere* este afectată de aceleaşi dificultăţi ca şi conceptul pur al competiţiei economice, cu care o va şi compara. „În viaţa economică competiţia nu lipseşte niciodată cu desăvârşire, dar cu greu poate fi considerată vreodată perfectă. Similar, în viaţa politică există întotdeauna o oarecare competiţie, deşi poate doar una potenţială, pentru loialitatea poporului. Pentru a simplifica chestiu-

[20] În 1911, când cartea era publicată la Leipzig, Schumpeter cunoştea destul de bine ipostaza est-europeană a capitalismului deoarece a ocupat în acea perioadă un post de profesor la Universitatea din Cernăuţi, iar coabitarea caracteristică dintre capitalism şi subdezvoltare e posibil să-i fi inspirat unele dintre reflecţiile consemnate în lucrare. (Cf. Joseph Love, *Făurirea lumii a treia. Teorii şi teoreticieni ai subdezvoltării în România şi Brazilia*, Ed. Univers, Bucureşti, 2002, p. 32).

nile am redus genul competiției pentru conducere care definește democrația la o competiție liberă pentru un vot liber. Justificarea pentru acest fapt este aceea că democrația pare să implice o metodă recunoscută prin care să realizeze înfruntarea competițională, și aceea că metoda electorală este practic singura valabilă pentru comunități de orice mărime".[21]

În aceste condiții aparatul metodologic dezvoltat de către economiști capătă o utilitate specială. Teoria jocurilor a pus bazele modelelor ce simulează acțiuni strategice într-un mediu complex în care strategia fiecărui agent depinde de strategiile tuturor celorlalți participanți. Studiul punctelor de echilibru („punctele de maxim") și al strategiilor alternative a provocat o adevărată revoluție în metodologia analizei economice, mai ales după aprofundarea teoriei jocurilor cu *n* participanți, o variantă foarte apropiată de datele oferite de experiență, politologii devenind din ce în ce mai interesați de testarea normelor decizionale democratice pe această cale. Dar lucrurile nu au evoluat doar în direcția analizei regulilor decizionale. Cercetarea mecanismelor democratice a avut mult de câștigat de pe urma analogiei cu principiile competiției ce se manifestă la nivelul pieței.

Cea mai cunoscută modelare spațială a competiției electorale este cea prezentată de Anthony Downs în lucrarea „O teorie economică a democrației"(1957). Cu mult timp înainte, Harold Hotelling[22] s-a gândit să introducă o dimensiune spațială aplicabilă competiției politice în studiul interacțiunilor ce au loc pe piață pentru a explica de ce, în ciuda diferențelor mici de preț, alegerea consumatorilor rămâne variabilă, altfel spus, și-a propus să arate dacă există motive raționale, altele decât cele pur subiective, de a alege produsul unui ofertant și nu altul, de același fel, de la alt ofertant, în

[21] Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper &Row, New York, 1975, p. 271.

[22] Cf. Harold Hotelling, „Stability in Competition", *The Economic Journal*, Vol. 39, No. 153, 1929.

condiţiile în care diferenţele între cele două produse sunt foarte mici. Problema centrală a stabilităţii în competiţie este analizată pornind de la constatarea că vânzările unui producător tind să scadă în mod lent şi nu abrupt atunci când acesta creşte preţul, în timp ce concurenţii săi îl menţin constant.

Asumpţiile lui Hotelling sunt destul de simple, dar foarte bogate în consecinţe. Ideea fundamentală este aceea că fiecare ofertant se bucură de o poziţie de *quasi-monopol* în acea regiune a pieţei în care este localizat, iar acest privilegiu provine din estimarea costurilor de transport pe care o face cumpărătorul atunci când alege preţul care îi pare optim. Astfel, o creştere insesizabilă a preţului nu îi va determina pe consumatorii din proximitate să se îndrepte către altă ofertă. Deşi exemplificarea acestui raţionament pentru o piaţă cu două firme, deci în condiţii de *duopol,* nu reprezenta o inovaţie, Hotelling a modificat datele problemei, dând o formă continuă funcţiei ce defineşte schimbul, adică arătând că mărimea *cantităţii de produse vândute de oricare dintre competitori este o funcţie continuă a diferenţelor de preţ.* De la reprezentarea punctiformă a pieţei ca raport între cerere şi ofertă la un preţ şi la o cantitate date, reprezentare ce pleacă de la ideea că pe piaţă la un moment dat poate exista doar un singur preţ pentru fiecare tranzacţie, vom trece la o alta, liniară, care figurează toate alegerile (*recte* tranzacţiile) posibile:

Reprezentarea spaţială unidimensională a preferinţelor pe o scală de la 0 la 100

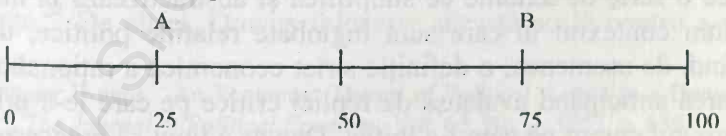

Hotelling îşi explică teoria îndemnându-ne să ne imaginăm o stradă şi două magazine plasate în punctele A şi B. Acestea simbolizează două poziţionări voluntare ale ofertei oricare ar fi însuşirile concrete ale acesteia, aşadar alegerea pe

care o face ofertantul. Pe întreaga lungime a dreptei ne putem imagina locații ale cumpărătorilor, și trebuie să acceptăm asumpția că singurele caracteristici ale ofertei care variază sunt prețul și costul de transport. Simplificând lucrurile, am putea spune că cei doi competitori tind să se apropie de centrul axei pentru a-i atrage pe consumatorii situați in această regiune. Intenția lor este de a-și mări numărul de consumatori, având în vedere că cei situați spre capetele dreptei, chiar dacă suportă costuri de transport mari, nu au de ales și trebuie să-i urmeze pe ofertanți.

Care este relevanța politică a acestui model ipotetic? Prin analogie, vom reuși să găsim o explicație plauzibilă a procesului de apropiere ideologică atât de frecvent comentat în democrațiile cu sisteme bipartidiste. Alegătorii sunt, în definitiv, „consumatori" de politici publice și de programe politice (care anunță propuneri de politici publice în timpul campaniilor electorale), iar partidele sunt „ofertanți" capabili să pună în practică aceste politici după ce ajung la putere. De aici, se poate trece la modele din ce în ce mai complexe care să reprezinte comportamentul electoral în variate situații. Absenteismul, fenomenul „alegătorului captiv", transformările sistemului de partide, schimbările de natură ideologică, au devenit obiectul unor astfel de cercetări teoretice matematizate.

Tocmai meritul de a fi adaptat concluziile lui Hotelling la condițiile competiției politice îi aparține lui Anthony Downs. El a cuprins în propriul model economic al acțiunii democratice o serie de axiome ce simplifică și abstractizează la maximum contextul în care sunt înglobate relațiile politice, utilizând, de asemenea, o definiție strict economică a raționalității. Parcă anticipând avalanșa de replici critice pe care le-a primit întregul curent pe care l-a inițiat, Dawns a ținut să precizeze că acest sens al raționalității, asimilată „eficienței", nu va fi confundat cu cel logic sau psihologic. Una dintre axiomele sale stipulează că fiecare agent (individual sau colectiv) se comportă în așa fel încât își va urmări scopurile cântărind întot-

deauna resursele pe care le are la dispoziţie. Un astfel de actor raţional va urmări maximizarea beneficiilor în raport cu resursele investite şi va alege doar acel curs al acţiunii despre care crede că îi va aduce beneficii marginale mai mari decât costurile marginale.[23]

Celelalte axiome descriu o lume politică ipotetică în care motivele pentru care partidele concurează în alegeri sunt pur egoiste, dobândirea puterii reprezentând principalul lor scop, în care cei care deţin puterea au un control deplin asupra acţiunilor guvernamentale în intervalul dintre alegeri, putere economică nelimitată, singura limitare ce se li impune în genere fiind imposibilitatea de a restrânge libertatea opoziţiei sau a cetăţenilor. Acestor condiţii li se adaugă o definire rezonabilă a democraţiei bazată pe libertatea de acţiune a indivizilor sau grupurilor şi pe participarea la procesul decizional prin alegeri. Formularea politicilor publice este, prin urmare o funcţie pe care partidele o îndeplinesc doar în vederea obţinerii voturilor; de fapt, competiţia politică se traduce direct într-o competiţie a programelor.

Aici intervine una dintre modificările de perspectivă care au deschis drumul unei serii de cercetări prolifice. Downs reuşeşte să operaţionalizeze conceptul de ideologie într-o manieră cuantificabilă, foarte accesibilă studiilor electorale. Ideologia devine, pur şi simplu, o „imagine verbală a «societăţii bune» şi a principalelor politici utilizabile pentru crearea ei", iar „oferta programatică" a partidelor constituie prima sursă de informaţii referitoare la poziţionarea pe axa stânga-dreapta.[24] De altfel, Downs foloseşte această scală pentru a-şi

[23] Anthony Downs, „An Economic Theory of Political Action in a Democracy", *The Journal of Political Economy*, Vol. 65, No. 2, 1957, p. 136.

[24] Corespondenţa dintre ideologie – ca ansamblu de propuneri în materie de politici publice – şi interesele partidelor politice duce la posibilitatea de a explica revizuirile ideologice prin observarea distribuţiei voturilor. Invers, aceasta din urmă va putea fi explicată la fel de bine de transformări sesizabile la nivelul programelor electorale ce sintetizează poziţia partidelor la un moment dat.

prezenta demonstrațiile, urmărind pas cu pas generalizări de tipul: „Un sistem bipartidist nu poate să procure o guvernare stabilă şi eficace decât dacă există un mare grad de consens între cetățenii săi" sau „Într-un sistem bipartidist partidele îşi modifică deliberat platformele astfel încât să se asemene unul altuia; dimpotrivă, într-un sistem multipartidist partidele încearcă să rămână cât se poate de distincte din punct de vedere ideologic"[25].

Reprezentarea spațială folosită de autor atunci când tratează despre statica şi dinamica ideologiilor se întemeiază pe asumpția că este posibilă ordonarea preferințelor politice de la stânga la dreapta, iar partidele pot ocupa diverse poziții pe această dreaptă în funcție de tipul de politici publice pe care îşi axează discursul. Alegătorii pot recunoaşte aceste poziții şi se poziționează ei înşişi pe scală – de data aceasta potrivit politicilor pe care le preferă. Se presupune că apetența individului către o anumită preferință are forma unei curbe unimodale, cu excepția pozițiilor aflate la extreme, ceea ce determină un comportament specific. Fiecare individ va prefera, atunci când alege, partidul situat cel mai aproape de propria sa poziție, la stânga sau la dreapta, fiind dispus din ce în ce mai puțin să aleagă o alternativă pe măsură ce aceasta se îndepărtează de punctul său ideal de referință, anume cel ce defineşte politicile publice pe care le preferă[26]. Ideologia se reduce, în mod ipotetic, pentru simplificarea modelului, la o singură problemă deşi pot fi imaginate şi reprezentări multidimensionale.

---

[25] Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, Harper Collins Publishers, New York, 1957, p. 115; pentru o foarte bună recenzie, uşor imprecisă dar foarte detaliată, vezi Radu Carp, „Reformularea modelului Hotelling-Downs în varianta lui Albert Hirschman", comentariu la ediția românească a lucrării lui Albert O. Hirschman, *Abandon, contestare şi loialitate*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1999, pp. 197-206.

[26] Partidele nu pot să se deplaseze în mod nestingherit dintr-o parte în alta a dreptei „sărind" unul peste altul şi ocupând alternativ poziții opuse. Un asemenea comportament inconsecvent va îndepărta alegătorii.

Tradusă în limbaj obişnuit imaginea sugerează, am putea spune simplificând din nou, că partea stângă a scalei semnifică intervenţionismul economic, iar partea dreaptă non-intervenţionismul, fiecare punct de pe scală reprezentând o măsură a gradului în care economia este sub control privat, de la stânga la dreapta. Desigur, toate aceste simplificări aduc limitări importante modelului şi prezintă o schiţă destul de puţin realistă a relaţiei dintre conglomeratele de politici publice ce formează substanţa poziţiei discursive a partidelor politice. Unul dintre motivele pentru care este foarte dificil să stabilim ce orientare au partidele politice în raport cu dihotomia clasică stânga-drepta este acela că nici unul dintre ele nu are un profil pur, nu propune doar politici de stânga sau doar politici de dreapta. Este ceea ce Downs vrea să spună atunci când notează că, de fapt, fiecare partid este „mai de stânga" în anumite chestiuni şi „mai de dreapta" în altele. Un partid cu vederi centriste nu va surprinde pe nimeni atunci când va propune o combinaţie de politici de dreapta în ceea ce priveşte intervenţia statului în economie şi de stânga în ceea ce priveşte asigurările sociale. Am merge prea departe dacă am încerca să demonstrăm că însuşi principiul clasificării ar fi perimat. Mai simplu ar fi să constatăm că *temele de stânga* şi *temele de dreapta* sunt foarte uşor de recunoscut, iar fiecare partid poate fi catalogat după proporţia în care se combină cele două categorii.

Apoi, este clar că partidele extremiste sunt destul de asemănătoare. Printre altele, o trăsătură care le este comună priveşte controlul etatic exercitat în domeniul economic, prin urmare, extrema dreaptă nu este libertariană, ci corporatistă, aşadar asociată cu un control economic destul de pronunţat.

Cu certitudine, aceste inadvertenţe sunt înlăturate prin formalizarea intensivă a modelului, dar pot fi tolerate dacă nu ne propunem să îi dăm decât o întrebuinţare exploratorie. Mult mai importantă este corelaţia dintre diversele forme posibile ale distribuţiei numărului de opţiuni pentru alternativele aliniate pe scală şi comportamentul agenţilor raţionali. Dacă presupunem

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

că avem de-a face nu cu 100 de alegători, câte unul pentru fiecare punct de pe scală, ci cu un număr mai mare, să zicem 100.000, aceştia vor fi distribuiţi diferit, după modul în care se grupează pentru a alege câte unul dintre punctele respective (vezi reprezentările grafice care urmează). Distribuţia normală – vezi graficul a) –, având o medie identică cu mediana, ilustrează perfect un caz exemplar pentru sistemele bipartidiste.

Cele două partide majore, A şi B, sunt convergente din punct de vedere ideologic, deplasându-se unul spre altul sub aspectul ofertei, ceea ce duce în mod indubitabil la o apropiere de centru, acolo unde este concentrată majoritatea alegătorilor. Convergenţa nu este împiedicată în nici un fel de pierderea alegătorilor de la extreme datorită numărului lor redus. Concomitent, această schematizare evită trecerea unui actor dintr-o parte în alta a scalei, ceea ce s-ar fi întâmplat conform modelului Hotelling.

Nu acelaşi lucru s-ar întâmpla dacă opiniile ar fi puternic polarizate într-o distribuţie bimodală simetrică precum în graficul b). Aici alegătorii de la extreme vor avea posibilitatea să împiedice deplasarea spre centru, iar sistemul, foarte tensionat şi rigid, nu permite dezvoltarea unei vieţi politice democratice stabile.

Diferite distribuţii ale opiniilor politice la nivelul electoratului

a)

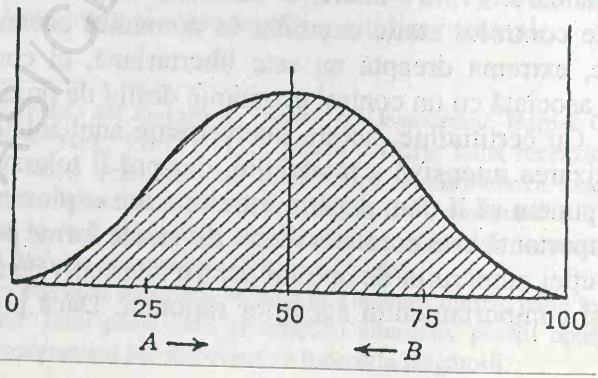

b)

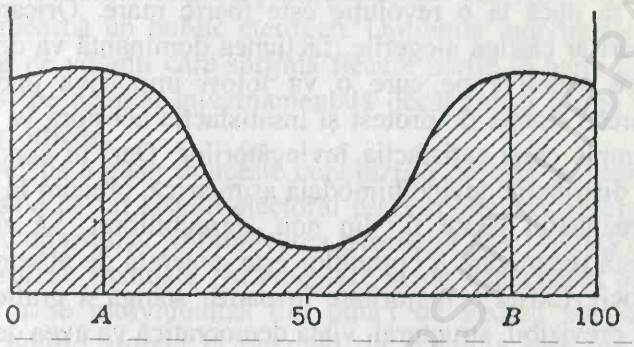

c)

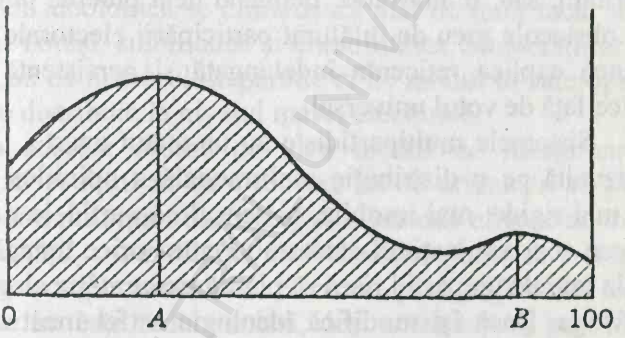

d)

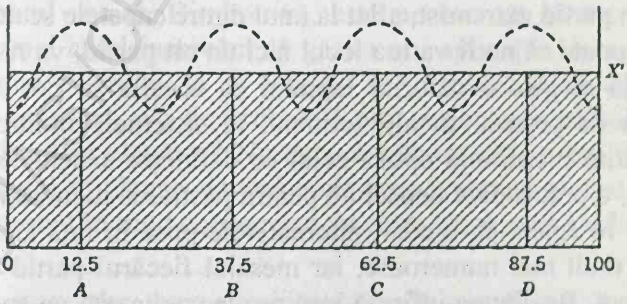

BCU IOAN SLAVICI UNIVERSITY LIBRARY

Probabilitatea apariției unui dezechilibru sistemic major care să ducă la o revoluție este foarte mare. Oricare dintre grupări ar câștiga alegerile, facțiunea dominantă va dobândi o putere excesivă pe care o va folosi împotriva oponenților deoarece reacția de protest și insatisfacția acestora va fi la fel de amplă ca și satisfacția învingătorilor. Dar, în condițiile în care distribuția devine bimodală asimetrică, precum în graficul c), rezultatul poate fi, din nou, dezechilibrat. Să zicem că această repartizare a opțiunilor este generată de absența clasei mijlocii. Există o majoritate în partea stângă a graficului. În mod previzibil, structural, viața democratică va avea de suferit, de vreme ce majoritatea va avea putere discreționară asupra minorității, sau, minoritatea, deținând deja puterea politică, va pune obstacole greu de înlăturat participării electorale – așa s-ar putea explica reticența îndelungată și persistentă a elitei politice față de votul universal.

Sistemele multipartidiste au un statut aparte. Deoarece se dezvoltă pe o distribuție multimodală a opiniilor ele sunt mult mai rigide, mai imobile, în sensul că partidele tind să își păstreze constant bazinul electoral. Pentru orice îndepărtare de poziția inițială un partid riscă să piardă exact atâția alegători cât va câștiga. Dacă își modifică ideologia astfel încât să ia din alegătorii partidului aflat la stânga lui, un alt partid îi va atrage pe alegătorii dezamăgiți de această schimbare. Dacă este vorba de un partid extremist, aflat la unul dintre capetele scalei, caz în care poate că nu îi va lua locul nici un alt partid, va risca să își piardă alegătorii datorită faptului că aceștia se pot abține în semn de protest. În alți termeni, în sistemele multipartidiste întâlnim o tendință opusă celei ce definește sistemele bipartidiste, o preocupare deosebită pentru păstrarea identității ideologice. În aparență, așadar, alternativele puse în fața alegătorilor sunt mult mai numeroase, iar mesajul fiecărui partid este mai coerent. Realitatea infirmă însă prognoza bazată pe anticiparea unor atitudini raționale. Pentru că sunt adesea implicate în

negocieri multiple care să deschidă calea unor coaliţii, iar guvernarea de coaliţie implică politici publice eterogene, menite să mulţumească un public eterogen. Opţiunile individuale ale grupurilor de votanţi care sprijină fiecare partid în parte nu se vor regăsi pe agenda guvernamentală decât într-o formă parţială şi deformate.

Downs a găsit în aceste concluzii o dovadă în sprijinul ipotezei sale că un sistem electoral proporţional va genera un sistem multipartidist. Multiplicarea partidelor este limitată doar de numărul de mandate parlamentare şi de capacitatea partidelor de a se individualiza din punct de vedere ideologic. Spectrul politic ajunge la un grad de saturaţie care nu mai permite apariţia unor noi actori atunci când diferenţele dintre poziţiile lor ideologice se diminuează atât de mult încât se pot confunda. Totuşi, stabilitatea şi durabilitatea democraţiilor este asigurată nu de numărul de partide ci de modul în care opiniile politice se distribuie la nivelul masei electorale.

În aceeaşi ordine de idei, modul de funcţionare al democraţiei şi felul în care reuşesc să se orienteze alegătorii într-un regim multipartidist necesită o metodă eficace de tratare a complexităţii, o metodă pe care modelul poate să o asigure. Abordarea comportamentului electoral prin mijlocirea logicii economice nu este reducţionistă, deşi acest reproş pare să fie cel mai frecvent amintit de către critici. Reproducerea ori înlocuirea opiniilor şi preferinţelor nu sunt fenomene abstrase din contextul social. Dimpotrivă, este necesar să le avem în vedere atunci când încercăm să găsim noi aplicaţii. Ne putem întreba, spre exemplu, în ce condiţii se formează decizia de a alege un candidat, cât de probabilă este acceptarea calculului raţional de către alegător? Nu cumva într-un sistem multipartidist calculul eficienţei devine mult prea complex pentru a fi înţeles şi urmat în mod consecvent de către alegătorul mediu?[27]

[27] În ciuda aparenţelor, teoria alegerii raţionale dă axiomei potrivit căreia actorii sociali au un comportament raţional doar o interpretare instrumentală. Nu are nici un rost să pornim de la axiome infirmate de experienţă,

Un exemplu simplu ne va edifica.[28] Să numărăm alternativele pe care le are un votant atunci când încearcă să anticipeze efectele alegerii sale în termeni de politici publice. Primul lucru pe care trebuie să îl stabilească acesta pentru a vota raţional este în ce coaliţii ar fi dispuse partidele să intre dacă nu obţin majoritatea absolută a mandatelor. În plus, votantul ar trebui să cunoască modul în care se va vota pentru fiecare dintre partide, adică distribuţia opţiunilor electoratului, dar şi cum se va negocia participarea la coaliţie, cu alte cuvinte, ce politici vor intra în agenda coaliţiei şi ce politici vor fi eliminate. Altminteri, dacă nu are la dispoziţie informaţiile necesare, alegătorul nu va fi capabil să voteze în mod raţional, adică *maximizând utilitatea marginală a acţiunii sale şi minimizând costurile marginale*. În figura de mai jos sunt reprezentate o serie de locaţii ale partidelor (A, B, C) şi ale votanţilor (Y, Z), astfel încât raporturile dintre cele două categorii în ceea ce priveşte anticiparea rezultatului şi votul raţional să devină evidente.

Coaliţii într-un sistem cu trei partide

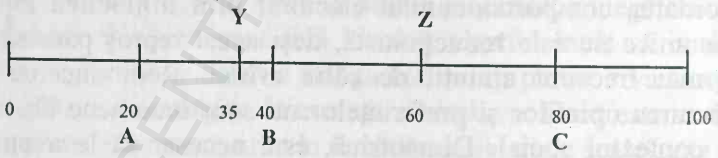

Cel puţin nouă rezultate ar putea surveni în urma scrutinului, cele mai multe dintre ele fiind date de coalizarea celor trei partide. Presupunând că partidele aflate la extreme nu se pot coaliza, vom exclude dintre rezultatele câştigătoare

aşa că modelele ipotetice ale acţiunii raţionale sunt întrebuinţate pentru a măsura distanţa dintre ideal şi realitate, nu pentru a substitui realităţii un ideal definit prin inferenţe matematizate.

[28] Cf. Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, Harper Collins Publishers, New York, 1957, p. 147 et sqq.

combinaţia AC, şi ne vom limita la următoarele: A, B, C, AB, BC. După ce vom adăuga o pondere mai mare unuia dintre partidele din coaliţie, considerându-l dominant, ajungem la seria A, B, C, AB, aB, Ab, BC, bC, Bc, iar combinaţiile pot fi înmulţite la nesfârşit prin gradarea măsurii în care unul dintre partide este dominant.

Cum va vota Y? Dacă rezultatul nu va fi o coaliţie, Y va alege setul de politici publice B. Dacă este probabilă o alianţă AB, alegătorul din poziţia Y îi va da votul său în speranţa că B va fi dominant. În schimb, o alianţă BC poate fi aleasă cu uşurinţă de Z, aflat într-un punct echidistant faţă de partidele componente. Acesta este punctul în care se plasează sinteza politicilor publice propuse separat de fiecare dintre cele două partide. Y va dori, în aceste condiţii, să voteze pentru A de vreme ce ar prefera ca acesta să câştige singur mai curând decât să vadă partidul cel mai apropiat de vederile personale, B, într-o coaliţie cu un program atât de îndepărtat de propria poziţie. Cunoaşterea contextului politic, dar şi comportamentul votanţilor în situaţii de incertitudine, pot oferii mai multe informaţii despre alegerea probabilă, însă exemplul dat este suficient pentru a ilustra gradul de complexitate al acţiunii raţionale de a vota atunci când sunt luate în considerare coaliţiile de partide.

Intuiţia economică dă mai multă precizie estimărilor ce au ca obiect pierderile sau câştigurile nete în materie de utilitate individuală prin introducerea unor ipoteze privind accesul la informaţie. Orice piaţă economică este dependentă de informaţie, piaţa politică cu atât mai mult. Campaniile electorale se bazează tocmai pe tranzacţii fiduciare întemeiate pe schimbul mai mult sau mai puţin eficient, mai mult sau mai puţin onest, de informaţie.

Comportamentul alegătorului este cu totul altul într-o lume „cu informaţie perfectă" (în care fiecare agent ştie totul despre ceea ce fac ceilalţi), faţă de o lume în care informaţia

aflată la dispoziția fiecăruia este funciarmente incompletă. Aici, explicarea absenteismului rezidă în a demonstra că participarea electorală are costuri mai mari decât beneficiile potențiale, o serie de alți factori decât cei strict raționali intervenind în mobilizarea celor ce nu se abțin sau nu absentează de la vot. Or, cele mai mari costuri par să fie cele de informare. „În consecință, este rațional pentru fiecare individ să minimizeze propria investiție în informația politică, în ciuda faptului că cei mai mulți dintre cetățeni ar putea beneficia în mod substanțial dacă întregul electorat ar fi bine informat. Prin urmare, sistemele politice democratice sunt constrânse să funcționeze la un randament mai scăzut decât eficiența maximă. Guvernele nu servesc interesele majorității la fel de bine cum ar fi făcut-o dacă ar fi fost bine informate, dar nu devin niciodată bine informate. Este rațional din punct de vedere colectiv, dar irațional din punct de vedere individual să facă asta; și, în absența oricărui mecanism care să asigure acțiunea colectivă, raționalitatea individuală prevalează."[29]

Chiar ideologia este, în viziunea adepților școlii alegerii raționale, un fel de scurtătură, o cale facilă spre decizie sau spre identificarea cu un anumit set de preferințe și valori. De fapt, această funcție o îndeplinește nu atât setul de politici publice propus în programele electorale, cât ansamblul de idei, credințe, simboluri, pulsiuni afective, repere identitare ce formează aura ideologică pe care partidele doresc să o conserve indiferent de repoziționările conjuncturale. Teoria politică normativă laudă virtuțile participării cetățenești. Teoria economică a democrației arată că absenteismul nu este o plagă morală ci un rezultat firesc al acțiunii raționale.

Sinteza downsiană nu este străină de eforturile lui Robert Dahl de a da contur unei adevărate *teorii a demo-*

[29] Anthony Downs, „An Economic Theory of Political Action in a Democracy", *The Journal of Political Economy*, Vol. 65, No. 2, 1957, p. 148.

craţiei[30], o încercare situată în acelaşi registru, al preocupării pentru studiul raţionalităţii politice. În 1956, deja conştient de valoarea abordării de tip economic, Dahl îşi punea o serie de întrebări cu privire la semnificaţia intensităţii preferinţelor, refuzând să se oprească doar la concluziile ce derivă din jocul ordonării acestora. Ce înseamnă opţiune preferată în cea mai mare măsură? E vorba de opţiunea preferată de cei mai mulţi dintre alegători? Ce se întâmplă dacă o minoritate are preferinţe la care ţine mult mai mult decât majoritatea? Ce înţeles are principiul majorităţii în acest context? Chiar în secolul al XIX-lea, scriind despre progresele regimului reprezentetiv, John Stuart Mill punea pe seama acestor decalaje de intensitate a opiniilor, care în mod obişnuit determină diferenţe mari în ceea ce priveşte dispoziţia de a participa, potenţialul nociv al „tiraniei majorităţii". Majoritatea poate fi partea cea mai numeroasă a poporului sau *partea ce mai activă* a sa. Majoritatea reprezintă adesea acea parte a poporului care reuşeşte să fie recunoscută ca atare şi nu neapărat cea mai mare parte a sa.[31] Cum se vor comporta grupurile atunci când, după ce sunt descrise din punct de vedere numeric, sunt supuse unei evaluări ce urmăreşte estimarea intensităţii opiniilor?

Această ultimă întrebare este importantă pentru înţelegerea fenomenului democratic din cel puţin două motive. Unul este etic şi ne îndreaptă către un principiu al echităţii care ne cere să nu acceptăm ca o decizie aproape indiferentă majorităţii să fie adoptată, prin puterea numărului, atunci când ştim că o minoritate preferă într-un mod foarte intens o altă decizie. În al doilea rând, necesitatea de a aprecia stabilitatea unui sistem democratic este motivul pentru care nu ar trebui să ignorăm intensitatea preferinţelor. În această ordine de idei, Dahl

[30] Lucrarea lui Dahl „A Preface to Democratic Theory ", apărută în 1956, îi era cunoscută lui Downs şi l-a influenţat probabil, cel puţin în interpretarea distribuţiei opiniilor politice într-o situaţie cu potenţial revoluţionar, după cum a recunoscut el însuşi.

[31] John Stuart Mill, *Despre libertate*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 10.

concepe şase tipuri de distribuţii care ar putea rezulta în urma unei eşantionări atente într-un câmp politic bipolar, distribuţii foarte apropiate ca formă de cele prezentate anterior.[32]

Desigur, multe dintre aplicaţiile şi modelele ce se originează în ideile prezentate mai sus au primit critici severe din partea cercetătorilor care le consideră simpliste şi inadecvate unui studiu ce afişează pretenţia de a se bucura de validitate empirică. Oricât de complexă ar fi modelarea alegerii raţionale viaţa politică este şi mai complexă. Unele dintre simplificările metodologice de care uzează Downs sunt inacceptabile, iar unele concepte desenează detaliile unei realităţi fictive. Probabil că parte din entuziasmul detractorilor provine din lipsa unei viziuni de ansamblu asupra progreselor ştiinţei politice. După cum remarca şi Bernard Grofman, „este mai bine să vedem alegerea raţională ca un stil de abordare (un stil punând accent pe costuri şi beneficii), care nu ar trebui să fie identificat în mod exclusiv cu vreun model particular al unui fenomen dat"[33]. Dincolo de abordările sociologice şi psihosociologice ale comportamentului electoral, dincolo de modelele alternative ale identificării partizane, chiar în sfera abordărilor de inspiraţie economică există replici şi reconsiderări care contribuie la perfecţionarea instrumentarului conceptual al studiilor electorale. Concepte precum cel de „alegător rezonabil", „alegător-investitor" şi „alegător-consumator"[34], sau seria *abandon / contestare / loialitate* propusă de Albert Hirschman[35], sunt câteva continuări foarte valoroase pe drumul deschis de Anthony Downs.

---

[32] Robert A. Dahl, *A Preface To Democratic Theory*, The University of Chicago Press, Chicago, 1956, p. 92.

[33] Bernard Grofman, „Economia politică: perspective downsiene" in Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coord.), *Manual de ştiinţă politică*, Ed. Polirom, Iaşi, 2005, p. 603.

[34] Cf. Franz Urban Pappi, „Comportamentul politic: alegători rezonabili şi sisteme multipartite", *op. cit.*, pp. 232-248.

[35] Albert O. Hirschman, *Abandon, contestare şi loialitate*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1999.

Analizând *duopolul* prin prisma raportului dintre *abandon* (părăsirea firmei pentru alta atunci când serviciile ei îţi par nesatisfăcătoare) şi *contestare* (protestul deschis îndreptat împotriva firmei în aceleaşi condiţii), Hirschman a găsit explicaţii pentru exemple empirice care infirmă concluziile modelului Hotelling-Downs. Comportamentul contestatar al celor care nu acceptă abandonul ci continuă să sprijine acţiunile unui partid sau candidat, chiar dacă acestea se îndepărtează mult de propriile preferinţe, scoate la iveală puterea ascunsă a „alegătorului captiv": „adoptarea unei platforme care este concepută în scopul de a câştiga voturile la centru poate fi contraproductivă: ea poate produce mai degrabă pagube decât să propulseze partidul în fruntea sondajelor de opinie". „Cu acest mecanism – arăta Hirschman făcând aluzie la nominalizările prezidenţiale pentru alegerile din 1964 ale Partidului Republican şi la alegerile prezidenţiale din 1968 –, protestul celor care nu au unde să plece funcţionează de fapt «conform pieţei», impunând descreşteri şi, la un moment dat, poate produce stoparea deplasării partidului spre centru. Este ca şi cum cei localizaţi la marginea unei pieţe liniare sunt capabili să facă reclamă produselor firmei celor aflaţi la mijloc; în mod evident, zelul cu care ei fac reclamă tinde să scadă pe măsură ce firma îşi deplasează poziţia din ce în ce mai departe de locul în care ei se află."[36]

Cu certitudine, revizuiri sau completări erau aşteptate şi în privinţa numărului de dimensiuni acceptate de model. Unidimensionalitatea este o axiomă a modelului clasic al competiţiei, dar ne putem imagina modele mult mai complexe. Dacă ne imaginăm un spaţiu ideologic bidimensional, alegătorii pot fi reprezentaţi prin puncte (v1, v2, v3) situate într-un plan definit de coordonate carteziene (X1, X2) ce măsoară importanţa pe care o dă fiecare actor politic celor două politici publice a căror combinaţie formează punctele din plan, să spunem politica de „relaxare fiscală" (X1) şi politica de creştere a

[36] *Ibidem*, pp. 90-91.

investițiilor bugetare destinate învățământului public (X2). Opiniile fiecărui votant, dar şi alternativele între care au de ales sunt reprezentate prin puncte, adică diferite combinații specifice între cele două politici. Astfel, A poate fi considerat un candidat care propune ca program electoral acea combinație situată între rezultatul preferat de v1 şi cel preferat de v2, la o distanță aproximativ egală. Ca şi în modelul precedent, cu cât un punct este mai îndepărtat de poziția unui votant (combinația de politici considerată ideală de către acesta), cu atât este mai puțin preferat. Aşadar, se poate marca în grafic un număr de *curbe de indiferență* de formă circulară. Fiecare punct de pe o astfel de curbă este echivalent cu oricare altul de pe aceeaşi curbă, cu alte cuvinte votantului îi este indiferent dacă rezultatul deciziei va fi marcat de unul sau altul dintre ele.

O reprezentare a procesului decizional
într-un spațiu ideologic bidimensional

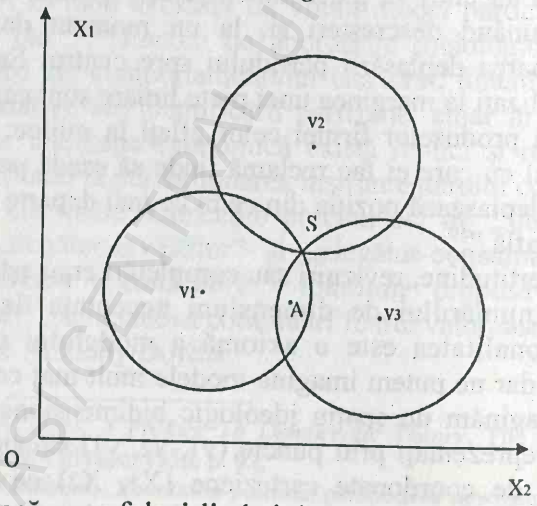

Dacă vom folosi limbajul teoriei jocurilor, ar trebui să spunem că punctul în care se intersectează curbele de indiferență ale celor trei votanți este un punct de *status quo* sau de echilibru, în sensul că va conveni în egală măsură tuturor şi stă la baza compromisului decizional. Este vorba de punctul de

care ar trebui să se apropie partidele aflate în competiţie pentru captarea bunăvoinţei *alegătorului median*. Zonele de suprapunere ale curbelor de indiferenţă sunt *zone câştigătoare* pentru că un punct plasat în perimetrul respectiv va reprezenta o majoritate. Spre exemplu, candidatul A va fi votat de v1 şi v3, în ciuda votului pe care v2 îl va da împotrivă. Dacă A ar fi mult mai aproape de v1, ieşind din zona de intersecţie, ar reprezenta o alternativă preferată în mare măsură doar de v1 şi nu ar ieşi câştigătoare.

Efectul Condorcet şi puterea manipulatorie pe care o dă controlul asupra agendei sunt, astfel, mai uşor de înţeles. În exemplul nostru, majoritatea ciclică apare dacă includem în grafic câte un candidat (B şi C) în fiecare dintre zonele câştigătoare rămase libere. Fiecare dintre candidaţi câştigă faţă de ceilalţi cu două voturi contra unul. Dacă unul dintre votanţi sau un actor din exterior are putere de a stabili ordinea în care se va vota pentru cele trei alternative, atunci va reuşi să asigure victoria oricăruia dintre ele.

Este adevărat că, cu cât dimensiunile încorporate de model sunt mai numeroase, reprezentarea grafică devine din ce în ce mai complexă, deşi aceasta nu este o piedică insurmontabilă în calea formalizării. Mult mai important este faptul că valoarea predictivă a modelelor matematizate tinde să scadă, dar nici acest fapt nu afectează în nici un fel validarea acestui instrument teoretic în calitate de sursă a unor ipoteze, inferenţe sau generalizări inspirate. Cât despre interpretarea raţionalităţii politice, teoria alegerii raţionale sau teoria alegerii sociale nu vor fi niciodată singurele abordări care merită să fie luate în considerare, dimpotrivă, s-ar putea ca reducţiile de care uzează din plin să fie compensate cu succes doar de interpretări complementare venite din cele mai diverse domenii disciplinare.

V.

Sistemele electorale şi calculul distribuţiei mandatelor

Tipologia sistemelor electorale

Studiile întreprinse pe tema comportamentului electoral sunt lipsite de consistenţă în absenţa definirii cadrului de experienţă normativă în care acestea se manifestă. Opţiunea pentru un sistem sau altul dintre cele numeroase existente, reprezintă un act politic major cu acoperire constituţională, dar şi o adaptare a principiilor generale de funcţiune la condiţiile particulare ale culturii civice din societate. Totodată, orice sistem electoral suportă în timp diverse modificări ori poate fi complet înlocuit cu altul mai conform cu cerinţele social-politice apărute în existenţa istorică a acelei societăţi. Experienţa democratică are un rol important în acest sens, iar influenţele externe exercitate asupra mediului politic intern pot fi şi ele decisive. Din acest motiv, soliditatea instituţiilor democratice precum şi promulgarea unei constituţii capabile să urmărească scopuri pe termen mai lung sau mai scurt pentru a se adapta la diferitele schimbării petrecute în viaţa unei comunităţi, reprezintă condiţii esenţiale ale funcţionalităţii sistemului politic.

În principiu, sistemul electoral cuprinde norme, reguli şi reglementări care privesc modul de distribuire şi convertire a voturilor obţinute de lideri ori formaţiuni politice în tot atâtea

mandate în structurile parlamentare ale statului. În privinţa modului de scrutin şi a sistemului electoral pot fi exprimate opţiuni dintre sutele de versiuni practicate pretutindeni în lumea democratică, dar aplicarea lor în mediul culturii civice autohtone depinde de numeroşi alţi factori contextualizanţi: claritatea, transparenţa şi rigoarea legii electorale, organizarea secţiilor şi circumscripţiilor de votare, modul de întocmire a listelor de vot, eficienţa instrumentelor statistico-demografice de calculare a populaţiei cu drept de vot, nivelul participării civice la procesul electoral, gradul de pregătire a managementului electoral etc.

Pentru a face o evaluare generică a numeroaselor variante de structurare a procesului electoral este necesară stabilirea unor criterii de diferenţiere suficient de suple, încât să poată reda veridic suita particularismelor naţionale cunoscute actualmente în universul democraţiilor de pe mapamond. Ca o primă condiţie a unei evaluări pertinente a funcţionalităţii sistemelor electorale trebuie avute în vedere caracteristicile sistemului partidist din fiecare ţară în parte. Acesta poate fi *bipartidist* ori *pluripartidist,* poate implica partide independente ori alianţe de partide, *strat-arhii* ori *co-arhii* politice etc.

Potrivit IFES *(International Foundation for Election Systems)* actualmente în lume funcţionează sisteme electorale în versiuni mai mult sau mai puţin complicate, exprimând tendinţe mai accentuate spre conservatorism ori, dimpotrivă, etalând o preocupare vizibilă pentru înnoiri legislative. Unele sunt concepute astfel încât să menţină *statu quo*-ul social-politic, în timp ce altele se arată interesate de primenirea valorilor şi a exponenţilor cei mai reprezentativi ale acestora în universul vieţii sociale, economice, culturale şi politice. În aceste condiţii, singura modalitate de a face ordine în complicatele meandre ale practicilor electorale aplicate în vremuri mai recente ori mai îndepărtate, este realizarea unei clasificări, în

funcție de diferite criterii: *proporționalitate, reprezentativitate, convertibilitate a votului în mandate, legitimitate* etc.[1]

Astfel, o primă distincție se referă la numărul de voturi necesare pentru a satisface cerințele unei acreditări democratice a voinței politice dominante. Din acest punct de vedere se poate vorbi de *sisteme majoritare* ori de *sisteme proporționale.* În funcție de realizarea unei *majorități relative* ori a unei *majorități absolute,* poate fi definită starea de echilibru și stabilitate politică din societate. În plus, sistemele majoritare pot fi, la rândul lor, și ele diferențiate în:

- *sisteme majoritare cu un singur tur de scrutin,* în care câștigătorul ia totul *(the winner takes all)* încă din prima rundă de confruntare electorală *(First Past the Post)*; un asemenea sistem urmează regula cumulării celor mai multe voturi de către un singur candidat, indiferent de cât de multe au adunat ceilalți candidați ori dacă majoritatea a fost sau nu întrunită.
- *sisteme majoritare cu două tururi de scrutin,* identic ca desfășurare cu cel de mai sus, dar pretinzând candidaților obligativitatea realizării majorității pentru ca unul dintre ei să poată fi declarat câștigător; atunci când această condiție nu este împlinită se organizează al doilea tur, fie cu primii doi clasați în primul tur, fie cu toți candidații înscriși în cursa electorală, fie doar cu candidații care întrunesc un anume procent din preferințele exprimate de electorat în primul tur.
- *sisteme majoritare cu votare „în bloc"* (cu varianta *„votului în bloc de listă"*), asemănător celui cu un

[1] Prezentarea modurilor de scrutin practicate în democrațiile contemporane se raportează la studiul documentat întreprins de Pierre Martin și intitulat "Sistemele electorale și modurile de scrutin", apărută în traducere românească la editura *Monitorul Oficial* în 1999.

singur tur de scrutin, dar în care fiecare alegător are dreptul să acorde un număr egal de voturi cu numărul mandatelor puse în joc la nivelul unei circumscripţii; în varianta „votului în bloc de listă" în locul candidaţilor sunt votate listele de candidaţi ale fiecărui partid înscris în cursa electorală, în timp ce fiecare alegător nu dispune decât de un singur vot, încât partidului câştigător îi vor reveni toate mandatele la sfârşitul numărării voturilor.[2]

- *sisteme majoritare de vot alternativ,* în care candidaţii sunt ierarhizaţi direct de către alegători, respectiv prin acordarea de numere (1,2,3,...n) în ordinea preferinţei asupra favoritului şi *outsiders*-ilor; candidatul care reuşeşte să obţină majoritatea preferinţelor de vot exprimate la urnă, este declarat câştigător, iar dacă nici unul nu îndeplineşte această condiţie se redistribuie voturile ultimului clasat către cei care au întrunit a doua preferinţă pe buletinele de vot (procesul se reia până când unul dintre candidaţi reuşeşte să atingă pragul preferinţei majoritare).

Cât priveşte practica utilizării listelor de candidaţi, există suficient de multe particularisme în fixarea regulilor de completare şi de votare. Unele liste pot fi „pre-ordonate şi blocate", în timp ce altele pot fi „pre-ordonate libere" sau pur şi simplu „libere". Primele impun liste cu o ordine nemodificabilă a candidaţilor, iar cele din categoria a doua şi a treia lasă dreptul şi libertatea alegătorilor de a re-ordona candidaţii, în funcţie de preferinţele lor individuale.

În alte sisteme electorale bazate pe listă – cum este şi cel finlandez ori aşa numitul „sistem Hagenbach-Bischoff"-,

[2] Sistemul este folosit de obicei când se urmăreşte o reprezentativitate etnică echitabilă, fapt ce implică prezenţa obligatorie a liderilor minorităţilor pe listele electorale.

alegătorii fie votează pentru un candidat, iar la sfârşit se face adunarea voturilor obţinute de către fiecare candidat, fie alegătorii dispun de un număr egal de voturi cu numărul mandatelor existente, încât pot acorda oricărui candidat chiar două voturi, după care se face numărătoarea finală a voturilor valid exprimate. Trebuie însă făcută precizarea că în cazul ultimelor sisteme de vot bazate pe listă se are în vedere respectarea principiului reprezentării proporţionale în distribuirea mandatelor la nivelul circumscripţiilor, dar şi la nivel naţional.

După cum se poate lesne observa din simpla evaluare comparativă a sistemelor electorale practicate în cele peste 200 de democraţii contemporane, de un interes aparte se bucură aplicarea principiilor reprezentativităţii şi proporţionalităţii. Din acest punct de vedere, o clasificare a sistemelor electorale este la fel de dificilă, fie şi dacă se ţine cont de faptul că ele se aplică în profil local, regional ori naţional. În cazul sistemelor proporţionale se impune o oarecare diferenţiere pentru a evita confuziile referitoare la semnificaţia procedurilor de vot pe care le întrebuinţează diversele democraţii din lume. Totodată, merită menţionat şi faptul că asemenea sisteme nu au fost aplicate de la bun început în democraţiile moderne, fiind precedate de varianta *sistemelor pre-proporţionale*, în care alegătorii votau mai întâi pentru candidaţi, decât pentru liste:

- *sisteme reprezentativ-proporţionale cu vot de listă,* prin care voturile obţinute de candidaţii înscrişi pe listele prezentate de partide în fiecare circumscripţie electorală reprezintă criteriul de distribuire a mandatelor după terminarea alegerilor;
- *sisteme proporţionale cu vot unic transferabil,* aplicate în circumscripţii cu mai multe mandate şi în care necesarul de voturi pentru declararea candidatului câştigător se calculează ca raport între totalul voturilor valid exprimate şi numărul de mandate din circumscripţie; în cazul în care acest

necesar nu este realizat de vreunul din candidaţi se procedează la redistribuirea voturilor celor mai slab clasaţi către cei care au întrunit a doua opţiune, iar dacă acest necesar s-a realizat pentru a declara câştigător un candidat, surplusul de voturi eventual rămase se acordă în continuare spre cei care reprezintă a doua opţiune în ordinea preferinţelor de vot exprimate până când sunt ocupate toate mandatele din circumscripţie;

- *sisteme mixte,* care îmbină sistemul majoritar cu cel reprezentativ-proporţional, respectiv votul uninominal cu votul de listă; aceste sisteme au drept principal scop să asigure o distribuire echitabilă a mandatelor şi să atenueze pierderile datorate votului majoritar.

În afara acestor sisteme care au drept finalitate principală asigurarea unei proporţii juste între voturi şi mandate, pot fi amintite aşa numitele *sisteme semi-proporţionale*, caracterizate prin respectarea echilibrată atât a criteriului proporţionalităţii, dar şi al reprezentativităţii. Totodată, aceste sisteme se remarcă şi prin faptul că urmăresc evitarea dezechilibrelor generate de aplicarea votului majoritar. Înainte de face o prezentare succintă a acestora, mai trebuie făcute câteva precizări în legătură cu relaţia dintre vot, candidaţi şi mandate. Mai precis, o atenţie specială este acordată în conceperea cadrului legislativ de reglementare a proceselor electorale din toate democraţiile din lume problemei reprezentativităţii candidatului, a susţinătorilor electorali din fiecare circumscripţie şi, mai ales, capacităţii de a exprima convingător interesul civic de către cei desemnaţi prin vot să realizeze acest lucru. În această privinţă se poate vorbi despre:

- *vot uninominal,* aplicabil doar în circumscripţiile în care există un singur mandat, încât fiecare alegător va acorda votul numai candidatului pe care îl

consideră cel mai potrivit pentru a-i reprezenta interesele în structurile autorității parlamentare și guvernamentale;

- *vot plurinominal („de listă"),* aplicabil în circumscripțiile care dispun de mai multe mandate, încât partidele pot prezenta liste de candidați pentru a-și maximiza șansele de câștigare a acestora; în acest caz relația dintre alegător și ales este mijlocită de partid, care reprezintă din acest punct de vedere garantul îndeplinirii interesului civic de către candidați.

Aceste precizări sunt cu atât mai importante pe măsură ce mecanismele de calculare a numărului de mandate și a numărului de voturi necesare câștigării acestora au devenit tot mai complicate pe măsura modernizării democrațiilor din lume. Sub acest aspect, criteriile proporționalității, reprezentativității și convertibilității au fost aplicate în așa fel pentru a răspunde cât mai adecvat intereselor electoratului, dar și formațiunilor politice ori liderilor care se angajează să le obiectiveze în modul cel mai eficient atunci când se află fie în opoziție, fie la putere. În consecință, sistemele semi-proporționale sunt deosebit de preocupate de modalitățile de exprimare și întrebuințare politică a votului, diferențiindu-se în:

- *sisteme semi-proporționale cu vot unic netransferabil,* aplicabile în circumscripțiile cu mai multe mandate și unde fiecărui alegător îi revine dreptul la un singur vot *(vot limitat)*; candidații declarați câștigători trebuie să întrunească numărul cel mai mare de voturi, ceea ce nu exclude posibilitatea în care candidații unui partid să nu obțină nici un vot;[3]
- *sisteme semi-proporționale cu vot paralel („mixt"),* care îmbină votul majoritar cu cel proporțional-

[3] *Nota bene,* nici chiar atunci când suma voturilor obținute de aceștia depășește numărul de voturi necesare!

reprezentativ; alegătorul are la dispoziție două buletine de vot pe care le utilizează electoral potrivit exigențelor specifice celor două tipuri de votare enunțate mai sus *(vot cumulativ)*, cu precizarea că în țările în care acest sistem se aplică sunt alocate un număr diferențiat de mandate pentru cele două tipuri de votare cu scopul echilibrării şanselor de succes ale candidaților.

Pentru a sintetiza multiplele versiuni ale sistemelor de scrutin ce se aplică actualmente în lumea democratică şi de a face mai lesne intuibile relațiile existente între cele majoritare şi cele reprezentativ-proporționale, uninominale şi plurinominale, cu un singur tur ori cu două tururi, o integrare a acestora într-un tabel sinoptic devine, evident, necesară:[4]

Scrutin majoritar / plurinominal	**Scrutin uninominal**	**Scrutin proporțional / pre-poporțional**
Plurinominal cu un tur	Uninominal cu un tur	Vot cumulat Vot limitat *(unic)* Reprezentativ-proporțional de listă
Plurinominal alternativ	Uninominal alternativ	Vot unic transferabil
Plurinominal cu două tururi	Uninominal cu două tururi	

De altfel, aplicarea sistemelor proporționale şi semiproporționale trebuie să țină cont de un aspect deosebit de important în definirea spectrului politic național: *pragul electoral.* Rațiunea introducerii unei condiții minimale de accedere în structurile parlamentare rezidă în voința de evitare a unei excesive fragmentări a spectrului politic. Neîndoielnic, o asemenea condiție dezavantajează net formațiunile politice mici,

[4] P. Martin, *op. cit.*, p. 91.

afectând astfel însuşi principiul democratic al plurivocităţii. În general fragmentarea accentuată a spectrului politic denotă fie debutul unei realităţi democratice pe cale de a se constitui, fie un declin al credibilităţii în valorile dominante susţinute de partidele „tradiţionale". Din acest punct de vedere fixarea „pragului electoral" poate fi considerată şi un test al notorietăţii şi acceptabilităţii valorilor social-politice emergente, precum şi o expresie a toleranţei sociale faţă de diferenţă.

Metode de calcul a distribuirii mandatelor electorale

Un aspect extrem de important în asigurarea principiilor *proporţionalităţii* şi al *reprezentativităţii* este cel legat de calcularea numărului de voturi necesare şi al numărului de mandate repartizate pe fiecare circumscripţie electorală. În această privinţă, două sunt metodele utilizate pentru a face această operaţie: *a)metode prin coeficienţi*; *b)metode prin divizori*. Atunci când au de ales între diferitele moduri de scrutin pe care să le aplice la realităţile specifice fiecărei societăţi în parte, „responsabilii politici ascultă de o logică politică şi nu de o una matematică", susţine Pierre Martin.[5]

1. Metode prin coeficienţi. Acestea nu sunt perfect echivalente în privinţa consecinţelor practice asupra realizării echilibrului dintre voturi şi locurile din circumscripţii. În general, ele excelează prin capacitatea de a distribui mandatele la nivelul circumscripţiilor în funcţie de necesarul de voturi exprimabile pentru a stabili câştigătorii procesului electoral. Din acest punct de vedere, pot fi amintite câteva sisteme care se practică astăzi în societăţile democratice: *sistemul Hare, sistemul Hamilton* şi *sistemul Jefferson.*

[5] *Ibidem.*

Astfel, *sistemul Hare* a fost primul sistem proporţional care utilizează o metodă de calcul prin coeficient, aplicat într-o modalitate foarte specifică încă din 1821. Procedura gândită de Thomas Wright[6] este cât se poate de simplă întrucât coeficientul (Q) se obţine din raportarea numărului de voturi valabil exprimate (V) într-o circumscripţie electorală la numărul de locuri (L), respectiv de mandate ce pot fi acordate:

$$Q = V / L$$

În afara acestui procedeu de calcul a coeficientului de distribuire a mandatelor în raport de numărul voturilor exprimate, mai pot fi utilizaţi:

- *coeficientul Hagenbach-Bischoff:*

$$Q = V/ (L+1)$$

- *coeficientul Imperiali:*

$$Q = V / (L+ 2)$$

- *coeficientul Droop:*

$$Q = V / (L+1) + 1$$

După cum remarcă P.Martin, *sistemul Hare* este pe cât de simplu pentru alegători, pe atât de complicat pentru organizatorii scrutinului, adăugând faptul că ea funcţionează doar în circumscripţiile cu număr relativ mic de locuri acordat (2-5), iar candidaturile sunt individuale. Dar iată cum descrie funcţionarea acestui sistem autorul francez:

[6] Cel care a susţinut în mod deosebit aplicarea acestui principiu de calcul a fost, totuşi, T. Hare, care în 1857 a reuşit să-l impună definitiv ca o practică electorală eficientă.

„Fiecare alegător trebuie să claseze, pe buletinul său de vot, candidații din circumscripția electorală, în ordinea preferinței, ca în cazul scrutinurilor uninominale alternative. Toți candidații care sunt pe prima preferință și au atins coeficientul sunt declarați aleși (se utilizează coeficientul Droop). Dacă un candidat a depășit coeficientul, voturile sale suplimentare se împart între ceilalți candidați conform preferințelor următoare. Pentru a opera repartiția surplusului voturilor depășind coeficientul unui candidat ales, pentru ceilalți candidați rămași în cursă, se calculează proporția preferințelor următoare în favoarea candidaților rămași în cursă pe ansamblul de voturi ale candidatului ales, proporționalitate care se aplică apoi la surplusul de voturi depășind coeficientul, pe care l-a obținut cel ales. Dacă în urma numărării voturilor, nici un candidat nu a obținut numărul de voturi care să egaleze coeficientul și mai sunt locuri de acordat, se elimină candidatul de pe ultimul loc, repartizându-se voturile sale între ceilalți candidați, ținând seama de preferințele următoare de pe buletinele candidtului eliminat. Se pot pierde voturi (netransferabile), deoarece alegătorii nu sunt obligați să indice mai mult de o preferință, pentru ca buletinele să rămână valabile. Dacă în final rămân numai doi candidați pentru un loc, îl primește acela care are mai multe voturi repartizate, chiar dacă nu atinge coeficientul."[7]

Între avantajele acestui sistem trebuie reținut acela că permite formațiunilor politice să afișeze eventualele alianțe politice, indicând astfel alegătorilor spre care dintre candidați să-și orienteze voturile. Mai trebuie adăugat faptul că sistemul se dovedește eficient cu precădere în circumscripțiile în care

[7] *Ibidem*, p. 73.

partidele ori candidaţii dovedesc o slabă magnitudine electorală. Cu atât mai mult acesta îşi probează eficienţa atunci când alegătorul are posibilitatea de a-şi alege singur candidatul preferat *(vot uninominal netransferabil)*, spre deosebire de sistemele proporţionale cu vot de listă. În acest ultim caz, sistemul îi permite totuşi alegătorului să selecteze doar candidaţii pe care îi apreciază de pe lista mai multor partide *(cross voting)*, iar dacă rămân voturi nedistribuite, există două soluţi ce pot fi aplicate: *a) metoda rsturilor cele mai puternice,* cunoscută şi ca „metoda Hamilton", *b) metoda mediilor cele mai puternice,* cunoscută şi ca „metoda Jefferson".

Metoda Hamilton avantajează, în principal, partidele mici, dar – în cazul aplicării rigide a principiului matematic de calculare a coeficientului de împărţire a locurilor în urma votării –, poate da naştere unor situaţi absurde, ca în aşa numitul „paradox Alabama". Se poate spune că astfel de "paradoxuri" ţin de o capacitate limitată de control a modului în care sunt redistribuite voturile rămase după aplicarea coeficientului *(„resturi")*. Mai precis – aşa cum s-au petrecut lucrurile în statul Alabama (SUA) –, se poate întâmpla ca potrivit aceleiaşi modalităţi de repartiţie a voturilor o formaţiune politică să piardă, respectiv să nu obţină nici un mandat chiar dacă a obţinut un număr mai mare de voturi decât una din formaţiunile concurente. Exemplul cel mai des oferit în scopul ilustrării unei asemenea situaţii absurde ia ca ipoteză o circumscripţie în care au fost consemnate 100.000 de voturi valide, iar un număr de 5 locuri sunt disputate de 4 partide. Aparent, toate partidele au şansa de a obţine minim un loc din cele cinci, dar prin aplicarea coeficientului se obţine Q = 100.000 / 5 = 20.000 de voturi minim necesare pentru adjudecarea unui loc:[8]

[8] P.Martin, *op.cit.*, pp.77sqq.

Partide	Voturi	Locuri (după coeficient)	Resturi	Locuri (după resturi)	Bilanț (locuri)
A	43.000	2	3.000	0	2
B	28.000	1	8.000	0	1
C	17.000	0	17.000	1	1
D	12.000	0	12.000	1	1

După cum se lesne se poate observa, partidele A şi B şi-au adjudecat 2, respectiv 1, din totalul celor cinci locuri disponibile, rămânând de redistribuit către C şi D diferenţele de 3.000, respectiv 8.000 de voturi rămase *(resturi)*. Astfel, şi aceste din urmă partide vor reuşi să acopere numărul de voturi necesare – potrivit valorii calculate a coeficientului (Q = 20.000) –, beneficiind fiecare de câte un loc din cele două rămase neocupate după distribuirea prin coeficient.

Pierre Martin propune, însă, următoarea situaţie care poate conduce la consecinţe absurde de calcul. Astfel, într-o primă instanţă cele 5 locuri se distribuie între trei partide A, B şi C, în loc de 4, iar primul reuşeşte să obţină 61.000 de voturi, în timp ce următoarele doar 29.000 şi, respectiv 10.000 (valoarea calculată prin coeficient rămânând aceiaşi, Q = 20.000):

Partide	Voturi	Locuri (după coeficient)	Resturi	Locuri (după resturi)	Bilanț (locuri)
A	61.000	3	1.000	0	3
B	29.000	1	9.000	0	1
C	10.000	0	10.000	1	1

Dacă, însă, presupunem că A pierde 6.000 de voturi în favoarea partidului B şi 2.000 în favoarea partidului C, absurdul constă în faptul că deşi A pierde 6.000 de voturi, iar C câştigă 2.000, primul reuşeşte să-şi păstreze cele 3 locuri, în timp ce ultimul pierde locul:

Partide	Voturi	Locuri (după coeficient)	Resturi	Locuri (după resturi)	Bilanţ (locuri)
A	55.000	2	15.000	1	3
B	33.000	1	13.000	1	2
C	12.000	0	12.000	0	0

Ca o ironie a aceloraşi scrupule de împlinire a principiului de distribuţie democratică a locurilor în funcţie de voturile exprimate, *metoda Jefferson* reuşeşte "performanţa" de a privilegia partidele mari. Potrivit acesteia, pentru fiecare listă de candidaţi se calculează un raport simplu între numărul de voturi obţinute şi numărul de locuri existente în circumscripţie, încât locul câştigător revine listei care va întruni *cea mai mare medie pe loc*. Reluând exemplul folosit la *metoda Hamilton*, respectiv aceiaşi situaţie electorală ipotetică, în cazul aplicării *metodei Jefferson* se obţine:

Partide	Voturi	Locuri (după coeficient)	Atribuirea celui de-al 4-lea loc	Locuri (după resturi)	Bilanţ (locuri)
A	43.000	2	14.333	14.333	3
B	28.000	1	14.000	14.000	1
C	17.000	0	17.000	8.500	1
D	12.000	0	12.000	12.000	0

De remarcat, însă, că pot fi înregistrate împrejurări electorale în care aplicarea acestei metode poate fi favorabilă, între anumite limite, chiar partidelor mici. Acolo unde sunt practicate scrutinuri majoritare, iar forţa partidelor pe plan local este suficient de mare, pot apărea asemenea consecinţe, fără ca ele să fie, totuşi, regula generală a efectelor aplicării acestei metode.

2. Metode prin divizori. În categoria acestor metode se încadrează o seri întreagă de tehnici şi metode de calcul, între care cele mai frecvent evocate sunt *metodele Hill-Huntington, Dean, Adams, d'Hondt* şi *Webster.* Ele se aseamănă în multe privinţe, dar întrucât sunt aplicate în diferite ţări, pot avea şi denumiri diferite:

Denumirea americană	**Altă denumire**	**Tehnica de repartizare**
Webster	Sainte-Lagüe	- Atribuirea mandat cu mandat aplicând sistemul divizorilor impari din tabelul Sainte-Lagüe; - Aplicarea regulei raportării la mărimea cea mai apropiată
Jefferson	D'Hondt (a mediei celei mai puternice)	- Atribuirea mandat cu mandat aplicând sistemul divizorilor impari din tabelul D'Hondt; - Aplicarea principiului raportării la mărimea inferioară; - Atribuirea în două etape: *1. în funcţie de câturile calculate;* *2. în funcţie de mandatele rămase şi raportate la media cea mai puternică*
Hill	Huntington	- Metoda la divizor (prag raportat la media geometrică)[9]
Dean		- Metoda la divizor (prag raportat la media armonică)
Adams		- Metoda la divizor (prag raportat la mărimea superioară)

[9] Reamintim că formulele de calcul ale mediilor utilizate în diversele sisteme provin din matematică. Astfel: *media aritmetică:* $(a + b)/2$, iar într-o formă mai generală: $(a_1 + a_2 + ... a_n)/n$; *media geometrică*: $\sqrt{ab} = (ab)^{1/2}$, iar forma mai generală fiind: $(a_1 \times a_2 \times ... \times a_n)^{1/n}$; *media armonică*: $(1/a + 1/b)/2$, iar forma mai generală fiind: $(1/a_1 + 1/a_2 + 1/a_n)/n$.

La prima vedere, procedurile de calcul prin divizori par să fie destul de complicate – ceea ce se şi întâmplă de multe ori în realitate –, dar pentru a le desluşi este suficientă prezentarea celor mai cunoscute dintre aceste metode, şi anume *metodele d'Hondt* şi *Webster*.

Astfel, *metoda d'Hondt* – cunoscută şi ca fiind a „celei mai puternice medii" –, a fost propusă de un profesor belgian de matematică, Victor d'Hondt şi consta în aplicarea unei serii de divizori numere întregi (1,2,3,4,....,n). Această procedură dă impresia unei formule matematice cu virtuţi magice – dacă se omite aplicarea ei cu mult înainte de către Huntington –, dar care este, totuşi, susceptibilă de anumite paradoxuri, asupra cărora nu merită insistat acum. Ca atare, metoda presupune construirea unui tabel ale cărui coloane corespund diferitelor liste de candidaţi, iar succesiunea rândurilor reprezentând numărul de voturi divizate prin 1,2,3.....n. Pentru a fi uşor de intuit funcţionarea acestei metode, în tabelul următor se regăsesc caracteristicile sale procedurale, pornindu-se de la o situaţie ipotetică:[10]

	Lista A *(1.340.000 voturi)*	Lista B *(400.000 voturi)*	Lista C *(360.000 voturi)*
Divizare prin 1	**1.340.000**	**400.000**	**360.000**
Divizare prin 2	**670.000**	**200.000**	**180.000**
Divizare prin 3	**446.666**	**133.333**	**120.000**
Divizare prin 4	**335.000**	**100.000**	~~90.000~~
Divizare prin 5	**268.000**	~~80.000~~	~~72.000~~
Divizare prin 6	**223.333**	~~66.667~~	~~60.000~~
Divizare prin 7	**191.429**	~~57.143~~	~~51.423~~
Divizare prin 8	**167.500**	~~50.000~~	~~45.000~~
Divizare prin 9	**148.889**	~~44.444~~	~~40.000~~
Divizare prin 10	**134.000**	~~40.000~~	~~36.000~~

[10] Jean-Louis Boursin, *Les Paradoxes du vote,* Ed.Odile-Jacob, Paris, 2004, p. 201.

	Lista A *(1.340.000 voturi)*	Lista B *(400.000 voturi)*	Lista C *(360.000 voturi)*
Divizare prin 11	**121.182**	~~36.364~~	~~32.727~~
Divizare prin 12	**111.667**	~~33.333~~	~~30.000~~
Divizare prin 13	**103.077**	~~30.770~~	~~27.692~~
Divizare prin 14	**95.714**	~~28.571~~	~~25.714~~
Divizare prin 15	~~89.333~~	~~26.557~~	~~24.000~~

Dacă se presupune existența a 21 locuri ce trebuie repartizate între cele trei liste de candidați (**A, B, C**), merită observat faptul că în tabelul de mai sus sunt calculate – prin aplicarea divizorilor numere întregi (1-15) –, cele 21 de câturi cu valoarea cea mai mare, iar restul fiind barate. Câtul cel mai mic dintre cele 21 care întrunesc valoarea cea mai mare calculată prin metoda divizorilor, respectiv 95.714, devine divizorul cu ajutorul căruia se vor calcula numărul de locuri atribuite fiecăreia dintre cele 3 liste. Astfel, listei A îi vor fi atribuite 14 locuri, întrucât divizarea celor 1.340.000 de voturi la câtul 95.714, dă câtul 14. La fel se procedează în cazul celorlalte două liste, cărora le vor fi atribuite câte 4 și, respectiv 3 locuri.

În cazul folosirii exemplului dat mai sus pentru a ilustra *metoda Jefferson,* situația electorală va consemna atribuirea celor 5 locuri existente, celor 4 liste de candidați angajați în competiția pentru mandate, după cum urmează:

Partide/ Divizori	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**Locuri**
A	**43.000**	**21.500**	**14.333**	~~10.750~~	~~8.600~~	3
B	**28.000**	~~14.000~~	~~9.333~~	~~7.000~~	~~5.600~~	1
C	**17.000**	~~8.500~~	~~5.666~~	~~4.250~~	~~3.400~~	1
D	~~12.000~~	~~6.000~~	~~4.000~~	~~3.000~~	~~2.400~~	0

Urmând procedura descrisă mai sus, 14.333 va fi câtul utilizat ca divizor pentru totalul voturilor mobilizate pentru fiecare dintre cele 4 liste de candidaţi, obţinându-se în final 3 locuri pentru lista **A**, câte 1 pentru listele **B** şi **C**, în timp ce listei **D** nu-i va fi atribuit nici un loc întrucât cele 12.000 de voturi obţinute sunt insuficiente pentru a da un cât număr întreg. Se spune că lista **D** a avut o slabă magnitudine electorală, respectiv egală cu zero.

Tot ce mai este de comentat în legătură cu *metoda d'Hondt-Jefferson* este o precizare de natură politică, atât timp cât ea favorizează cu precădere partidele mari. Mai precis, atunci când apare situaţia unui loc neatribuit, acesta revine de regulă partidului cel mai puternic ca urmare a aplicării metodei „mediei celei mai puternice", care consemnează media voturilor atribuite pentru un loc de către fiecare listă aflată în competiţie. Aplicând această metodă la exemplul cu cele 3 liste (**A, B, C**) – unde totalul voturilor exprimate pentru câştigarea celor 21 de locuri este de 2.100.000 (1.340.000 + 400.000 + 360.000) –, se obţine un divizor electoral de 100.000 (2.100.000/21). Prima etapă de distribuire a voturilor pentru cele 21 de locuri este identică metodei "celor mai puternice resturi"*(Hamilton):*

A = 13 locuri; **B** = 4 locuri; **C** = 3 locuri;

După cum se poate constata, rămâne un loc neatribuit, dar care va fi acordat fictiv şi suscesiv fiecărei liste, iar apoi se calculează media numărului de voturi/loc, rezultând:

- pentru **A**, 1.340.000 de voturi pentru 14 locuri, fiind în medie de 95.714 voturi/loc;
- pentru **B**, 400.000 de voturi pentru 5 locuri, fiind în medie de 80.000 voturi/loc;
- pentru **C**, 360.000 de voturi pentru 4 locuri, fiind în medie de 90.000 voturi/loc;

În consecință, cea mai puternică medie este realizată de lista A, care va și primi locul rămas neatribuit după prima etapă de atribuire.

Trecând la următoarea metodă de calcul prin divizori, respectiv la *metoda Webster*[11], trebuie precizat că spre deosebire de *metoda d'Hondt,* acum sunt utilizați ca divizori serii de numere întregi și impare (1, 3, 5, 7,.....). Pentru a o ilustra, vom reaminti exemplul dat de Pierre Martin, dar folosind acești divizori:

Partide/ Divizori	1	3	5	Locuri
A	**43.000**	**14.333**	~~8.600~~	2
B	**28.000**	~~9.333~~	~~5.600~~	1
C	**17.000**	~~5.666~~	~~3.400~~	1
D	**12.000**	~~4.000~~	~~2.400~~	1

De data aceasta listei **A** nu-i mai sunt atribuite decât 2 locuri, în timp celorlalte 3 liste (**B, C, D**) le vor reveni câte un loc, fapt care conduce la concluzia că această metodă dezavantajează mai puțin partidele mici decât *metoda d'Hondt.* Din acest punct de vedere, există voci care chiar contestă excesul de generozitate față de partidele mici, fiind utilizate versiuni amendate pentru a echilibra șansele de câștig la nivelul întregului spectru politic angajat în competiția electorală. Cea mai cunoscută variantă aplică drept prim divizor 1,4 în loc de 1, fiind apoi urmat de 3, 5, 7, etc. În acest fel, șansa unui partid mic de a obține un loc din cele existente într-o circumscripție, diminuează semnificativ, iar **D** pierde locul său în favoarea lui **B.**[12]

[11] Această metodă a fost propusă în 1910 de către matematicanul francez Sainte-Lagüe.

[12] P. Martin, *op. cit.,* pp. 82-83.

În cel de-al doilea exemplu utilizat, aplicarea *metodei Webster* conduce la următorul rezultat:

	Lista A *(1.340.000 voturi)*	Lista B *(400.000 voturi)*	Lista C *(360.000 voturi)*
Divizare prin 1	**1.340.000**	**400.000**	**360.000**
Divizare prin 3	**446.666**	**133.333**	**120.000**
Divizare prin 5	**268.000**	**80.000**	**72.000**
Divizare prin 7	**191.429**	**57.143**	**51.423**
Divizare prin 9	**148.889**	~~44.444~~	~~40.000~~
Divizare prin 11	**121.182**		
Divizare prin 13	**103.077**		
Divizare prin 15	**89.333**		
Divizare prin 17	**70.824**		
Divizare prin 19	**70.527**		
Divizare prin 21	**60.810**		
Divizare prin 23	**58.261**		
Divizare prin 25	**53.600**		
Divizare prin 27	~~49.630~~		

Prin comparaţie cu sistemul de calcul prin divizori propus de *metoda d'Hondt,* în cazul aplicării *metodei Webster,* lista **A** nu va obţine decât 13 locuri, în loc de 14, iar listelor **B** şi **C** li se vor atribui câte 4 locuri, în loc de 4 şi, respectiv 3. Ceea ce însă frapează în cazul utilizării acestei din urmă metode este faptul că, spre deosebire de *metoda d'Hondt* acum sunt necesare doar 51.423 de voturi pentru un loc (mandat), în loc de 95.000, cum se impunea anterior. Aceasta înseamnă că *metoda Webster* avantajează într-o mai mare măsură decât *metoda d'Hondt* formaţiunile mici, îndeosebi atunci când magnitudinea circumscripţiilor electorale nu le este principial favorabilă. Astfel, potrivit exemplelor de mai sus, listele necreditate cu şanse de câştig ori slab creditate, ajung mai

repede să îndeplinească pragul eligibilității, definit legal ori convențional.

Termenul de "magnitudine" desemnează numărul de candidați ce urmează a fi aleşi într-o circumscripție electorală sau, altfel spus, el indică nivelul convertibilității voturilor în locuri şi, respectiv în mandate. Aceasta nu are nimic în comun cu aria teritorială ori numărul de electori aflați în jurisdicția sa. Rein Taagepera consideră magnitudinea drept „factorul decisiv" în privința influențării gradului de disproporționalitate a sistemului de partide, precum şi a numărului de formațiuni politice dintr-o circumscripție. Din acest punct de vedere, *magnitudinea* în asociere cu *pragul electoral* pot constitui „bariere" împotriva partidelor mici.

Indicatorul „magnitudine" poate fi calculat, în cazul de față, după o formulă relativ simplă, dar în general el este utilizat ca o mărime comparativă între diferitele praguri electorale şi între diversele sisteme proporționale de scrutin. Dacă ne referim la acestea din urmă, ceea ce trebuie totuşi reținut este faptul că evaluarea lor comparativă se face cu respectarea a trei reguli de bază:

- *cu cât creşte magnitudinea, cu atât creşte proporționalitatea sistemului;*
- *cu cât magnitudinea creşte, cu atât diferitele sisteme proporționale tind să dea acelaşi rezultat (convergență);*
- *toate sistemele electorale proporționale suprareprezintă partidele cele mai puternice în defavoarea celor mai slabe.*[13]

[13] Chiar şi în cazul în care sistemul proporțional este favorabil partidelor mici – cum se întâmplă în *metoda Webster* sau a "resturilor cele mai puternice" –, faptul că ele pot fi puternic susținute în câteva circumscripții, nu înseamnă că se pot impune şi la nivel național. În această situație se găsesc de regulă partidele şi liderii politici minoritari, cum a fost cazul UDMR, care a obținut de regulă rezultate foarte bune doar la nivel regional, dar fiind subreprezentată la nivelul întregului teritoriu. (pentru legități, *vezi* P. Martin, *op. cit.*, p. 90).

Pentru a sintetiza, trebuie reţinut faptul că magnitudinea unei circumscripţii electorale depinde de numărul de locuri existente, fiind mai mare dacă poate oferi mai multe locuri eligibile, şi invers. Astfel, pentru unele formaţiuni politice sau lideri unele circumscripţii pot avea o magnitudine mai mare sau mai mică, dar aceiaşi magnitudine se poate schimba în cadrul aceleiaşi circumscripţii electorale de la o etapă la alta a evoluţiei conduitei electoratului faţă de candidaţi. De fiecare dată formaţiunile politice îşi raţionalizează cât mai eficient mijloacele şi strategiile de acţiune electorală pentru maximizarea scopurilor politice urmărite în diverse etape ale competiţiei pentru putere.

Este binecunoscut în teoria politică exemplul manevrelor politice întreprinse la începutul secolului al XIX-lea de Elbridge Gerry, care a procedat într-un mod extrem de abil pentru a-şi crea un avantaj electoral unilateral prin redecuparea bazinelor favorabile de vot. Mizând pe ambivalenţa termenilor de "distribuire" şi de "repartiţie", s-a ajuns la aşa-numitul "Gerrymander", prin care se desemnează procedura la care a recurs guvernatorul statului Massachusetts pentru a comasa voturile din circumscripţiile de vot, astfel încât la terminarea scrutinului adversarii politici care obţinuseră 51.766 de voturi s-au ales doar cu 11 locuri în Senat, în timp ce co-militonii săi politici au beneficiat de 29 de locuri, deşi obţinuseră doar 50.164 de voturi. În toată această manevră electorală un rol decisiv l-a avut modul inteligent de exploatare a magnitudinii circumscripţiilor electorale, demonstrând totodată că regulile *continuităţii* şi *egalităţii* demografice nu sunt suficiente pentru a obţine maximul de rezultat electoral posibil. Ilustrarea acestui mod, aparent bizar, de convertire a unui dezavantaj electoral într-un avantaj spectaculos poate fi constatat şi din următoarea schemă:

B	A	B	A	B
A	B	A	B	B
A	A	A	A	A
A	B	A	B	B
A	A	B	A	A

Totul porneşte de la presupunerea că scrutinul s-ar realiza în 25 de circumscripţii electorale, iar toate circumscripţiile au o pondere demografică egală şi alegătorii au posibilitatea acordării unui singur vot în favoarea unuia dintre cele două partide aflate în competiţie, **A** şi **B**. Pentru aceasta se stabileşte drept obiectiv „juridic" al alegerilor decuparea a 5 circumscripţii electorale, astfel încât să fie respectate imperativele *continuităţii* şi *egalităţii* demografice a fiecăreia dintre ele.[14] Cu alte cuvinte, fiecare circumscripţie trebuie să fie compactă şi să conţină cinci unităţi administrative (localităţi).

Apoi urmează stabilirea obiectivului "politic", potrivit căruia partidul minoritar – în cazul de faţă, să zicem **B** –, îşi propune să controleze majoritatea în 5 din cele 25 de circumscripţii. Astfel, deşi **A** ajunge să controleze 16 dintre circumscripţii, iar **B** doar 9 dintre ele (64% în favoarea lui **A** şi doar 36% în favoarea lui **B**), acesta din urmă reuşeşte să se impună numai prin controlul majorităţii din doar 3 circumscripţii, abandonând 2 dintre ele în mod deliberat ("la sacrificiu"), respectiv pe cele în care a reuşit să comaseze voturile net favorabile lui **A**.

[14] Respectarea acestor imperative poate fi realizată numai prin revizuirea periodică, cu ocazia recensămintelor, a volumului şi structurii populaţiei cu drept de vot, astfel încât zone depopulate să dispună de o magnitudine electorală egală cu aceea din zonele intens locuite. În urma referendumului pentru revizuirea Constituţiei României din 2003, s-a constat necesitatea redecupării secţiilor electorale, fapt care a condus la multiplicarea lor – cu deosebire în mediul rural –, în luna august 2004. În prezent sunt consemnate 17.563 de secţii de vot pe teritoriul României.

Misterul acestui bizar rezultat rezidă în definirea criteriilor după care se fac decupările de circumscripţii electorale şi – după cum remarcă P.Martin – "în acest mod de scrutin, chiar hazardul poate completa înclinaţia oamenilor spre rău".[15] Dar când situaţiile se repetă în timp, hazardul devine o formă de justificare a consecinţelor şi o reconfirmare a *teoremei lui Thomas*, potrivit căreia „dacă oamenii definesc o situaţie ca fiind reală, atunci această situaţie este reală prin consecinţele definirii ei ca reală...".

Sistemul electoral românesc

După cum se precizează la Art. 66 din Legea 68/1992, în România se aplică sistemul de scrutin proporţional cu vot de listă, urmând procedurile descrise în cazul *metodei d'Hondt*, într-o combinaţie particulară cu *sistemul Hare* de calculare a coeficientului electoral. Cu amendamente ce au făcut obiectul unor regelementări ulterioare, acest sistem este utilizat şi în prezent. La nivelul anului 2004 cadrul legal al desfăşurării alegerilor, la nivel local şi naţional, este cel prevăzut în Legea nr. 67/2004 *(pentru alegerea autorităţilor administraţiei publice locale)* şi, respectiv Legea nr. 373/2004 *(pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului)*.[15] Trebuie, însă, precizat de la început că sistemul de calculare a numărului de mandate

[15] P. Martin, *op. cit.*, p. 47.

[15] Principalele prevederi ale acestor acte normative sunt prezentate sub forma unor extrase la *Anexele 1,2.* Acestora li s-au adăugat în timp mai multe HG şi OUG, în funcţie de evoluţia şi situaţiile noi apărute în ceea ce priveşte experienţa democratică românească "de tranziţie". Cât priveşte durata mandatelor prevăzută în Constituţie, trebuie făcută precizarea că anul 2004 este ultimul în care mandatele pe patru ani se acordă, egal, parlamentarilor şi Preşedintelui. La următoarele alegeri generale se vor menţine mandatele pe patru ani pentru deputaţi şi senatori, iar cel al Preşedintelui va fi pe cinci ani *(quinquinat)*.

ce revin candidaților pentru Senat și Camera Deputaților avantajează doar în prima etapă partidele mari, în timp ce etapa a doua aduce avantaje mai mari partidelor mici. Din rațiuni ce țin de începuturile democrației românești de după 1989, legiuitorul a ținut să acorde o șansă pluralismului politic prin redistribuirea în favoarea partidelor mici a câturilor rămase din prima etapă a distribuirii mandatelor. Astfel, în cea de a doua etapă acestora le vor reveni cca.2/3 din voturile rămase din prima etapă.

Potrivit acestui cadru normativ, repartizarea și atribuirea mandatelor de deputat și de senator se fac în doua etape: în profil județean (circumscripții) și în profil național. La nivelul fiecărei circumscripții BEC stabilește – în mod separat pentru Camera Deputaților și pentru Senat –, numărul de locuri atribuibile formațiunilor politice și candidaților angajați în cursa electorală. Acest lucru se face aplicând *sistemul Hare,* de calcul prin coeficienți, respectiv după formula: Q = V / L, unde Q este totalul populației României cu drept de vot înscrisă pe listele electorale, V fiind numărul total de voturi valabil exprimate, iar L reprezintă numărul de locuri ce revin fiecărei circumscripții. În consecință, numărul de locuri dintr-o circumscripție va fi egal cu valoarea raportului dintre totalul persoanelor care au drept și totalul voturilor valabil exprimate de acestea la nivelul localității ori, după caz, județului:

$$L = Q / V$$

În cazul alegerilor parlamentare și prezidențiale, aceasta înseamnă că, proporțional cu numărul de votanți din fiecare circumscripție, se calculează numărul de locuri pentru deputați și senatori. După încheierea procesului de votare se împarte numărul total de voturi valabil exprimate pentru toate listele de candidați ale partidelor, formațiunilor politice și coalițiilor acestora, precum și a candidaților independenți, la numărul de

deputaţi, respectiv de senatori, ce urmează să fie aleşi în acea circumscripţie. Astfel, fiecărei liste i se vor repartiza atâtea mandate de câte ori coeficientul electoral al circumscripţiei se include în totalul voturilor valabil exprimate pentru acea listă, pentru ca apoi mandatele să fie atribuite în ordinea înscrierii candidaţilor pe listă. Totodată, fiecărui candidat independent i se atribuie câte un mandat, în măsura în care numărul de voturi valabil exprimate pe care le-a obţinut este mai mare sau cel puţin egal cu coeficientul electoral calculat pentru deputaţi şi, respectiv senatori. Dacă după aceasta mai rămân voturi neutilizate ori dacă numărul lor este mai mic decât valoarea calculată a coeficientului electoral pentru a fi acordate unuia sau altuia dintre candidaţi, atunci ele se comunică BEC pentru a face obiectul unei distribuiri centralizate. Aceasta înseamnă că voturile neutilizate din circumscripţii se însumează la nivel naţional, fiind apoi împărţite la 1,2,3,4,....,n+1. Câturile rezultate din împărţire – indiferent din lista cărei formaţiuni politice provin –, se clasifică în ordine descrescătoare, până la concurenţa numărului de mandate neatribuite. Câtul cel mai mic obţinut devine, astfel, *coeficientul electoral pe ţară* sau *repartitorul pe ţară,* atât pentru deputaţi cât şi pentru senatori. Operaţia următoare constă în atribuirea fiecărui partid, formaţiune politică sau coaliţie a unui număr egal de mandate de câte ori "repartitorul" se cuprinde în numărul total al voturilor valabil exprimate pentru partidul, formaţiunea politică sau coaliţia respectivă. De menţionat, însă, că se fac atâtea operaţii de divizare câte mandate nu au fost atribuite la nivelul circumscripţiilor electorale, iar acordarea lor se face urmând principiul *mediei celei mai puternice* obţinute de un partid (alianţă, coaliţie, independent) la nivelul fiecărei circumscripţii. În felul acesta, partidele cu un număr mare de sufragii tind să fie supra-reprezentate, iar cele mici sub-reprezentate, deoarece rezultatul obţinut pentru fiecare circumscripţie se înmulţeşte cu

numărul de mandate cuvenite partidului, formațiunii politice sau coaliției acestora, iar datele obținute se ordonează descrescător la nivelul țării și separat descrescător în cadrul fiecărei circumscripții.[16]

De regulă, pentru pentru fiecare circumscripție se iau în calcul doar primele partide, formațiuni politice sau coaliții ale acestora, respectiv în limita mandatelor ce au rămas de repartizat în circumscripția respectivă. Ultimul număr din această operațiune reprezintă repartitorul acelei circumscripții. În continuare, se procedează la repartizarea mandatelor pe circumscripții în ordinea partidelor, formațiunilor politice, coaliților acestora, precum și a circumscripțiilor din lista ordonată pe țară, astfel: primul număr din lista ordonată pe țară se împarte la repartitorul circumscripției de la care provine, rezultând numărul de mandate ce-i revin în circumscripția respectiva. În continuare, se procedează identic cu numerele următoare din lista ordonată pe țară. În situația în care numărul de mandate cuvenite într-o circumscripție electorală unui partid, unei formațiuni politice sau unei coaliții a fost epuizat, operațiunea se continuă fără acestea.

Dacă numărul din lista ordonată pe țară este mai mic decât repartitorul de circumscripție, se acordă un mandat, iar în cazul în care nu este posibilă acordarea mandatelor în ordinea ce rezultă din aplicarea acestui procedeu de calcul, Biroul Electoral Central va ține cont de numărul de voturi exprimate în circumscripția electorală în favoarea unui partid, formațiune sau coaliție politică pentru care nu s-au atribuit mandate. Acolo unde partidul, formațiunea politică sau coaliția respectivă au cele mai multe voturi neutilizate ori cele mai multe voturi

[16] Autorul acestor rânduri aduce mulțumiri lui Constantin Chircă pentru clarificarea unor aspecte de ordin tehnic în privința calculării numărului de mandate pentru Senat și Camera Deputaților în conformitate cu prevederile Legii 373/2004, precum și pentru construcția algoritmului de realizare a acestei operații destul de complicate *(ANEXELE 5-6)*.

inferioare coeficientului electoral de circumscripţie, se vor atribui şi mandatele nedistribuite. Dacă şi după această operaţie au mai rămas, totuşi, mandate care nu au fost acordate pe circumscripţii, BEC le va atribui pe baza acordului dintre candidaţi, iar în lipsa unui asemenea acord se va proceda la o atribuire prin tragere la sorţi.

Ca în orice întreprindere politică destinată realizării principiului democratic al proporţionalităţii sufragiului, şi sistemul electoral românesc răspunde unor trebuinţe de reprezentativitate, cu avantajele şi dezavantajele lui. El reflectă un anumit tip şi un anumit nivel al culturii civice, fiind totodată expresia voinţei clasei politice de a statornici reguli clare de alternare la guvernare:

	AVANTAJE	DEZAVANTAJE
1.	Convertibilitate superioară a votului în mandate, mai concordantă voinţei electoratului.	Tendinţă de fragmentare excesivă a votului, stimulând sistemele de alianţă politică şi, implicit, a algoritmilor complicaţi de guvernare.
2.	Voturile "irosite" sunt foarte puţine, cu atât mai mult în cazul unui prag electoral relativ scăzut, ceea ce constituie un stimulent al participării la procesul electoral.	Tendinţă de fragmentare a spectrului politic, în condiţiile unui prag electoral foarte scăzut, situaţie care conduce la slăbirea suportului popular al guvernării.
3.	Accesibilitate superioară a „minorităţilor" (politice, etnice) în structurile parlamentare.	Amplifică şansa de afirmare a formaţiunilor politice extremiste, riscând apariţia unor conduite de tip autoritarist.
4.	Dă posibilitatea formaţiunilor politice de a prezenta liste de candidaţi, fără ca aceştia să dispună de calităţi speciale pentru a fi aleşi.	În sistemul votului alternativ partidele pot depinde de voturile celorlalte partide, întrucât coaliţiile se bazează pe partide care au suport electoral diferit; în cazul votului majoritar cu două tururi de scrutin, în al doilea tur alianţele pot fi decisive.

5.	Limitează posibilitatea dominanței unei formațiuni politice la nivelul unei circumscripții ori a unei regiuni.	Stimulează preocuparea liderilor și partidelor puternice ajunse la guvernare de a-și reproduce unilateral pozițiile de putere, adaptând cadrul legislativ la interesele electorale imediate.
6.	Asigură un nivel superior de reprezentare a intereselor în Parlament.	Contribuie la slăbirea legăturii dintre parlamentari și alegători, conferind partidului un rol determinant în selecția, recrutarea și promovarea candidaților, indiferent de aprecierile electoratului;[17]

Din evaluarea comparativă a punctelor tari/slabe ale sistemului electoral aplicat în România rezultă faptul că acesta este, ca orice lucru, un proiect politic perfectibil. Unii acuză „tranziția", în timp ce alții văd în conduita clasei politice slăbiciuni morale și profesionale inadmisibile. Discuțiile pe marginea înlocuirii actualului sistem proporțional cu vot de listă, printr-un sistem de vot uninominal au fost întrerupte cu ocazia referendumului constituțional din noiembrie 2003, deși în prealabil Asociația Pro-Democrația reușise să strângă numărul necesar de semnături pentru promovarea unei asemenea inițiative legislative. Mecanismul democratic al susținerii acesteia nu a funcționat în favoarea adoptării sale de către Parlament. În felul acesta, se poate întâmpla ca sistemul politic să manifeste tendința de a se adapta sistemului electoral în funcțiune, denaturând sensul democratic al sufragiului.

Pentru a determina în ce măsură sistemul electoral românesc poate fi apreciat ca fiind unul just, reflectând adecvat

[17] În măsura în care votul de listă favorizează apariția "candidatului de la centru", alegătorului îi sunt îngrădite posibilitățile de a opta pentru candidatul preferat, de regulă "om al locului". La rândul său, candidatul devine mai interesat de stabilirea și menținerea legăturilor cu organizația centrală a partidului, de a avea bune relații cu organizația județeană, dar manifestând suficientă detașare față de interesele electoratului.

particularităţile culturii civice şi cerinţele unei democraţii politice funcţionale, trebuie evaluat nivelul de convertibilitate a voturilor în locuri. Din acest punct de vedere, justeţea trebuie considerată din perspectiva respectării a trei criterii esenţiale: a) *al reprezentativităţii*; b) *al monotoniei* şi c) *al proporţionalităţii*.

În cazul primului criteriu, justeţea sistemului electoral poate fi determinată cu ajutorul unui indice matematic, calculat prin raportarea numărului de alegători efectiv reprezentaţi la totalul numărului de alegători cu drept de vot. Din analiza rezultatelor obţinute în circumscripţii de către partide şi candidaţi după 1990 s-a ajuns la concluzia că, de regulă, valoarea acestui indice este egală cu suma procentelor realizate individual de către actorii politici care au îndeplinit norma pragului electoral de acces în structurile parlamentare.

Pentru a ilustra acest lucru, poate fi luată ca exemplu ipoteza repartizării a 5 locuri într-o circumscripţie de vot, în care au candidat 4 partide, obţinându-se următoarele scoruri:

Partide	Voturi obţinute	Procente %	Locuri atribuite
A	43.000	43%	3
B	28.000	28%	1
C	17.000	17%	1
D	12.000	12%	0

După cum lesne se constată din tabel, potrivit scorurilor individuale obţinute de către cele 4 partide, **A** va primi 3 locuri, **B** şi **C** câte un 1 loc, iar lui **D** nu nu-i va reveni nici un loc. Prin însumarea procentelor obţinute de partidele care au reuşit să obţină locuri, se ajunge la o *valoare a indicelui de reprezentativitate* egală cu 88% (43+28+17).

Dincolo de pedanteria calculului matematic în sine, aplicarea unei astfel de proceduri elimină eventualele situaţii de hazard în realizarea proporţionalităţii ori disproporţionalităţii

sistemului electoral. Cu atât mai mult, acest lucru se verifică în condițiile unei tendințe accentuate de polarizare a forțelor politice românești pe două axe principale de forță electorală, de *centru stânga* (social-democrată) și de *centru dreapta* (social-liberală). Or, ultimele alegeri parlamentare constituie o ilustrare elocventă a acestui fenomen petrecut la nivelul spectrului politic românesc.

De altfel, reprezentarea proporțională pare, la prima vedere, ferită de derapajele de care este învinovățită frecvent orice democrație, în măsura în care asigură un cadru just al manifestării opțiunilor ideologice, doctrinare ori de interese în societate. În realitate, și acest sistem poate luneca în anarhie dacă stimulează în exces prezența partidelor mici în structurile guvernării. Din evaluarea modurilor de scrutin practicate în lumea democratică în ultimii cincizeci de ani, rezultă câteva observații de conținut:

- *Opțiunea asupra tipului de sistem electoral aplicat în fiecare țară este consecința unui acord intervenit între principalele forțe politice;*
- *Atitudinea forțelor politice față de sistemul electoral denotă interesele lor electorale;*
- *Între sistemul politic și sistemul electoral există o relație de inter-condiționare reciprocă;*
- *Modificarea ori înlocuirea sistemului electoral se produce, de regulă, atunci când intervin situații de criză politică majoră.*

Principial, cei mai mulți cercetători admit că echilibrul preconizat prin acțiunea sistemelor proporționale poate fi – în anumite împrejurări –, susceptibil de instabilitate politică accentuată, precum și de tendințe spre fragmentare excesivă a formațiunilor politice. Situațiile de non-guvernabilitate, astfel create, se explică prin faptul că nici unul dintre partide nu reușește să obțină o legitimitate într-atât de mare, cât să-i permită realizarea unor alianțe politice *(co-arhii)* suficient de coerente ideologic și minimal compatibile la nivelul progra-

melor politice avansate. În astfel de cazuri, riscul permanentizării campaniei electorale în detrimentul actului guvernării propriu-zise devine o realitate nedorită, iar soluţia guvernului minoritar – deşi a funcţionat de multe ori cu succes în ţări cu tradiţie democratică respectabilă –, s-a aflat şi la originea a numeroase situaţii de eşec politic soldate cu alegeri anticipate. Cazul alternanţelor la guvernare din Italia postbelică este ilustrativ sub acest aspect: în intervalul 1945-1980 s-au perindat la guvernare peste cincizeci de formule politice.

Din acest punct de vedere, un rol important în realizarea stabilităţii guvernamentale revine Constituţiei, care poate descuraja fenomenul rotirilor interminabile din sfera structurilor decidenţei politice de stat. Atribuirea unor prerogative speciale instituţiei preşedintelui poate reprezenta o variantă la care recurg multe sisteme democratice, deşi nu puţini sunt aceia care atrag atenţia asupra riscurilor apariţiei manifestărilor de autoritarism, cu efecte antidemocratice de nedorit. De aceea, la fel de apreciată este şi soluţia favorizării "partidelor balanţă" în echilibrarea spectrului politic, astfel încât poziţia de arbitru al disputelor pentru întâietate politică le conferă un rol extrem de important pentru realizarea minimei stabilităţi a acţiunii de guvernare. Pericolul acestei din urmă soluţii rezidă, însă, în faptul că tendinţele arbitrare şi le revendică de regulă formaţiunile politice care practică un discurs extremist, chiar dacă susţinut de un electorat minoritar.

Totodată, aşa cum precizat, modul în care repartiţia locurilor respectă ierarhia voturilor, denotă *monotonia* sistemului electoral. Or, sistemul electoral românesc nu s-a remarcat – cel puţin până în prezent –, prin paradoxuri spectaculoase generate de o inversare a ordinei partidelor şi candidaţilor fixate de electorat. Ca atare, nici sub acest aspect, sistemul electoral românesc nu probează vicii mai condamnabile decât în alte părţi, contribuind nemijlocit la realizarea celui de al treilea criteriu al justeţei sale: *proporţionalitatea.*

În cazul sistemului nostru electoral *valoarea indicelui de disproporționalitate* nu prezintă excese de natură să neliniștească societatea civilă sau comentatorii politici, fiind comparabilă cu aceea înregistrată în statele cu democrație stabilă. Matematic ea este egală cu maximul raportului dintre proporția locurilor atribuite și proporția voturilor obținute de același candidat (persoană, partid), cu precizarea că prin asociere cu metoda mediilor celor mai puternice, acest maxim tinde să fie diminuat corespunzător pentru a evita situația în care un număr mare de alegători să fie reprezentați pe un număr mic de locuri.

De aceea, ca o concluzie la cele de mai sus, se poate afirma cu deplin temei că – potrivit experienței sufragiului românesc post '89 –, *metoda d'Hondt este mai monotonă,* justificând corectitudinea opțiunii politice în privința utilizării sale, cel puțin în etapa reconstrucției mediului democratic românesc. Atât timp cât până în prezent ea nu a dat naștere unor anomalii notabile în privința consistenței raportului alegători/locuri în circumscripții o asemenea apreciere nu poate fi, deci, contrazisă de realitate.

BCU IASI/CENTRU

VI.

Influența sistemului electoral asupra sistemului politic

Sistemul electoral şi sistemul de partide

În genere, atunci când este examinată relația dintre sistemele electorale şi detaliile vieții politice, apelul la teoretizările ce tind să o reducă la efectele modalității de vot asupra sistemului de partide pare întrutotul satisfăcător. Celebrele generalizări emise pe această temă de Maurice Duverger au inspirat un adevărat program de cercetare, cu rezultate greu de neglijat. Numai că, pornind de aici, vom fi conduşi, în mod necesar, la o abordare mult mai cuprinzătoare. Investigarea influențelor venite dinspre sistemul electoral către sistemul politic include o componentă ce subliniază rolul sistemic al retroacțiunii, al mişcării reiterative. În fond, elita politică formulează şi reformulează în permanență regulile jocului electoral, păstrând astfel un control aproape exclusiv asupra factorilor strict instituționali care ar putea afecta echilibrele temporare ale puterii. Prin urmare, subiectul acestui capitol va fi tratat în dublă perspectivă, urmărind traiectoria bidirecțională amintită.

Nu în ultimul rând, ne vom referi la un caz special, acela al fondării sistemelor politice democratice prin intermediul alegerilor, ajungând astfel la problema rolului jucat de instituțiile electorale în procesul democratizării. Cazul este de interes deosebit, având în vedere faptul că reprezintă o ipostază

limită, o situație marcată de incertitudine, în care comportamentul actorilor politici poate fi testat fără a se recurge la asumpția continuității. Cu alte cuvinte, contextul în care este plasată competiția electorală nu este condiționat, predeterminat, de inerția și de pactul tacit existent între grupurile care alcătuiesc elita politică, fenomene prezente în orice regim politic matur, dar rarisime în perioadele tranziționale. Sistemul electoral dă naștere unor efecte care se repercutează asupra propriei structuri într-un ciclu cauzal complex, astfel încât, doar episoadele de discontinuitate politică pot să evidențieze unele dintre trăsăturile sale specifice. Incidental, vom alătura explicațiilor ce țin de domeniul proiectării electorale câteva observații susceptibile să clarifice natura complexă a interacțiunilor identificate la acest nivel.

În ceea ce privește forma pe care o ia interacțiunea dintre sistemul politic și sistemul electoral[1], probabil că una dintre cele mai bune reprezentări pe care le avem la dispoziție este cea inspirată de paradigma eastoniană. Tiparul schematizat ce conturează dinamica sistemului politic în funcție de parametrii de intrare (*input*, solicitările, cererile pe care sistemul este nevoit să le prelucreze dar și sprijinul pentru sistem), de ieșire (*output*, ceea ce rezultă din deciziile și acțiunile generate de sistem, politicile publice) și așa-numita „buclă de retroacțiune" (*feedback*) care le pune în conexiune, sugerează două puncte de vedere importante.

În primul rând, sistemul electoral acționează doar indirect asupra sistemului politic (vezi figura nr. 1). Sistemul

[1] Este necesar să distingem între *sistemul electoral* și *formula electorală*, deși tipologia sistemelor electorale are drept criteriu determinant tocmai formula electorală, adică să distingem între ansamblul interacțiunilor, instituțiilor, normelor de natură electorală și setul precis de reguli ce guvernează translarea preferințelor politice ale cetățenilor în zona reprezentării parlamentare. În afară de formula electorală un sstem electoral cuprinde și alte variabile sau componente, așa cum, spre exemplu, sistemele de partide cuprind și alte elemente în afară de numărul efectiv de partide.

de partide este influenţat în mod direct şi influenţează în acelaşi fel sistemul politic. La rândul său, sistemul politic induce, cu participarea indirectă a sistemului de partide, o serie de influenţe capitale. În definitiv, echilibrul de forţe la nivelul sistemului politic naţional condiţionează persistenţa normelor electorale.

Fig. nr. 1: Sistemul electoral şi sistemul de partide

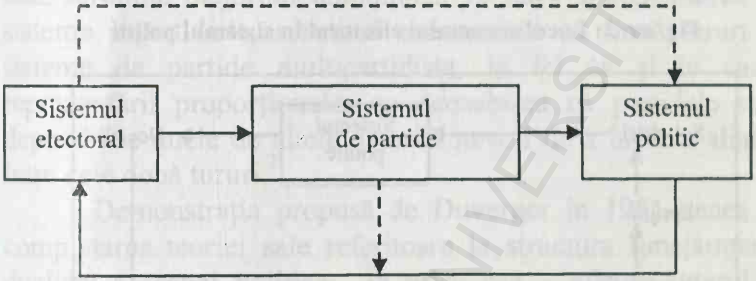

Sursa: Jean-Marie Cotteret, Claude Emeri, *Les systèmes électoraux*, PUF, Paris, 1988, p. 102; Linia punctată indică acţiunea indirectă, iar linia continuă acţiunea directă.

În al doilea rând, se poate remarca cu uşurinţă rolul de mediu comunicaţional pe care îl are sistemul electoral, de data aceasta în calitate de subsistem al sistemului politic. Alegerile sunt o cale de comunicare între guvernanţi şi guvernaţi, îndeplinind parţial funcţia de autoreglare inclusă în modelul cibernetic propus de David Easton. Abia „scadenţa" electorală prezintă clasei politice, cu suficientă forţă de convingere, reacţia publicului la acţiunile politice întreprinse sau la politicile implementate. Sondajele de opinie nu pot suplini această funcţie, nu din raţiuni ce ţin de precizia sau credibilitatea lor, ci datorită subiectivităţii candidaţilor care, inevitabil, posedă o percepţie selectivă a evenimentelor. De multe ori doar alegerile sunt un stimul suficient de puternic pentru a îndepărta orice iluzie sau orice imagine distorsionată a situaţiei politice ori sociale.

Concomitent, se poate observa că doar în perioadele electorale partidele îşi calibrează îndeajuns de precis discursul, în aşa fel încât identitatea lor politică să fie mult mai vizibilă şi mai bine conturată decât de obicei. Campaniile electorale nu pot fi reduse la o sumă de acţiuni manipulatorii sau manevre abile de comunicare. Partidele doresc să se individualizeze pe parcursul campaniei şi de aceea mesajul lor nu abandonează orice conţinut cu adevărat informativ.

Fig. nr. 2: Locul sistemului electoral în sistemul politic

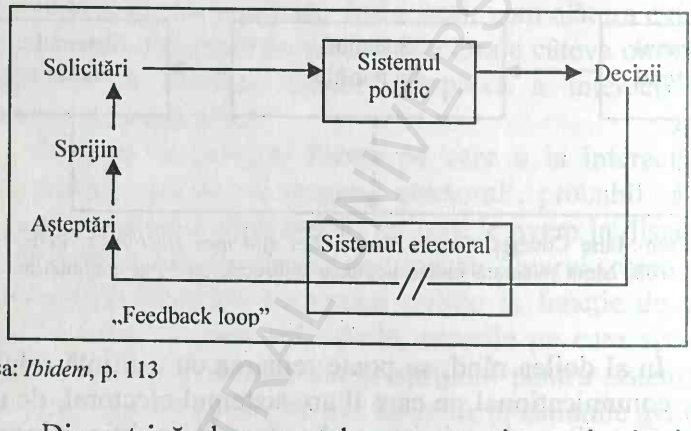

Sursa: *Ibidem*, p. 113

Dimpotrivă, documentele programatice emise în timpul campaniilor, spre deosebire de programele politice generale sau cu scop eminamente doctrinar, pot fi repertoriate în vederea stabilirii poziţiei ideologice a partidelor respective, comparativ, cu ajutorul analizei de conţinut.[2] Uzând de această metodă, beneficiind aşadar de măsurarea propensiunii partidelor către anumite politici publice sau teme de campanie, vom reuşi să stabilim cu oarecare acurateţe orizontul ideologic în care se desfăşoară competiţia, vom putea urmări poziţionarea discursivă a partidelor în raport cu preferinţele alegătorilor.

[2] Andreea Volkens, *Manifesto Coding Instructions* (Second Revised Edition), Discussion Paper FS III 02-201,Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Berlin, February 2002.

Revenind la tema raportului dintre sistemul electoral şi sistemul de partide, trebuie să observăm că unele dintre constatările empirice referitoare la asocierea acestora produc impresia unei condiţionări cauzale deterministe, impresie care a dat deja naştere unor controverse captivante. Lucrarea *Partidele politice,* semnată de Maurice Duverger, conţine câteva generalizări ce pun în legătură principalele trei tipuri de scrutin şi trei sisteme de partide. Este vorba despre trei tendinţe fundamentale: scrutinul majoritar uninominal va duce la constituirea de sisteme bipartidiste, scrutinul uninominal cu două tururi la sisteme de partide multipartidiste, la fel ca şi în cazul reprezentării proporţionale, cu deosebirea că partidele sunt dependente unele de altele datorită nevoii de a încheia alianţe între cele două tururi.[3]

Demonstraţia propusă de Duverger în 1951 venea în completarea teoriei sale referitoare la structura funciarmente dualistă a scenei politice. „În orice caz – afirma autorul –, bipartidismul pare să aibă un caracter natural. Nu vrem să spunem prin aceasta că opţiunile politice se prezintă de obicei într-o formă dualistă. Nu există întotdeauna un dualism al partidelor: dar există aproape întotdeauna un dualism al tendinţelor. Orice politică implică o alegere între două tipuri de soluţii: soluţiile aşa-zis intermediare se reduc la una sau alta dintre ele. Aceasta înseamnă a spune că centrul nu există în

[3] Maurice Duverger, *Les parties politiques*, Librairie Armand Colin, Paris, 1976, pp. 293-349. Cu exactitate, Duverger afirmă că "Influenţa generală a modului de scrutin poate fi schematizată în următoarele trei formule: 1. reprezentarea proporţională tinde către un sistem de partide multiple, rigide, independente şi stabile (în afară de cazul mişcărilor afective) ; 2. scrutinul majoritar cu două tururi tinde către un sistem de partide multiple, suple, dependente şi relativ stabile (în toate cazurile) ; 3. scrutinul majoritar cu un singur tur tinde către un sistem dualist, cu alternanţa unor mari partide independente" (p. 291). De obicei, aceste reguli sunt reduse la condiţionarea electorală a numărului de partide. Celelalte trăsături pot fi inferate în mod independent pornind de la numărul de partide sau de la calităţile evidente ale sistemelor electorale.

politică: putem avea un partid de centru, dar nu şi o tendinţă de centru, o doctrină de centru."[4] Dualismul fiind considerat natural, era necesară pe de-o parte explicarea existenţei multipartidismului, iar pe de altă parte explicarea grupării exemplelor de bipartidism în jurul unei tradiţii istorico-politice particulare, anume cea anglo-saxonă. Răspunsul a fost găsit în acţiunea factorilor electorali.

Cum era de aşteptat, modul în care au fost formulate generalizările amintite şi presupusa pretenţie la statutul de *legi sociologice* au dat naştere unui adevărat torent de critici. Asupra acestora a revenit ulterior chiar autorul, insistând să sublinieze că aşa-numita „lege Duverger" nu s-a dorit a fi niciodată mai mult decât consemnarea unei tendinţe verificate de experienţă.[5] Aceasta deoarece Giovanni Sartori îşi întemeiase observaţiile critice tocmai pe caracterul neclar al formulării date celor trei aserţiuni de către autor în legătură cu tipul de cauzalitate asumat (deterministă sau probabilistă), consistenţa logică şi paşii argumentaţiei. Reformularea propusă de Sartori se bazează nu numai pe analiza logică, ci şi pe sesizarea coincidenţei istorice care asociază multiplicarea partidelor politice şi trecerea la sistemele electorale proporţionale. Ambele schimbări, în opinia sa, sunt în realitate semne ale intensificării procesului de extindere a participării democratice.

Influenţa directă a sistemelor electorale se îndreaptă mai întâi spre alegători şi abia apoi, indirect, spre partide. Totuşi, alegătorii sunt dominaţi de contextul local al confruntării politice, iar relaţia lor cu sistemul de partide este în mare măsură aceea dintre nivelul individual şi cel agregat al reacţiilor comportamentale. Sistemele electorale ar avea mai

[4] *Ibidem*, p. 303.

[5] Maurice Duverger, "Duverger's Law: Forty Years Later", in Bernard Grofman, Arendt Lijphart, *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Agathon Press, New York, 1986, p. 70.

curând un efect „reductiv" decât unul de multiplicare. Alegerea votanţilor este constrânsă, în contextul local al circumscripţiei, de normele electorale, astfel fiind definit efectul manipulator al sistemului electoral care se va combina cu efectul manipulator al sistemului de partide.[6]

Efectele manipulatorii ale sistemului proporţional sunt, de asemenea, mai curând restrictive decât de multiplicare. Cum ar putea un sistem care reflectă numărul de voturi precum o oglindă să mărească numărul de partide? Multiplicarea lor rezultă nu din influenţa sistemului electoral (nulă în cazul proporţionalităţii), ci din înlăturarea unor obstacole existente anterior introducerii acestuia.

Prin urmare, influenţa efectelor manipulatorii slabe sau puternice ale sistemelor de partide şi ale sistemelor electorale trebuie să fie luată în calcul sub forma unei serii complexe de interacţiuni:

Influenţa combinată a sistemului de partide şi a sistemului electoral

Sistemul de partide	Sistemul electoral	
	Puternic	**Slab**
Puternic (structurat)	(I) Efectul „reductiv" al sistemului electoral	(II) Efectul de compensare-blocare al sistemului de partide
Slab (nestructurat)	(III) Efectul restrictiv-reductiv al circumscripţiilor	(IV) Nici o influenţă

Sursa: Giovanni Sartori, „The Influence Of Electoral Systems: Faulty Laws Or Faulty Method?", în Bernard Grofman, Arendt Lijphart, *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Agathon Press, New York, 1986, p. 61

[6] Autorul remarca: "sistemele majoritare uninominale cu un singur tur nu au nici o influenţă (dincolo de graniţele districtuale) până când sistemul de partide devine structurat în concordanţă cu, sau ca reacţie la, apariţia partidelor de masă" (Giovanni Sartori, „The Influence Of Electoral Systems: Faulty Laws Or Faulty Method?", în Bernard Grofman, Arendt Lijphart, *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Agathon Press, New York, 1986, p. 56).

Mult mai puțin preocupat de gradul în care inferențele și-au găsit o expresie verbală în scrierile lui Duverger și mai puțin atent la precizia terminologică cu care acesta și-a susținut tezele, William H. Riker dă câștig de cauză unei viziuni ample, bazată pe analiza istorică. Formularea „legii" la care ne referim a trecut printr-o serie de ipostaze premergătoare, începând cu anticipările unor autori precum Thomas Hare, John Stuart Mill și cu intuițiile altor contemporani ai acestora, până la prima circumscriere coerentă a relației de cauzalitate *sistem electoral majoritar – bipartidism* descoperită în scrierile lui Henry Droop: „aceste fenomene [i.e., sistemele bipartidiste] nu pot să le explic – susținea Droop în 1881 – prin nici o teorie a unei divizări naturale între tendințele de gândire opuse, și singura explicație care pare să dea seama de existența lor este aceea că cele două partide opuse în care îi găsim împărțiți pe politicieni în fiecare dintre aceste țări [Regatul Unit, Statele Unite și așa mai departe] au fost formate și sunt ținute laolaltă de votul majoritar".[7]

Redusă la aserțiunile ce privesc efectul reprezentării proporționale și al scrutinului uninominal cu un singur tur, "legea lui Duverger" a fost testată și reformulată, mai întâi în calitate de ipoteză, apoi ca generalizare sociologică și, în final, ca sursă de noi ipoteze. Conceptul de „vot sofisticat", inspirat de ideea disocierii între efectele *mecanice* și cele *psihologice* ale sistemului electoral și-a găsit o confirmare teoretică în concluziile modelului alegerii raționale și verificarea empirică în câteva studii amănunțite. Efectele mecanice ale sistemului electoral se traduc în termenii transformărilor matematice: fiecare formulă electorală distorsionează mai mult sau mai puțin reprezentarea, fie favorizând, fie defavorizând partidele

[7] William H. Riker, "Duverger's Law Revisited", in Bernard Grofman, Arendt Lijphart, *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Agathon Press, New York, 1986, p. 21.

cu un număr modest de susţinători. Sistemul pluralităţii este renumit pentru rezultatele disproporţionate la care conduce.

Efectul psihologic este unul indirect şi derivă din reacţia agenţilor politici care, anticipând rezultatele respective, îşi modifică strategia. Votul strategic sau „sofisticat" este doar unul dintre exemple. În forma sa cea mai simplă acest fenomen se manifestă prin intenţia alegătorilor de a nu-şi da voturile acelor candidaţi pe care îi preferă dar despre care nu cred că au şanse de a câştiga. Este ceea ce am putea numi „obsesia votului util": cetăţeanul doreşte ca vocea sa să fie auzită în ciuda piedicilor puse de sistemul electoral şi atunci alege candidatul cu şanse de reuşită imediat următor în propria ierarhie a preferinţelor. Totuşi, comportamentul raţional pe care îl presupune această atitudine este destul de improbabil având în vedere faptul că alegătorul „sofisticat" trebuie să nu aibă o identitate partizană stabilă (în caz contrar va refuza să voteze cu un partid diferit de cel pe care îl preferă, cel mult se va abţine), dar să fie îndeajuns de interesat de politică încât să suporte costul ridicat al informării şi al calculului utilitar. Spre deosebire de indivizi, partidele sunt dispuse în mai mare măsură să investească un efort considerabil în strategie, în ciuda consecinţelor nefavorabile la care duce uneori efectul psihologic al sistemului electoral. De exemplu, parte din eşecul politic al Partidului Liberal din Marea Britanie înregistrat la începutul secolului XX se datorează abandonării multor circumscripţii, sub impresia descurajării sau ca urmare a unor calcule de eficienţă, iar scăderea numărului de circumscripţii în care s-au prezentat candidaturi nu putea să ducă la nimic altceva decât la o scădere a numărului de mandate câştigate.[8]

Există dovezi concludente ale prezenţei votului sofisticat în sistemele bipartidiste. Coroborate cu rezultatele altor testări repetate, acestea probează, în opinia lui Riker, calităţile

[8] Pierre Martin, *op. cit.*, p. 120.

predictive şi explicative ale teoriei, chiar dacă întotdeauna pot apărea contraexemple problematice.

Denominaţia sistemelor de partide, în tipologia clasică prezentată de Duverger, dar şi în variantele ulterioare, se întemeiază pe numărul de partide. Odată cu rafinarea tehnicilor de identificare a numărului de partide, aşadar odată cu construirea unor noi indici care să determine *numărul efectiv de partide*, s-a trecut şi la o evaluare mai exactă a influenţei variabilelor electorale[9]. Traducerea uneia dintre lucrările importante ale lui Arend Lijphart sub titlul *Modele ale democraţiei*[10] a avut un impact considerabil şi în cercurile ştiinţifice româneşti, determinând, pe de-o parte, creşterea interesului pentru studiul relaţiei dintre proporţionalitatea sistemului electoral şi alte variabile definitorii pentru sistemul politic (în primul rând numărul de partide), iar pe de altă parte, încercarea de a plasa evaluarea performanţei regimului politic postcomunist într-un registru comparativ mai vast, o tendinţă binevenită şi deosebit de fertilă.[11]

Ansamblul de fenomene circumscris de această zonă de cercetare este însă mult mai eterogen şi mai dificil de înţeles decât o lasă să se înţeleagă cele mai recente studii în materie. Uneori, atunci când comparaţiile alătură date ce descriu clase de obiecte mult prea diferite, relevanţa lor argumentativă are de suferit. Spre exemplu, a compara valoarea indicelui global de disproporţionalitate al sistemului electoral românesc cu valorile

---

[9] Kenneth Bennoit, "District magnitude, electoral formula, and the number of parties", *European Journal of Political Research*, vol. 39, 2001, pp. 203-224; Arend Lijphart, *Electoral Systems and Party Systems: a Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*, Oxford University Press, Oxford, 1994.

[10] Arend Lijphart, *Modele ale democraţiei. Forme. de guvernare şi funcţionare în treizeci şi şase de ţări*, Ed. Polirom, Iaşi, 2000

[11] Cristian Preda, *România postcomunistă şi România interbelică*, Ed. Meridiane, 2002; Filon Morar, *Democraţia privilegiilor. Alegerile aleşilor din România*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2001.

calculate de Lijphart pentru grupul statelor care au o tradiţie a continuităţii regimului democratic de cel puţin douăzeci de ani, înainte de a realiza o comparaţie similară care să pună în balanţă noile democraţii postcomuniste din Centrul şi Estul Europei sau democraţiile recente în genere, nu este o întreprindere suficient de bogată în conţinut informaţional. Această constatare pare să fie cu atât mai importantă cu cât comparaţia menţionată este urmată, fără vreo referinţă empirică indubitabilă, de concluzii cu maximă generalitate de tipul *„sistemul românesc este cel mai disproporţional sistem RP* [de reprezentare proporţională] *cunoscut*" sau: „Sistemul politico-electoral românesc trebuie deci descris în termeni de efect prevers: *conceput, juridic vorbind, ca un sistem de reprezentare proporţională, dispozitivul electoral românesc produce cele mai importante efecte majoritare cunoscute până acum*"[12].

Acelaşi entuziasm în a supraestima deficitele şi imperfecţiunile sistemului politic românesc prin intermediul analizei electorale ia uneori forma căutării de efecte paradoxale chiar dacă nu este necesar. Filon Morar consideră – spre exemplu – că trei paradoxuri ne îndreptăţesc să considerăm că sistemul românesc este unul „atipic": „1. Sistemul electoral proporţional adoptat se comportă ca un sistem electoral majoritar sub aspectul practicii politice *căreia îi dă naştere* (s.n.). Această practică politică se organizează în jurul principiului *confruntării* şi nu al *cooperării* (în genere, considerat caracteristic pentru sistemele electorale proporţionale). 2. Deşi se comportă ca un sistem electoral majoritar în ceea ce priveşte principiul care reglează raporturile dintre actorii politici, acesta nu produce efectele sistemului majoritar: nu produce *eficienţă guvernamentală* şi *stabilitate guvernamentală* (efecte asociate în genere sistemelor electorale majoritare). 3. Mai mult, siste-

[12] Cristian Preda, "Sistemul de partide şi familiile politice din România postcomunistă", în Jean-Michel de Waele, *Partide politice şi democraţie în Europa Centrală şi de Est*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2003, p. 279.

mul proporţional adoptat nu produce pe deplin nici efectele unui sistem proporţional: justa reflectare a opţiunilor electoratului («the mirroring function») în convertirea voturilor în locuri".[13]

Dacă cineva şi-ar propune să demonstreze – ceea ce nu este greu defel – că nici practica cooperării, nici eficienţa guvernamentală, nici stabilitatea parlamentară nu sunt efecte mecanice ale sistemelor electorale, primele două aparente paradoxuri ar fi înlăturate fără nici o dificultate. Oare sistemul electoral are puterea de a produce o practică politică bazată pe cooperare în orice condiţii, în mod determinist şi fără nuanţări? Nu există oare cauze mai puternice decât sistemul electoral care să fi generat climatul de polarizare a forţelor partizane?

Apoi, dacă nu acceptăm primul „paradox" vom fi obligaţi să-l respingem şi pe al doilea, deoarece acesta porneşte de la premisa că sistemul românesc „se comportă ca un sistem electoral majoritar". În sfârşit, este adevărat că sistemele proporţionale sunt cele mai eficiente în a produce oglindirea opiniilor populare la nivelul adunărilor alese, dar există variaţii semnificative între categoriile majore de formule electorale proporţionale. Unele sunt favorabile partidelor mari, alte sunt favorabile partidelor mici. În nici un caz, un sistem proporţional nu va respecta principiul proporţionalităţii matematice la modul absolut. Măsura în care disproporţionalitatea unui astfel de sistem variază depinde de foarte mulţi factori, iar ideea că un astfel de sistem (în speţă cel românesc) are efecte mai puternic disproporţionale decât un altul nu este în nici un fel paradoxală.

În mod cert, viaţa politică însăşi, tradiţia politică, structura constituţională, cultura politică şi mai ales felul în care se sedimentează opiniile politice la nivelul publicului, sunt factori care dau formă sistemului de partide şi alcătuiesc o reţea cauzală complexă în care sistemul electoral este doar un

[13] Filon Morar, *op. cit.*, p. 86.

element. Dacă adoptăm o definire globală, extinzând sfera conceptului astfel încât să cuprindă, pe lângă formula electorală, magnitudinea circumscripţiilor sau alte variabile structurale de acest fel, alături de practicile electorale sau istoria dobândirii şi exercitării drepturilor electorale, vom reuşi să observăm o serie de influenţe ce se răsfrâng asupra sistemului politic fără mijlocirea sistemului de partide, influenţe situate mai ales la nivel comportamental şi instituţional.

Dinamica sistemelor electorale şi viaţa politică

De cele mai multe ori, relaţia dintre sistemul politic şi sistemul electoral nu este examinată din perspectiva originii endogene a celui din urmă. Totuşi, probabil că cea mai mare parte a efectelor induse prin intermediul „ingineriei electorale" pot fi înţelese doar prin referire la această dimensiune. Intervenţia asupra instituţiilor este una dintre preocupările cele mai disputate în cercurile politice, iar pârghiile electorale sunt instrumentele predilecte ale unei arte care a căpătat destul de târziu un nume academic, după o carieră practică prodigioasă: „herestetica", arta de a structura contextul politic în aşa fel încât să câştigi sau cel puţin să poţi câştiga. Creat de către William Riker[14] pentru a desemna o serie de strategii şi tehnici manipulatorii, termenul poate fi folosit în scopul de a oferi o titulatură specifică acelei părţi din cuprinsul studiilor referitoare la comportamentul electoral şi la sistemele electorale care acceptă o finalitate pragmatică nemijlocită, sau, în sintagma *herestetică electorală*, poate căpăta un sens mai restrâns, acela

[14] Vezi William Riker, "The Heresthetics of Constitution-Making: The Presidency in 1787, with Comments on Determinism and Rational Choice" *American Political Science Review*, vol. 78, No.1, 1984.

de „introducere a unui nou sistem electoral prin negociere parlamentară sau non-parlamentară între partidele politice".[15]

Instituțiile electorale au drept principal scop alocarea unor atribute ale puterii, în termeni cuantificabili, pe baza preferințelor exprimate prin vot de către cei ce alcătuiesc corpul politic. De aceea, ele pot fi considerate exemple tipice de instanțe redistributive, subsumate imperativelor comune tuturor jocurilor cu sumă nulă. Atât timp cât nu există o soluție matematică pentru ca preferințele alegătorilor să fie transpuse în mod identic în configurația politică a legislativelor, unele grupuri vor fi avantajate, iar altele dezavantajate, beneficiile unora reprezentând pierderi pentru ceilalți.

Acesta este motivul pentru care Kenneth Benoit a propus o tipologie a explicațiilor și teoriilor referitoare la originea (fondarea) sau schimbarea sistemelor electorale pornind de la următorii trei parametri:

1. măsura în care fiecare participant la actul de a decide evaluează alternativele instituționale pornind de la aprecierea modului în care fiecare dintre acestea ar putea să afecteze propriile interese partizane;
2. măsura în care aceiași actori politici își bazează alegerea pe o evaluare a efectelor fiecărei alternative asupra interesului public;
3. posibilitatea ca emergența instituțiilor electorale să se datoreze altor factori sau procese decât evaluarea sistematică a consecințelor fiecărei alternative.[16]

Așadar, o primă categorie de explicații se referă la alegerea unor configurații instituționale derivate din perceperea propriului interes, fie că acesta se materializează în dorința de a

[15] Marek M. Kaminski, "Do Parties Benefit From Electoral Manipulation? Electoral Laws and Herestethics in Poland, 1989-1993", *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 14, No. 3, 2002, pp. 325-326.

[16] Kenneth Benoit, „Models of Electoral System Change", in *Electoral Studies*, vol. 23, 2004, p. 367 sqq.

maximiza şansele de a ajunge la putere, ori de a ocupa funcţii sau demnităţi publice (*office-seeking theories*), în intenţia de a obţine anumite politici publice considerate foarte valoroase pentru consolidarea sau sporirea capitalului politic al actorilor implicaţi (*policy-seeking theories*), sau pur şi simplu în maximizarea beneficiilor personale ale unor lideri sau grupuri (*personal gain model*).

Mobilul maximizării puterii politice prin obţinerea unor funcţii publice importante este inspirat de o serie de constatări accesibile simţului comun, iar exemplele pot fi găsite foarte uşor. Ceva mai complicată este căutarea unor exemplificări pentru cel de-al doilea model. Există candidaţi care să aibă drept prim obiectiv implementarea unor politici publice? Un răspuns pozitiv nu ne va mira dacă luăm în calcul faptul că politicile publice nu sunt întotdeauna prestaţii imparţiale şi altruiste orientate către toţi cetăţenii. Mai mult, dacă ne debarasăm de prejudecăţile politicii machiavelice, vom constata că sprijinul electoral poate fi obţinut de unele partide doar datorită unui program foarte limitat şi aceasta explică perseverenţa cu care urmăresc finalizarea anumitor politici publice. Cazul cel mai sugestiv este cel al partidelor etnice, care îşi construiesc poziţia politică datorită politicilor pe care doresc şi reuşesc să le iniţieze.

De multe ori doar avantajul personal pare să primeze. În 1989, concesiile pe care le-a făcut partidul comunist polonez în cadrul negocierilor „mesei rotunde", au fost motivate în mare măsură de încercarea de a asigura un aranjament politic care i-ar fi garantat generalului Jaruzelski fotoliul prezidenţial.[17]

Teoriile ghidate de raportarea la percepţia interesului public evidenţiază ca *primum mobile* fie reprezentarea, fie guvernabilitatea, fie coordonarea instituţiilor politice pentru a favoriza un anumit scop, sa zicem reconcilierea interetnică.

[17] *Ibidem*, p. 368.

Printre motivațiile non-instrumentale pot fi enumerate: precedentul istoric, condițiile sociologice și economice, decizia tehnocratică, solicitarea populara, influențele externe, factorii istorici irepetabili, unici.

Unul dintre modelele plauzibile construite pentru a completa cadrul analitic conturat anterior este cel al maximizării numărului de mandate. Este vorba de o variantă din categoria teoriilor orientate către comportamentul ce urmărește obținerea puterii politice. Conform acestei perspective, emergența și modificarea sistemelor electorale este condiționată de evaluarea șanselor ca numărul de mandate obținut să crească. Partidele vor căuta informații cu ajutorul cărora să realizeze o comparație între sistemele de alocare a mandatelor, iar schimbarea se va produce atunci când rezultatul acestui calcul este pozitiv pentru un partid sau un grup de partide ce deține o putere de decizie semnificativă (căruia nu i se poate opune vreun ipotetic *veto*).

Aplicat în cazul Poloniei pentru seria de alegeri 1989-2001, capacitatea predictivă a modelului a fost validată de prezența efectelor așteptate din punctul de vedere al schimbării și persistenței instituționale[18]. În mod particular, experiența poloneză este deosebit de interesantă deoarece fiecare scadență electorală a fost precedată de o modificare substanțială a sistemului electoral. După ce, în 1989, alegerea liberă a 35% din locurile din *Sejm* prin vot majoritar și organizarea de alegeri libere pentru Senat au dus la instalarea primului guvern post-comunist, legea electorală a fost modificată în 1991 pentru a lăsa locul unei formule de reprezentare proporțională de tip Hare (în 37 de districte, cu o listă națională de 69 de locuri), care a dus la constituirea unui parlament în care erau reprezentate 29 de partide. Introducerea unui prag de

[18] Kenneth Benoit, Jacquelline Hayden, "Institutional Change and Persistence. The Evolution of Poland's Electoral System, 1998-2001", in *The Journal of Politics*, Vol. 66, No. 2, 2004.

5% în 1993 (8% pentru alianţe, 7% pentru listele naţionale), după ce cu un an mai înainte constituţia a fost modificată astfel încât să cuprindă referiri la principiul reprezentării proporţionale, a dus la o diminuare a numărului de partide, efect ce s-a reprodus ulterior în 1997 şi 2001, ani în care s-a trecut la o formulă electorală de tip Saint-Lague, în 36 de districte, fără o listă naţională.

Fiecare modificare a legii electorale sau a constituţiei a fost însoţită de ample dezbateri, iar studiind modul în care au votat reprezentanţii partidelor în comisiile legislative în timpul deliberărilor ce pregăteau aceste schimbări vom constata că fiecare formaţiune şi-a urmărit cu tenacitate propriile interese în termenii maximizării proporţiei de mandate. Mai mult decât atât, stă în logica acestui tip de comportament apariţia unei anumite „selecţii naturale", care duce la eliminarea competitorilor ce negociază în defavoarea rezultatului maximal. Aşa s-a întâmplat cu Alianţa de Centru (PC) care a sprijinit decizia instituirii unei legi electorale mai restrictive în 1993, deşi sondajele de opinie îi acordau un scor redus al susţinerii electorale, după cum, Confederaţia pentru o Polonie Unită (KOR) a avut de pierdut de pe urma faptului că a sprijinit o formulă mai puţin proporţională. [19]

În sfârşit, ca şi în cazul traiectului invers, de la sistemul electoral către sistemul politic, dincolo de relaţia indirectă ce are drept mediu privilegiat sistemul de partide, regimul politic poate interveni în mod direct, influenţa pe care o are acesta în procesul de formare şi reformare a instituţiilor fiind incontestabilă. Această influenţă este vizibilă mai ales în statele în curs de democratizare şi se traduce într-un comportament diferit al elitelor în funcţie de tipul de regim anterior liberalizării. S-a argumentat, de pildă, că regimurile politice cu partid unic tind să favorizeze apariţia unor sisteme electorale care sporesc şansele partidelor dominante (implicit şansele

[19] *Ibidem*, p. 424.

elitei conducătoare de a-şi conserva puterea), în timp ce monarhiile în curs de liberalizare favorizează legi electorale cu efecte echilibrate.[20]

Desigur, natura echilibrului de forţe caracteristic principalelor regimuri politice va afecta sistemul electoral prin strategiile şi modificărilor de opinie pe care le încurajează. Acolo unde există demnităţi monocratice legitimate prin vot direct care se alătură reprezentării parlamentare, rezultatul alegerilor, ca şi politicile publice, depind în egală măsură de ambele instanţe. Felul în care votanţii se raportează la responsabilitatea reprezentanţilor diferă, iar sistemele prezidenţiale pot spori sau diminua, în funcţie de context, capacitatea alegătorilor de a identifica responsabilităţile actorilor politici sau legătura între vot şi politicile publice asumate de executiv.[21] Nu în ultimul rând, tradiţia politică, structura clivajelor sociale valorificate de partidele politice, disputele ideologice mai vechi sau mai noi, fragmentarea partidelor, sunt variabile generice care trebuie să fie invocate pentru a explica transformarea sau persistenţa sistemelor electorale.

Alegerile şi procesul democratizării

Instituirea regimurilor democratice gravitează în jurul alegerilor, percepute mai mult ca moment cu pronunţat mesaj simbolic decât ca episod procedural în cursul tranziţiei către un sistem politic democratic consolidat, dar întotdeauna considerate un test crucial. Literatura ştiinţifică dedicată tranziţiilor

[20] Ellen Lust-Okar, Amanei Ahmad Jamal, "Rulers and Rules. Reassessing the Influence of Regime Type on Electoral Law Formation", in *Comparative Political Studies*, Vol. 35, No. 3, 2002, p. 338.

[21] *Cf.* David J. Samuels, Matthew Soberg Shugart, "Presidentialism, Elections and Representation", in *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 15, No. 1, 2003.

politice abundă în reflecţii sau constatări empirice care descriu etapele procesului de democratizare în termenii fluidităţii şi ai incertitudinii. Unul dintre studiile capitale în materie arăta, încă din 1986, că instrumentele metodologice ale „ştiinţei normale" (*normal science methodology*) par inadecvate şi că o adevărată teorie a democratizării ar trebui să fie „o teorie *a anormalităţii* în care neaşteptatul şi posibilul sunt la fel de importante ca şi uzualul sau posibilul"[22]. Cu siguranţă, acest context scoate la iveală caracteristici ale sistemelor electorale şi ale interacţiunii lor cu celelalte componente ale sistemului politic care în mod obişnuit rămân într-o stare de latenţă.

O examinare sumară a finalităţilor pe care teoriile recente le atribuie sistemelor electorale duce la concluzia că cele mai multe dintre acestea sunt corelate cu imperativul consolidării democratice. Desigur, după cum s-a spus deja de multe ori, nu trebuie să considerăm că o modificare a sistemului electoral va produce transformările aşteptate într-o manieră strict deterministă. „Sistemele electorale modelează şi limitează constrângător felul în care politicienii şi alegătorii se comportă, dar sunt doar o mică parte a forţelor care afectează întreaga constelaţie de comportamente, chiar de comportamente politice. Schimbările în sistemul electoral nu sunt urmate de miracole.[23]" Dimpotrivă, în unele cazuri trebuie să ne aşteptăm la catastrofe.

Efectele neaşteptate care infirmă un raţionament strategic superficial sunt destul de des întâlnite. Să luăm drept exemplu cazul încercării de a utiliza scrutinul majoritar ca pârghie pentru diminuarea numărului de partide parlamentare. Atunci

[22] Guillermo O'Donnell, Philippe Schmitter, *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, The John Hopkins University Press, 1986, p. 4.

[23] Donald R. Horowitz, "Electoral Systems: A Primer for Decision Makers", *Journal of Democracy*, Vol. 14, No. 4, 2003, p. 116.

când pledau pentru utilizarea scrutinului uninominal cu două tururi, în preajma alegerilor legislative din 1994, mulți comentatori ucraineni considerau că acesta ar fi unul dintre meritele principale ale sistemului alături de posibilitatea maximizării gradului de reprezentare a intereselor comune prin alianțele ce se pot încheia între cele două tururi. Realitatea nu a confirmat așteptările. Datorită distribuției geografice a preferințelor electorale au intrat în parlament reprezentanți din 14 partide. Succesorii comuniștilor au fost suprareprezentați (13% din voturi le-au oferit 23% din mandate). Multe partide și-au supraestimat șansele, astfel încât nu s-au grăbit să încheie alianțe. În plus, datorită circumscripțiilor uninominale, mulți potentați locali au reușit să câștige mandate fără să apeleze la sprijinul vreunui partid, fapt care s-a reflectat în structura adunării parlamentare, aproximativ 50% dintre deputați fiind independenți, de unde și o sursă suplimentară de instabilitate politică ce se adaugă numărului relativ mare de partide.[24]

În Bulgaria, aceeași dorință de a stabiliza și eficientiza oferta politică, de data aceasta prin utilizarea pragurilor electorale, a dus la eliminarea a aproximativ 25% din opțiunile exprimate de electorat, corespunzător procentajului de voturi acordat partidelor care nu au depășit pragul de 4%. Un procent și mai mare de voturi redistribuite a fost înregistrat la alegerile din Polonia din 1993.[25]

Cele șase scopuri pe care le identifică Donald Horowitz, anume proporționalitatea, responsabilitatea față de alegători, obținerea unor guverne durabile, asigurarea victoriei

[24] Sarah Birch, "Ukraine: The Perils Of Majoritarianism in A New Democracy" in Andrew Reynolds et all., in *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2002, p. 49.

[25] Pierre Martin, *Sistemele electorale și modurile de scrutin*, Regia Autonomă "Monitorul Oficial", București, 1999, p. 88.

„câştigătorului de tip Condorcet"[26], concilierea inter-etnică şi/sau inter-religioasă, asigurarea unei puteri decizionale adecvate grupurilor minoritare (argument în favoarea îmbunătăţirii reprezentării populaţiei feminine prin mijloace care ţin de tehnica electorală), nu sunt problematice până în momentul în care ne dăm seama că suntem nevoiţi să alegem între ele, iar aici ultimul cuvânt îl are elita politică. Cum tranziţia democratică implică o poziţionare conflictuală atipică a elitelor, alegerea unui sistem electoral care să favorizeze şi nu să descurajeze deschiderea sistemelor politice odinioară autoritare sau dictatoriale nu este o sarcină facilă.

Unul dintre factorii determinanţi pentru efectul de legitimare al alegerilor este *calitatea administrării procesului electoral,* deşi a fost mult timp o variabilă neglijată în studiile referitoare la democratizare.[27] Dincolo de principii, sistemele electorale se sprijină pe mijloace de organizare, pe acţiuni de rutină, pe acte pur administrative. Deloc surprinzător, tocmai pentru că în genere consecinţele variaţiilor de calitate ale acestor prestaţii sunt neglijabile, problemele pe care le generează sunt percepute mai acut în noile democraţii. În cazul lor, însăşi evaluarea procesului de tranziţie depinde în mod direct de diminuarea defectelor tehnico-administrative.

---

[26] Câştigătorul de tip Condorcet este acel candidat care întruneşte cele mai multe opţiuni ale electoratului atunci cînd toţi candidaţii se confruntă doi câte doi. În situaţiile electorale cu mai mult de doi competitori este posibil ca cel care câştigă potrivit regulii majorităţii să nu fie preferat de cea mai mare parte a alegătorilor sau ca nici unul dintre candidaţi să nu întrunească o majoritate (cazul limită al majorităţilor ciclice, aşa numitul "efect Condorcet"). Soluţia propusă de marchizul de Condorcet a fost realizarea unei comparaţii între cadidaţi, doi câte doi, pentru a se observa cine iese învingător de cele mai multe ori (*cf. infra*).

[27] Shaheen Mozaffar, Andreas Schedler, „The Comparative Study of Electoral Governance – Introduction", in *International Political Science Review*, Vol. 23, No. 1, 2002, p. 7.

Indicatorii Freedom House pentru România, 1995-2004 *(drepturi politice, libertăţi civile, statut general)*

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
4, 3, PL	2, 3, L	2, 2, L	2, 2, L	2, 2, L	2, 2, L	2, 2, L	2, 2, L	2, 2, L	*3, 2, L*

Sursa: Freedom House, *Freedom in the World 2005: the Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*, p. 515, http://www.freedomhouse.org/research/ ; PL şi L sunt abrevieri pentru calificativul inclus în ratingul ţării (parţial liberă, liberă)

Să comparăm sub acest aspect, pentru a găsi cele mai evidente şi mai familiare exemple, alegerile prezidenţiale americane din 2000 şi alegerile parlamentare din România desfăşurate în anul 2004. În primul caz, imprecizia numărării voturilor datorată fie echipamentelor de vot fie, erorii umane, a dus la tranşarea rezultatului la nivel judiciar, un eveniment mult comentat în epocă dar cu repercusiuni minime la nivelul percepţiei publice globale a performanţei democratice. Alegerile din 2000 se numără printre exemplificările destul de rare ale efectului de inversiune pe care îl pot produce scrutinele majoritare, George W. Bush fiind unul dintre puţinii preşedinţi care au pierdut ceea ce americanii numesc „vot popular". Cu alte cuvinte, cu un număr de voturi inferior contracandidatului său, Bush a câştigat alegerile, un rezultat pe care cei mai mulţi dintre europeni l-ar considera cel puţin injust. Mult mai importantă pare însă situaţia fără precedent care a pus Curtea Supremă în postura de a decide practic rezultatul alegerilor. Pur şi simplu, în condiţiile în care scrutinul din Florida a fost contestat şi a început o suită de renumărări cu permisiunea Curţii Supreme a statului Florida, iar rezultatul alegerilor s-a lăsat aşteptat mult prea mult timp, instanţa federală suprema a decis întreruperea acestora după mai bine de o lună, fapt care s-a soldat cu victoria candidatului republican.

În cel de-al doilea caz, cel românesc, chiar dacă neregulile în raportarea rezultatului sau colectarea voturilor nu au afectat în mod substanţial echilibrul de forţe, impresia generală negativă şi acuzaţiile de incapacitate administrativă,

ambele motivate de absenţa unei autentice reforme instituţionale, au fost puse în legătură cu incoerenţa şi instabilitatea politicii de tranziţie. În termenii cei mai precişi cu putinţă, este suficient să observăm declinul înregistrat în ierarhia statelor libere prezentată anual de organizaţia Freedom House, declin justificat chiar de neregulile electorale.[28]

În România, sociologii au căutat chiar probe statistice care să dovedească frauda, fapt care a dat prilejul dezvoltării unor argumente metodologice captivante. Încercarea de a descoperi corelaţii statistice, la nivel de secţie de votare, între voturile alegătorilor înscrişi pe liste speciale, numărul voturilor nule şi procentajele obţinute de anumite partide, nu duce la rezultate concludente după o analiză foarte atentă. Corelaţiile semnificative, acolo unde există, pot fi explicate şi altfel decât prin intervenţia unei variabile nealeatoare care să distorsioneze rezultatele, şi, în plus, toate generalizările produse în acest câmp de cercetare sunt supuse riscului de a fi viciate de una dintre erorile tipice pentru studiul datelor electorale, „eroarea ecologică" (*ecological fallacy*), adică eşecul unei inferenţe care porneşte de la date agregate de a oferi informaţii valide despre indivizi sau situaţii individuale.[29]

Lăsând la o parte detaliile exemplului nostru, într-o perspectivă mai amplă, trebuie să ne referim la politica electorală pentru a denota ansamblul vast al activităţilor „care creează şi menţin cadrul instituţional larg în care are loc competiţia electorală", iar acesta se structurează pe cel puţin trei niveluri: cel al creării regulilor, cel al aplicării regulilor şi cel al adjudecării regulilor, al rezolvării disputelor emergente:

---

[28] Freedom House, *Freedom in the World 2005: the Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*, p. 515, http://www.freedomhouse.org/research/; desigur, scorul acordat Statelor Unite ale Americii (1,1, L) a rămas neschimbat.

[29] Traian Rotariu, Mircea Comşa, "Fraudarea alegerilor?", în Traian Rotariu, Mircea Comşa, (coord.), *Alegerile generale 2005. O perspectivă sociologică*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2005, pp. 43-72.

Niveluri ale politicii electorale

Nivel	Elemente
Crearea normelor (alegerea şi definirea regulilor jocului)	
a) Regulile competiţiei electorale	– Formula electorală – Magnitudinea circumscripţiilor – Decupajul geografic al circumscripţiilor – Mărimea adunării alese – Calendarul electoral – Drepturile electorale
b) Regulile administrării alegerilor	– Înregistrarea alegătorilor – Înregistrarea partidelor şi a candidaţilor – Finanţarea campaniilor – Observarea alegerilor – Formatul buletinelor de vot – Secţiile de votare – Votarea, numărarea voturilor şi raportarea statistică a rezultatelor – Constituirea instituţiilor responsabile pentru organizarea şi desfăşurarea alegerilor – Autorităţile menite să rezolve diferendele
Aplicarea normelor (organizarea jocului electoral)	– Înregistrarea alegătorilor, candidaţilor şi partidelor – Înregistrarea observatorilor – Educarea alegătorilor – Organizarea alegerilor – Votarea, numărarea şi raportarea rezultatelor
Adjudecarea normelor (certificarea rezultatelor alegerilor şi rezolvarea diferendelor)	– Admiterea plângerilor – Prelucrarea cazurilor – Publicarea şi aplicarea deciziilor

Sursa: adaptat după Shaheen Mozaffar, Andreas Schedler, „The Comparative Study of Electoral Governance – Introduction", *International Political Science Review*, Vol. 23, No. 1, 2002, p. 8.

Mecanismele tehnice şi birocratice nu trebuie să intervină sistematic în favoarea sau în defavoarea unuia dintre actorii situaţiei electorale. În acest fel putem înţelege afirmaţia potrivit căreia democraţia însăşi este o formă de instituţionalizare a incertitudinii. „Democratizarea – scria Adam Przeworski – este un act (...) prin care se instituţionalizează nesiguranţa." Democraţia implică în orice etapă a evoluţiei sale prezenţa incertitudinii. „ Democraţia este un sistem de stăpânire a conflictelor în care rezultatele depind de ceea ce fac participanţii, dar nici o forţă nu controlează singură ceea ce se întâmplă. Consecinţele anumitor conflicte nu se cunosc *ex ante* şi de nici una dintre forţele politice în competiţie, deoarece consecinţele acţiunilor lor depind de acţiunile altora şi acestea nu pot fi anticipate în mod singular."[30]

Cu certitudine democraţia nu se reduce la simplul exerciţiu electoral, sintagma „democraţii electorale" fiind o etichetă rezervată regimurilor „semi-democratice", democraţiilor insuficient consolidate, care posedă mecanisme de reprezentare dar, fie le orientează către modelul plebiscitar al puterii personalizate, fie le menţin într-o stare de inerţie ce descurajează participarea, sau, pur şi simplu, ignoră o serie de alte condiţii indispensabile precum garantarea drepturilor individuale ori a libertăţii de a contesta deciziile majorităţii. Cu toate acestea, şi cu precauţii pe care le inspiră experienţe precum cele relatate anterior, mulţi consideră că „democratizarea prin alegeri" sau utilizarea sistemului electoral pentru ghidarea unui regim politic pe calea democratizării sunt opţiuni realiste.

Totuşi, pare mult mai probabil ca partizanii *statu-quo*-ului să fie cei ce încearcă să profite primii de pe urma oportunităţilor de acţiune strategică pe care le oferă sistemele electorale. În fond, ei sunt cei ce posedă atât instrumentele

[30]Adam Przeworski, *Democraţia şi economia de piaţă*, Ed. All, Bucureşti, 1996, pp. 19-22.

instituționale, cât și experiența necesară pentru punerea în practică a acestui tip de manipulare.

Ca parte a propriilor „strategii de supraviețuire", elitele conservatoare, refractare la orice accelerare a reformelor politice uzează de un repertoriu herestetic inepuizabil, când rudimentar, când sofisticat, incluzând frauda electorală, represiunea politică (atunci când regimul politic conservă o coabitare ambiguă între drepturile electorale și constrângerea violentă, precum cele raportate în cazul Iranului, sau în cazul multor state din Africa Sub-Sahariană), manipularea spațiului în care actorii politici își desfășoară strategiile (fragmentarea opoziției), manipularea regulilor reprezentării (tipuri de scrutin care asigură o așa numită "primă electorală" sau orice fel de suprareprezentare), manipularea spațiului discursului electoral (sunt create clivaje artificiale care polarizează preferințele publicului și sporesc popularitatea grupării aflate la putere, sau subiecte tabu care au rolul de a oculta teme de campanie importante ale opoziției) și, nu în ultimul rând, competiția neloială.[31] Prin analogie cu piața economică, prezența acesteia din urmă înseamnă „descurajarea concurenței" prin practicarea unor politici care, deși nu sunt respinse *de plano* de către consumatori (în cazul nostru de către alegători), se vor reflecta, pe termen lung, în scăderea numărului de alternative pe care le au la dispoziție. Partidele autoritare aflate la putere își pot permite cheltuieli de campanie exorbitante sau implementarea unor politici costisitoare care să satisfacă unele dintre necesitățile imediate ale electorilor, astfel încât influența grupurilor de opoziție să se diminueze simțitor.

Alegerile distorsionate pot fi considerate însă un prim pas către inițiative reformatoare din ce în ce mai consistente. „Când conducătorii autoritari convoacă alegeri multipartite deschid o fereastră către incertitudine, cât ar fi ea de mică și

[31] Andreas Schedler, „The Nested Game of Democratization by Elections", in *International Political Science Review*, Vol. 23, No. 1, 2002, pp. 104-109.

fragilă. Strategiile manipulării electorale au scopul de a ţine sub control nesiguranţa emergentă a rezultatelor electorale. (...) Votanţii nu sunt niciodată întrutotul predictibili. În situaţii tranziţionale, preferinţele lor sunt fie necunoscute, fie susceptibile de schimbare într-o proporţie sau într-o direcţie necunoscută. În consecinţă, alegerile manipulate tind să intre în zona gri a ambivalenţei instituţionale care se întinde între polii controlului autoritarist complet şi incertitudinii democratice totale."[32] Atât timp cât nici unul dintre principalii actori implicaţi nu acceptă acest compromis ca stare naturală de echilibru (cei de la putere vor dori să infirme rezultatele electorale defavorabile iar opoziţia nu va înceta să spere în propriile şanse de reuşită), drumul către de aprofundarea procesului de liberalizare este deschis. Jocul oscilant cu două niveluri în care intră aceştia tinde să ducă, mai devreme sau mai târziu, la apariţia diviziunilor tipice ce caracterizează lupta pentru putere în cursul democratizării: duri şi reformatori pe de-o parte, radicali şi moderaţi de cealaltă parte. Alianţele între categoriile respective hotărăsc rezultatul întregii mişcări.

[32] *Ibidem*, p. 109.

VII.

Contextul supranațional: alegerile pentru parlamentul european

Vocația democratică şi legitimitatea electorală a instituțiilor Uniunii Europene

Instituirea unor scrutine directe pentru selecția reprezentanților în cadrul organizațiilor internaționale nu este o practică obişnuită. Din acest punct de vedere, odată cu prima adunare parlamentară aleasă prin vot direct în 1979, ansamblul instituțional care va forma ulterior Uniunea Europeană şi-a asumat un statut special care, departe de a fi unul confortabil, a generat nenumărate şi intense dezbateri privind mecanismele instituționale, scopurile sau destinul acestei noi entități politice regionale. Nu au lipsit nici catalogările ironice, de felul constatării lui Jaques Delors potrivit căreia Europa unită ar fi „un obiect politic neidentificat", nici sintezele retrospective care constatau cu uimire apariția unui ansamblu instituțional fără precedent[1]. În plus, alegerile europene – semnul cel mai pregnant al vocației democratice pe care tratatele fondatoare o

[1] Într-un studiu dedicat problematizării raportului dintre teritorialitate şi abordarea modernă a relațiilor internaționale, referindu-se la Uniunea Europeană, John Gerard Ruggie a utilizează chiar sintagma „prima formă politică cu adevărat postmodernă" (John Gerard Ruggie, „Territoriality and Beyond: Problematizing the Modernity in International Relations", in *International Organisations* , vol. 47, nr. 1, 1993, p. 140).

consemnează – nu numai că au întărit convingerile partizanilor proiectului federalist dar, în mod paradoxal, au contribuit şi la constituirea unui discurs coerent menit să incrimineze aşa-numitul „deficit democratic" al edificiului politic regional.

De fapt, paradoxul este doar aparent. O creştere a aşteptărilor după acest pas însemnat pe calea democratizării instituţiilor comunitare era previzibilă. Democraţia este în acelaşi timp realitate şi ideal, iar această dublă natură explică multe dintre dilemele şi incertitudinile care îi sunt asociate. Cu siguranţa, nici idealul democratic (prescris, normativ) şi nici democraţia reală (descrisă, empirică), luate separat, nu îşi pot aroga meritul de a defini fenomenul democratic. Acestea sunt însă inseparabile şi, de aceea, „democraţia rezultă şi este formată prin interacţiunea între idealuri şi realităţi, prin presiunea lui *trebuie* şi rezistenţa lui *este*".[2] Acest echilibru se poate deprecia în orice moment, nu numai datorită eşecurilor, ci şi datorită succeselor democraţiei.

Astfel, pe măsură ce adunarea parlamentară a Comunităţilor Europene a devenit din ce în ce mai reprezentativă, criticile vizând deficitul democratic au devenit mai incisive. Chiar dacă scopul nemijlocit al Comunităţilor Europene a rămas în mod incontestabil unul economic, Uniunea Europeană a devenit un actor regional decisiv în domeniul asistenţei pentru democratizare, mai ales datorită politicii de extindere către Europa de Est, dar nu numai.[3]

Deşi nu este un stat, Uniunea posedă atributele ce caracterizează un sistem politic: există un set stabil de instituţii şi norme care să gestioneze procesul de luare a deciziilor; cetăţenii şi grupurile sociale îşi exprimă preferinţele politice în interiorul acestui cadru, atât direct cât şi prin organizaţii

[2] Giovanni Sartori, *Teoria democraţiei reinterpretată*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 35.

[3] Heather Grabbe, „The European Union Conditionality and the *Acquis Communautaire*", in *International Political Science Review*, Vol. 32, No. 3, 2002.

intermediare; deciziile colective au un impact semnificativ asupra alocării valorilor; există o interacțiune permanentă de tip *feed-back* între politicile publice, pe de-o parte, și solicitări, susținere, decizii, pe de altă parte.[4] Alegerile europene, joacă aici un rol extrem de important, fiind principala sursă directă de legitimitate pentru un organism supranațional atât de extins, ale cărui decizii influențează cât se poate de direct viața cotidiană a cetățenilor statelor membre.

În ceea ce privește „deficitul democratic", mulțimea opiniilor și abordărilor care stau în spatele acestei sintagme poate fi redusă la o așa numită *versiune standard,* sinteză pe care o voi prezenta succint în cele ce urmează.[5]

Simplul fapt al multiplicării centrelor de decizie, întrutotul compatibil cu imaginea guvernării cu mai multe niveluri pe care o inspiră, antrenează, prin transferul de competențe către forurile supranaționale, o scădere a capacității statelor de a-și promova propriile opțiuni politice. Efectul de delegitimare astfel produs este amplificat, precizează susținătorii acestei perspective, de un dezechilibru între organele executive și legislative ale statelor membre. Ramura executivă (reprezentată de miniștrii, șefi de stat și de guvern, oficialii numiți de guvernele naționale) este hipertrofiată și capătă la nivel european rolul legislativ principal, în timp ce complexitatea și constrângerile temporale implicate de procesul decizional comunitar fac din controlul parlamentar național mai curând o iluzie decât o realitate funcțională. Concomitent, Parlamentul European, practic singura instituție europeană care posedă legitimitate

[4] Simon Hix, *The Political System of the European Union,* Macmillan, London, 1999, pp. 2-5.

[5] Andreas Follesdal, Simon Hix, *Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik,* European Governance Papers (EUROGOV), No. C-05-02, 2005, http://www.connex-network/eurogov-egp-connex-C-05-02.pdf; Joseph H. H. Weiler, Ulrich Haltern, Franz Mayer, *European Democracy and its Critique. Five Uneasy Pieces,* European University Institute, Florence, Working Paper, RSC, No. 11, 1995.

electorală directă, este lipsit de puterea pe care o pretinde în numele ei.[6] Indirect, de aici rezultă, pentru statele în care există curţi constituţionale însărcinate cu controlul constituţionalităţii legilor, o slăbire a acţiuni jurisdicţionale imposibil de compensat de Curtea de Justiţie, în ciuda activismului ei recunoscut.

În schimb, ca o consecinţă, interesele agregate, concentrate la nivelul grupurilor de presiune, primează în raport cu interesele difuze care sunt reprezentate de partidele politice. Reprezentarea democratică este distorsionată şi datorită absenţei unei competiţii politice autentic europene, a unor partide transnaţionale şi a temelor electorale care să vizeze probleme de anvergură europeană. Alegerile pentru Parlamentul European au fost numite de unii comentatori „alegeri de ordin secund" deoarece s-a observat că sunt percepute ca mijloc de influenţare a politicii naţionale (în speţă de contestare a politicilor guvernelor naţionale). Mai mult, extinderea către est nu a atenuat tendinţa descendentă a participării electorale. Dimpotrivă, ea s-a dovedit a fi mai puternică în 2004 decât la scrutinele anterioare, media participării pentru statele membre coborând la 45,6%, de la 53% în 1999, 58,4% în 1994, 62,8% în 1989, 63,8% în 1984 şi 65,9% în 1979. Mai îngrijorătoare pare „contribuţia" noilor state membre. Cele mai mici rate ale participării s-au înregistrat în cinci dintre acestea: Slovacia (17%), Polonia (21%), Estonia (27%), Slovenia şi Republica Cehă (28%). Nici unul dintre statele din ultimul val al extinderii nu au depăşit procentajul mediu, iar Slovacia a obţinut primul loc în ceea ce priveşte diferenţa dintre participarea la

[6] Cert este că puterea Parlamentului a crescut progresiv şi destul de rapid; actualmente, dincolo de faptul că procedura de co-decizie îi dă o putere egală cu cea a Consiliului pentru o serie de domenii legislative, iar sfera sa de decizie în materie bugetară este relativ restrânsă, un progres important îl reprezintă dreptul de veto în chestiunea numirii Preşedintelui Comisiei şi a membrilor acesteia.

ultimele alegeri naţionale şi cea înregistrată la alegerile europene comparativ cu celelalte state membre (63%).[7]

Nu în ultimul rând, versiunea standard invocată aici conţine o evaluare a relaţiei dintre opinia publică şi politicile implementate sub egida Uniunii Europene. Se afirmă că cetăţenia europeană este doar un patrimoniu formal, că nu există o autentică solidaritate civică susceptibilă să depăşească graniţele naţionale (cu atât mai puţin *patriotismul constituţional* imaginat de Jurgen Habermas), că cetăţenii Europei unite de multe ori nu sprijină sau nu cunosc politicile comune.

Tratatul constituţional semnat la 29 octombrie 2004, rezultat al unei laborioase deliberări în cadrul *Convenţiei pentru viitorul Europei*, a încercat să ofere câteva soluţii pentru problemele menţionate, asumându-şi o dublă funcţie de legitimare: pe de-o parte, în mod tradiţional constituţiile implică solicitarea consimţământului unui *demos* şi fortificarea prin largă dezbatere publică a ordinii instituţionale, iar înlocuirea unui simplu tratat internaţional cu o constituţie (riguros vorbind, un tratat constituţional) poate să genereze, prin forţa simbolului, un plus de legitimitate; pe de altă parte, stabilirea unor principii şi reguli funcţionale care să avantajeze reprezentarea democratică transnaţională este un mijloc de a creşte sprijinul pentru politicile europene.

Indubitabil, noul tratat promite reforme consistente. Un întreg titlu din prima parte a documentului este dedicat „vieţii democratice a Uniunii" iar partea a doua integrează o „cartă a drepturilor fundamentale" protejate de uniune. Se conturează cu claritate statutul cetăţenilor Uniunii şi chiar este asigurat dreptul de iniţiativă legislativă al acestora (art. I-47, par. 4) Este extinsă implicarea Parlamentului European alături de

[7] Richard Rose, *Europe Expands, Turnout Falls: the Significance of the 2004 European Parliament Election*, International Institute for Democracy and Electoral Assistence, Stockholm, 2004.

Consiliu în procedurile decizionale legislative. În plus, Parlamentului i se dă posibilitatea de a se pronunţa decisiv în privinţa alegerii Preşedintelui Comisiei şi a membrilor acesteia (I-27). Nici parlamentele naţionale nu au fost uitate. Potrivit art. I-11 „instituţiile Uniunii aplică principiul subsidiarităţii în conformitate cu Protocolul privind aplicarea principiilor subsidiarităţii şi proporţionalităţii. Parlamentele naţionale veghează la respectarea acestui principiu în conformitate cu procedura prevăzută în acest protocol". Acesta, precum şi „Protocolul privind rolul Parlamentelor naţionale în Uniunea Europeană" oferă câteva mecanisme de control foarte utile.

Sub aspectul popularităţii însă, progresele par să fie minime, fapt ilustrat de eşecul consultărilor referendare dedicate ratificării în Franţa şi Olanda. De asemenea, statele care au optat pentru consultări populare în vederea ratificării tratatului nu sunt numeroase (Marea Britanie, Spania, Slovenia, Portugalia, Polonia, Olanda, Luxemburg, Irlanda, Franţa), deşi principiile constituţionale impun o largă acceptare populară a legii fundamentale. S-a spus chiar că un motiv pentru ca cetăţenii statelor membre să se pronunţe negativ ar fi ilizibilitatea tratatului, textul fiind mult prea lung pentru a putea fi asimilat de cetăţeanul comun (pentru domeniul dreptului constituţional un număr de 448 de articole plus protocoalele anexe, incluse într-un document oficial de câteva sute de pagini nu e ceva obişnuit). S-a mai spus că nu suntem în prezenţa unei constituţii autentice deoarece ea nu a fost concepută de o adunare constituantă cu mandat adecvat, ceea ce este întrutotul adevărat. Trebuie să recunoaştem însă că aceste carenţe care atenuează efectul de legitimare simbolică nu anulează progresele considerabile pe care tratatul le aduce cu sine.

Cel mai recent sondaj Eurobarometer[8] (în care au fost incluse, pe lângă statele membre, România, Bulgaria, Turcia şi

[8] European Commission, *Standard Eurobarometer 63 / Spring 2005*, http: // europa.eu.int /comm. /public_opinion /index_en.htm.

Croația) arată că, în medie, 53% dintre cetățenii europeni sunt satisfăcuți de modul în care funcționează democrația în țara de origine, în timp ce doar 49% sunt mulțumiți de funcționarea democrației la nivel european. Comparativ, față de aceste valori medii, în România percepția performanței democratice pe cele două paliere este de-a dreptul inversată. Doar 29% dintre români sunt satisfăcuți de calitatea procesului democratic din țara lor (un scor „record", dacă îl comparăm cu celelalte), 64% declarându-se satisfăcuți de calitatea democrației la nivel european. Indiferent care sunt cauzele acestor decalaje[9], este clar că avem de-a face cu o percepție eronată din partea publicului din România. Insuficienta familiarizare cu problemele cărora politica Uniunii Europene le caută o rezolvare, insatisfacția îndreptată împotriva instituțiilor etatice, o sensibilitate scăzută la exigențele democrației liberale, determină la noi idealizarea sistemului politic al Uniunii Europene, astfel încât până şi cuvântul „euroscepticism" pare odios, cu atât mai mult setul de argumente pe care le denotă.

Dincolo de aceste evaluări şi interpretări, mai mult sau mai puțin distorsionate de ideologie, este cert că sistemul electoral utilizat în alegerile pentru Parlamentul European posedă o serie de particularități capitale pe care vom încerca să le evidențiem în cele ce urmează pentru a clarifica detaliile, dar şi problemele majore pe care le implică studiul politicii electorale europene.

[9] Bogdan Mihăilescu, *Democratizare şi cultură politică in contextul integrării europene,* text prezentat în cadrul sesiunii de comunicări „Pregătirea resurselor umane din perspectiva integrării europene. Dileme pentru învățământul superior românesc", Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi, octombrie 2005.

Constituirea unui ansamblu uniform de proceduri electorale

Printre raţiunile care au condus la înlocuirea modalităţii tradiţionale de selecţie a membrilor Parlamentului European se numără şi dificultăţile provocate de absenţa unor reguli procedurale precise, aplicabile unitar în fiecare stat membru. Tratatul CEE lăsa în seama parlamentelor naţionale stabilirea normelor în cauză, ceea ce a dus inevitabil o depreciere a reprezentativităţii greu de tolerat. Aceasta provenea în primul rând din folosirea neuniformă a principiilor majorităţii şi proporţionalităţii, precum şi din stabilirea unor unei ponderi diferite pentru camerele superioare şi inferioare. Spre exemplu, Germania optase pentru proporţionalitate dar puteau să fie desemnaţi doar parlamentari din Bundestag, pe când Franţa trimitea în adunarea europeană 12 senatori şi 24 de deputaţi, selectaţi cu toţii după regula majorităţii absolute.[10]

Totuşi, adoptarea votului universal direct nu a fost facilă. Existau câteva piedici de ordin politic sau tehnic care au fost înlăturate cu greu. Mai întâi, în primul deceniu postbelic, reticenţa cu care era întâmpinată, mai ales în Franţa, ideea reintegrării Germaniei în comunitatea internaţională a statelor europene, apoi atitudinea Marii Britanii, care, o dată intrată în Comunitatea Europeană, îndemna la expectativă, constituiau principalele obstacole politice. Lor li s-au adăugat câteva dispute strict tehnice, legate în primul rând de teama ca procedurile electorale europene să nu afecteze raporturile de forţe la nivel naţional şi de problema ponderării, întotdeauna o sursă de nemulţumiri. Câţi membri ai Parlamentului European ar fi trebuit să fie aleşi din fiecare ţară pentru ca reprezentarea să fie echitabilă, având în vedere că, în raport cu criteriile demografice, statele mici erau net suprareprezentate? Problema

[10] Jean-Louis Bourban, *Parlamentul European*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1999, p. 10.

a fost rezolvată în cele din urmă prin aplicarea unor coeficienţi diferiţi, în concordanţă relativă cu realităţile demografice, ponderilor asupra cărora se convenise anterior prin tratatele constitutive (2,25 pentru statele „mari", 1,75 pentru cele „medii", 1,5 pentru cele „mici" şi 1 pentru Luxemburg).[11]

Potrivit Tratatului ce instituie Comunitatea Economică Europeană (articolul 138, paragraful 3), Parlamentului European îi revine sarcina de a elabora proiecte „în vederea alegerii prin vot universal direct, după o procedură uniformă în toate statele membre".[12] Nici o precizare suplimentară despre natura procedurii respective. Deşi adunarea parlamentară europeană şi-a urmărit cu tenacitate misiunea prezentând proiecte de reglementare electorală începând cu 1960, chestiunea uniformizării procedurilor electorale a fost pusă în umbră de problema mult mai stringentă a votului universal direct. Astfel, urmând direcţia trasată de „Raportul Dehousse" cu 15 ani mai devreme, „Proiectul Patijn" arăta că primul pas către instituirea unui sistem electoral unitar – unul singur pentru început, dar cel mai important – este recunoaşterea principiilor democratice generale: sufragiul direct, libertatea şi universalitatea votului.[13] Ca urmare, *Decizia Consiliului din 20 septembrie 1976 referitoare la alegerea reprezentanţilor în Parlamentul European prin vot direct*, după ce statua în primul articol regula în cauză, se mulţumea să reamintească în articolul 7 dispoziţia cuprinsă în tratat, precizând că „până la intrarea în vigoare a unei proceduri electorale uniforme şi sub rezerva altor dispoziţii ale prezentului act, procedura electorală este reglementată, în fiecare stat membru, prin dispoziţiile naţionale".[14]

---

[11] *Ibidem*, pp. 18-29.

[12] ***, *Documente de bază ale Comunităţii şi Uniunii Europene*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 108.

[13] Charles Zorgbibe, *Construcţia europeană*, Ed. Trei, Bucureşti, s.a, pp. 237-238.

[14] *Ibidem*, p. 257.

Procedurile aplicate în cursul alegerilor europene din 1979, departe de a fi omogene în cele 12 state membre, au dat totuşi câştig de cauză reprezentării proporţionale, doar Marea Britanie păstrând pentru 78 din cele 81 de mandate scrutinul tradiţional uninominal cu un singur tur. Cele trei mandate rămase, cuvenite Irlandei de Nord, au fost repartizate proporţional prin sistemul votului unic transferabil, soluţie folosită de altfel şi în Irlanda, in concordanţă cu sistemul electoral naţional. Prin urmare, Marea Britanie era singurul caz care făcea posibilă existenţa alegerilor europene parţiale, de vreme ce nu existau înlocuitori desemnaţi pentru parlamentarii care nu şi-ar fi putut duce mandatul până la final, precum în cazul votului de listă.[15]

Cu toate acestea, dincolo de formula electorală, principalele diferenţe au fost cele referitoare la numărul de circumscripţii, fapt care nu poate fi neglijat, având în vedere influenţa magnitudinii circumscripţiilor asupra proporţionalităţii rezultatelor. Dacă o bună parte din statele membre a optat pentru o singură circumscripţie naţională (Portugalia, Grecia, Luxemburg, Olanda, Franţa, Danemarca), în statele unde diviziunile regionale sunt puternice sau acolo unde s-au făcut derogări de la procedurile electorale strict proporţionale (Marea Britanie şi Irlanda) alegerile s-au desfăşurat în mai multe circumscripţii. În Spania districtele electorale au fost trasate astfel încât să corespundă provinciilor, în Italia au fost utilizate cinci circumscripţii, în Belgia două. Controversa stârnită în Germania pe această temă, cu implicaţii constituţionale destul de importante dacă luăm în calcul problema echilibrului dintre statul federal şi statele federate, a condus la o soluţie de compromis, partidele putând să propună candidaţi atât pe liste federale cât şi pe liste de land.

Actualmente, chiar dacă nu s-a găsit o cale de a consacra un tip de scrutin unic pentru toate statele membre, s-a convenit cel puţin asupra tipului de sistem electoral, anume cel

[15] Jean-Louis Bourban, *op. cit.*, pp. 37-44.

proporțional – opțiune explicabilă având în vedere că majoritatea statelor din Uniunea Europeană îl utilizează la nivel național. Prin Decizia Consiliului din 25 iunie și 23 septembrie 2002 s-a introdus prevederea potrivit căreia „în fiecare stat membru, membrii Parlamentului European sunt aleși pe baza reprezentării proporționale, utilizându-se sistemul de listă sau votul unic transferabil" (articolul 1, paragraful 1). Același document face alte câteva precizări importante. Statele membre au libertatea de a autoriza – în concordanță cu procedura adoptată de fiecare dintre ele – votul de listă preferențial (articolul 1, paragraful 2).[16] De asemenea, sub rezerva evitării oricărei atingeri aduse naturii proporționale a sistemului, reglementarea stabilirii numărului de circumscripții este lăsată tot în responsabilitatea acestora. Este posibilă doar introducerea unor praguri electorale care nu depășesc la nivel național 5% din voturi, fără să se impună în mod explicit vreo limită pentru plafonul de cheltuieli de campanie pe care unele state membre ar putea să îl stabilească. Din perspectiva individualizării mandatului european și a efectelor asupra campaniei electorale, importantă este și interzicerea imperativă a suprapunerii între mandatul de parlamentar european și mandatul primit în alegerile pentru parlamentul național începând cu alegerile din 2004, această situație fiind considerată una de incompatibilitate (Irlanda și Marea Britanie sunt temporar exceptate).

Cert este că progresele înregistrate până acum trebuie să fie interpretate într-o perspectivă globală. Datele referitoare la sistemele electorale adoptate în cursul celui mai recent scrutin european (vezi tabelul nr. 1), deosebit de interesante datorită prezenței celor 10 noi membrii ai Uniunii, arată că în mare majoritate (21 din 25), statele europene au optat pentru

[16] European Council, "Council Decision of 25 June 2002 and 23 September 2002 amending the Act concerning the election of the representatives of the European Parliament by direct universal suffrage, annexed to Decision 76/787/ECSC, EEC, Euratom (2002/772/EC,Euratom)", *Official Journal L 283*, 21/10/2002, P. 0001– 0004.

organizarea alegerilor într-o singură circumscripţie la nivel naţional[17], ceea ce constituie, aparent, un factor de omogenizare. Totuşi, în mod firesc, aceasta conduce la diferenţe majore în ceea ce priveşte magnitudinea circumscripţiilor, unul dintre elementele cu cel mai mare impact asupra rezultatelor în orice sistem electoral. După cum se ştie, în sistemele proporţionale, o scădere a magnitudinii generează în mod direct o diminuare a proporţionalităţii rezultatelor, prin urmare orice variaţie în această zonă devine definitorie pentru sistemul în cauză.

În cazul nostru, ne putem aştepta la efecte semnificativ diferite ale formulei electorale d'Hondt atunci când este aplicată într-o circumscripţie de magnitudine 6 (Estonia) faţă de cele înregistrate într-o circumscripţie de magnitudine 54 (Spania). Dacă includem în calcul şi efectul pragurilor sau al diferitelor formule electorale vom constata că unificarea sistemelor electorale rămâne încă un punct important în agenda Uniunii Europene.

O altă excepţie notabilă este prezenţa unui prag de 5% aplicat la nivel de circumscripţie în Franţa, ceea ce impune un obstacol suplimentar partidelor mici. Întâmplător sau nu, Franţa este singura ţară cu mai mult de o circumscripţie electorală în care s-a aplicat un prag electoral. Cel mai mic prag electoral aplicat este cel stabilit în Cipru (1,8) şi nu este surprinzător. Magnitudinea redusă este deja neconfortabilă pentru formaţiunile ce nu deţin un capital politic consistent. De altfel, se poate observa că în statele în care magnitudinea circumscripţiei nu depăşeşte valoarea 10 nu a fost instituit nici un prag electoral.

[17] Chiar dacă în unele cazuri (Germania, Polonia, Italia, Olanda) există mai multe circumscripţii, ele au doar un rol administrativ, organizatoric, şi nu intervin în repartizarea voturilor, aceasta realizându-se la nivel naţional. (Phillip Stover, Andreas M. Wust, „Electoral System", *European Election Study 2004,* online paper, http://www.europeanelectionstudies.net/Papers/EPElectoralSystems_english.pdf, 25.08.2005).

Pe de altă parte, Malta s-a alăturat Irlandei, ridicând la trei numărul cazurilor în care s-a întrebuințat votul unic transferabil, în schimb Marea Britanie, care a trecut la reprezentarea proporțională încă din 1999, a organizat scrutinul după metoda d'Hondt în 11 circumscripții electorale păstrând totuși votul unic transferabil pentru Irlanda de Nord.

Tabelul nr. 1. Sisteme electorale utilizate în alegerile pentru Parlamentul European (2004)

Țara	Primele alegeri europene	Număr mandate	Sistem electoral	Număr de circumscripții	Magnitudine	Prag electoral	Tip de listă	Formula electorală
Belgia	1979	24	RP	3	1; 9; 16	-	Închisă, neblocată	d'Hondt
Danemarca	1979	14	RP	1	14	-	Închisă, neblocată	d'Hondt
Franța	1979	78	RP	8	de la 3 la 14	5,0[1]	Închisă, blocată	Hare/d'Hondt
Germania	1979	99	RP	1	99	5,0	Închisă, blocată	Hare-Niemeyer
Marea Britanie	1979	75	RP	11	de la 3 la 10	-	Închisă, blocată	d'Hondt
Irlanda	1979	13	VUT	4	de la 4 la 5	-	Deschisă (VUT)	VUT-Droop
Italia	1979	78	RP	1	78	-	Închisă, neblocată	Hare/cele mai mari resturi
Luxembourg	1979	6	RP	1	6	-	Deschisă	Droop/d'Hondt
Olanda	1979	27	RP	1	27	-	Închisă, neblocată	Hare/d'Hondt
Irlanda de Nord	1979	3	VUT	1	3	-	Deschisă (VUT)	VUT-Droop
Grecia	1981	24	RP	1	24	3,0	Închisă, blocată	Droop/cele mai mari resturi
Portugalia	1987	24	RP	1	24	-	Închisă, blocată	d'Hondt
Spania	1987	54	RP	1	54	-	Închisă, blocată	d'Hondt
Austria	1995	18	RP	1	18	4,0	Închisă, neblocată	d'Hondt
Finlanda	1995	14	RP	1	14	-	Închisă, neblocată	d'Hondt
Suedia	1995	19	RP	1	19	4,0	Închisă, neblocată	Sainte-Laguë
Cipru	2004	6	RP	1	6	1.8	Închisă, neblocată	Hare/cele mai mari resturi
Republica Cehă	2004	24	RP	1	24	5,0	Închisă, neblocată	d'Hondt
Estonia	2004	6	RP	1	6	-	Închisă, blocată	d'Hondt
Ungaria	2004	24	RP	1	24	5.0	Închisă, blocată	d'Hondt
Letonia	2004	9	RP	1	9	-	Închisă, neblocată	Sainte-Laguë
Lituania	2004	13	RP	1	13	5.0	Închisă, neblocată	Hare/cele mai mari resturi
Malta	2004	5	VUT	1	5	-	Deschisă (VUT)	VUT-Droop
Polonia	2004	54	RP	1	54	5,0	Închisă, blocată	d'Hondt
Slovacia	2004	14	RP	1	14	5,0	Închisă, neblocată	Droop/cele mai mari resturi
Slovenia	2004	7	RP	1	7	-	Închisă, neblocată	d'Hondt

Sursa: Phillip Stover, Andreas M. Wust, „Electoral System", *European Election Study 2004, online paper,* http://www.europeanelectionstudies.net/Papers/ EPElectoralSystems_english.pdf, 25.08.2005; European elections portal, http://www.elections2004.eu.int/

[1] Pragul electoral este calculat la nivelul circumscripției

Competiţia politică trans-naţională şi problema participării

După cum arătam anterior, un concept – pe cât de simplu, pe atât de util – a fost creat special pentru a reflecta caracteristica dominantă a alegerilor europene în comparaţie cu alegerile parlamentare desfăşurate la nivel naţional: *alegeri de ordin secund*. Această perspectivă şi modelul analitic pe care se sprijină au fost propuse chiar în 1980, cu puţin timp după primul scrutin european, într-un articol publicat de Karlheinz Reif şi Hermann Schmitt sub titlul *„Nine Second Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results"*.[18] Presupoziţia de la care se porneşte este aceea că alegerile naţionale sunt pentru public cele mai importante, pe când alegerile desfăşurate la nivel supranaţional sau infranaţional se situează în plan secund. Pentru că sistemele de partide rămân identice în ambele tipuri de alegeri, comparaţia poate fi o sursă indispensabilă de observaţii şi potenţiale explicaţii referitoare la comportamentul electoral sau la funcţionarea mecanismelor ce alcătuiesc sistemul politic al Uniunii Europene[19].

În principal, modelul ia în calcul trei teste empirice:

1. existenţa unei diminuări a ratei participării în cazul alegerilor europene faţă de alegerile la nivel naţional;
2. înregistrarea unor pierderi electorale nete pentru partidele aflate la putere;
3. înregistrarea unor performanţe reduse în alegerile europene pentru partidele puternice la nivel naţional şi un efect invers pentru partidele care în alegerile naţionale obţin rezultate slabe.

---

[18] Karlheinz Reif, Hermann Schmitt, „Nine Second Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results", in *European Journal of Political Research*, Vol. 8, 1980.

[19] Michael March, "Testing the Second Order-Elections Model after Four European Elections", in *British Political Science Journal*, vol. 28, 1998.

Chiar dacă Reif şi Schmitt nu au construit şi un model al motivaţiilor individuale care favorizează aceste consecinţe, ei au sugerat câteva direcţii de argumentare. În primul rând, percepţia publică a alegerilor europene nu este de aşa natură încât să încurajeze participarea intensă. Impresia că nu există o miză cu adevărat importantă tinde să dea câştig de cauză unui comportament specific care nu mai cunoaşte constrângerile votului strategic. Pentru că de alegerile europene nu depind politici vitale, care în alte circumstanţe i-ar obliga pe unii alegători să voteze, nu în conformitate cu preferinţele lor profunde, ci pentru a sprijini orice candidat sau partid care, păstrându-şi şansele de a câştiga, îi va reprezenta interesele cât mai bine sau este indispensabil pentru formarea guvernului care le va promova, mulţi alegători se simt liberi să îşi manifeste în acest cadru adevărata opţiune, motivată afectiv sau ideologic. La fel de bine alegătorul poate să opteze mult mai uşor pentru un vot „protestatar", care să dea partidului preferat, votat în alegerile naţionale, un semnal negativ legat de o situaţie conjuncturală dată.

Participarea electorală în alegerile europene din 2004 şi ultimele alegeri naţionale *(valori medii)*

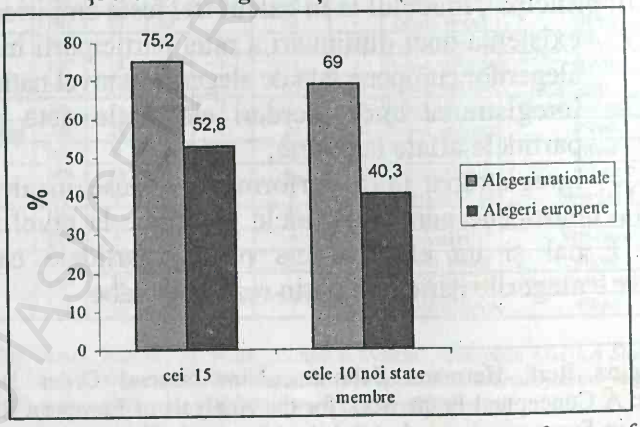

Sursa: Richard Rose, *Europe Expands, Turnout Falls: the Significance of the 2004 European Parliament Election*, International Institute for Democracy and Electoral Assistence, Stockholm, 2004, p. 4

În genere, majoritatea asumpţiilor acestui model au fost confirmate, însă participarea electorală (sau mai curând absenţa participării), pare să fie cea mai pregnantă şi totodată cea mai alarmantă caracteristică a tuturor scrutinelor europene de până acum. Scăderea sistematică a ratei medii de participare în alegerile europene a devenit un subiect frecvent abordat în studiile referitoare la comportamentul electoral, însă fără concluzii ferme în legătură cu cauzele fenomenului sau cu soluţiile eficace. Oricum, în afară de acest trend constant negativ, atrage atenţia diferenţa dintre rata participării înregistrată în alegerile europene şi cele naţionale. Astfel, în 1998, chiar după ce au stabilit ca bază de calcul pentru rata participării doar voturile valabil exprimate, Pascal Delwit şi Jean-Michel De Waele au constatat că, prin comparaţie, pentru fiecare stat membru în parte, de fiecare dată, participarea în alegerile europene a fost surclasată de cea înregistrată în competiţia electorală naţională desfăşurată simultan sau imediat precedentă.[20]

Determinanţii conduitei absenteiste sau abstenţioniste sunt numeroşi.[21] Practica votului obligatoriu poate să îi motiveze pe cetăţeni. Votul este asimilat unei acţiuni cu costuri şi beneficii relativ reduse, ceea ce înseamnă că decizia de vota depinde de modificări foarte mici în echilibrul utilităţii marginale percepute de alegători. Impunerea unui cost oarecare pentru absenţa de la vot poate spori substanţial participarea. De altfel, în statele unde votul este obligatoriu (conform componenţei actuale a Uniunii, Belgia, Grecia, Luxemburg, Cipru) procentajul alegătorilor prezenţi la urne este de multe ori cel

[20] Pascal Delwit, Jean-Michel De Waele, "Un parlement sans électeurs? La nationalisation des scrutins européens", in M. Telo et P. Magnette (eds.), *De Maastricht à Amsterdam, L'Europe et son nouveau traité*, Bruxelles, Editions Complexe, 1998, p. 212.

[21] Mikko Matilla, „Why bother? Determinants of turnout in the European Elections", in *Electoral Studies*, Vol, 22, 2003, pp. 454-457.

mai apropiat de cel înregistrat în alegerile parlamentare naționale şi net superior procentajului mediu.

Exemple de factori sistemici sau individuali care pot explica comportamentul electoral în genere sau în cadrul alegerilor europene

	Factori care explică comportamentul de vot	
	în genere	**specifici alegerilor europene**
Nivel individual	Factori socio-demografici Atitudini, credințe valori - încrederea în partide - încrederea în guvern	Încrederea în UE şi/sau PE Nivelul informării în legătură cu UE şi/sau PE
Nivel sistemic	Sistemul electoral - votul obligatoriu - ziua scrutinului (zi lucrătoare sau nu) Contextul politic	Alegeri de ordin secund Simultaneitatea alegerilor naționale şi europene Numărul de mandate ale fiecărui stat în PE Mărimea intervalului temporal în care statul respectiv a avut statut de membru al UE Beneficii ale statului în cauză venite din partea UE

Sursa: adaptat după Mikko Matilla, „Why bother? Determinants of turnout of thein the European elections", *Electoral Studies*, Vol, 22, 2003, p. 452; Richard Rose, *Europe Expands, Turnout Falls: the Significance of the 2004 European Parliament Election*, International Institute for Democracy and Electoral Assistence, Stockholm, 2004

Acelaşi tip de argument susţine ipoteza potrivit căreia desfăşurarea scrutinului într-o zi liberă poate creşte prezenţa la vot, diminuând costurile participării. Totuşi, există suficiente dovezi care acreditează opinia contrară, anume că mulţi nu doresc să îşi tulbure perioada de odihnă pentru a vota.[22]

Un efect asemănător poate fi pus şi pe seama utilizării listelor deschise, cu ajutorul cărora votantul poate să îşi maximizeze beneficiile percepute prin alegerea unui candidat cât mai apropiat de propriile preferinţe politice. În plus, prezenţa mai multor circumscripţii ar putea deveni un stimul prin crearea unui contact mai strâns între candidaţi şi electori, similar celui obţinut în sistemele uninominale.

Dintr-o cu totul altă perspectivă, unele studii au relevat o corelaţie surprinzătoare între statutul de contributor net la bugetul Uniunii pe care îl are ţara de origine a votantului şi scăderea propensiunii cetăţenilor de a se prezenta la urne. Acest statut pare să descurajeze participarea datorită reacţiei demobilizatoare pe care o are conştientizarea faptului că

[22] Analiza unor sondaje de opinie special concepute pentru a reflecta motivaţia individuală a absenţei de la urne a arătat că 9% dintre cei care nu au votat şi-au explicat astfel atitudinea, iar alţii au indicat ca explicaţie raţiuni corelate precum absenţa din localitate (22%). Interesant este faptul că un sondaj preelectoral realizat în România pentru alegerile din 2004 prezintă concluzii similare: în ordine, principalele motive declarate ale absentării de la vot sunt date de răspunsurile "sunt bolnav, nu mă pot deplasa", "voi fi plecat din localitate », «nu contează cine câştigă, pentru mine va fi la fel", "nu am încredere în nici un partid / candidat", "nu am timp, sunt ocupat", "secţia de vot e departe", "nu m-a convins nici un partid / candidat", "nu contează cine câştigă, toate partidele sunt la fel", "votul meu nu contează, nu poate influenţa rezultatul". Faţă de motivele ce ţin de convingerile şi atitudinile politice ale respondenţilor, primele două motivaţii ca importanţă sunt pur conjuncturale. Vezi Jean Blondel et al., *People and Parliament in the European Union. Participation, Democracy, and Legitimacy*, Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 47; Delia Bobîrsc, Mircea Comşa, "Votanţi şi non-votanţi. Cine şi de ce?", în Traian Rotariu, Mircea Comşa, (coord.), *Alegerile generale 2005. O perspectivă sociologică*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2005, p. 80

redistribuirea resurselor comune nu plasează statul de apartenenţă în poziţia de beneficiar. Mult mai uşor de înţeles este relaţia inversă. Cu cât alegătorii sunt mai convinşi de faptul că integrarea europeană oferă avantaje economice ţării lor, cu atât se vor prezenta în număr mai mare la urne. De asemenea, s-a constatat că participarea este mai mare în statele în care sprijinul pentru integrare este mai pronunţat. Îndeajuns de rezonabilă este şi presupoziţia că în statele noi membre, fie datorită unui reziduu inerţial de pe urma campaniilor media ce însoţesc de obicei evenimentul admiterii în cadrul organizaţiei, fie datorită interesului public intensificat de noutatea evenimentului, primele alegeri pentru Parlamentul European vor mobiliza electoratul mult mai eficace.

Reforma instituţională a fost menţionată adesea ca unică soluţie a deficitului de participare. Un parlament mai puternic după atribuirea competenţei de a desemna Preşedintele Comisiei, eventual introducerea unui element prezidenţialist în structura instituţională a Uniunii (spre exemplu alegerea directă sau de către un „colegiu electoral" a Preşedintelui Comisiei) ar putea sta la baza unor competiţii electorale mult mai atrăgătoare, cu o miză mult mai pregnantă.[23]

Avantajele acestei perspective nu se mărginesc la obţinerea unui plus de vizibilitate. Alinierea politică a formaţiunilor partizane transnaţionale nu se realizează încă unitar, coerent, urmând un clivaj cu semnificaţie europeană. Clivajele politice în jurul cărora se organizează viaţa politică la nivelul Uniunii Europene se desprind cu greu de configuraţiile naţionale. Cu alte cuvinte, chiar şi în context european partidele tind să rămână ataşate de temele de campanie derivate din realităţile politice naţionale, iar instituirea unui „mandat puternic" ar putea da competiţiei politice europene mai multă unitate.[24]

[23] *Ibidem*, p. 253.

[24] Simon Hix, *The Political System of the European Union*, Macmillan, London, 1999, pp. 185-186.

Este greu de crezut că astfel de restructurări radicale pot fi iniţiate în viitorul apropiat şi probabil că mici nu sunt cu adevărat necesare. Chiar reformele electorale în sensul introducerii votului obligatoriu sau al multiplicării numărului de circumscripţii nu sunt întâmpinate fără reticenţă. Bună parte din motivaţiile absenţei de la vot sunt pur circumstanţiale. Se întrevăd aşadar soluţii aplicabile pe termen scurt, soluţii, precum organizarea unor campanii de informare mai eficiente, ce nu implică riscuri majore.

Oricum, valoarea ştiinţifică a modelului prezentat aici, chiar dacă în viitor noi abordări sau noi observaţii îl vor infirma, este confirmată de potenţialul său paradigmatic. Se pare că ideea potrivit căreia alegerile europene pot fi înţelese doar prin referire la scrutinele naţionale şi doar plasate în plan secund faţă de acestea îşi are originea în analiza politicii statelor federate germane, un argument în plus pentru generalizarea modelului în context local sau regional. Astfel, într-un recent studiu dedicat evoluţiilor electorale din Portugalia, André Freire a examinat relaţia dintre rezultatele înregistrate în alegerilor locale şi europene prin comparaţie cu cele parlamentare, pentru perioada 1975-2002, demonstrând că alegătorii au tendinţa să îşi exprime nemulţumirea faţă de puterea politică prin intermediul celor două tipuri de alegeri de ordin secund menţionate. Diferenţele de performanţă între cele două tipuri de confruntări electorale sunt explicate de scăderea de popularitate a guvernelor şi de deprecierea climatului economic naţional. În sfârşit, s-a arătat că, atât în alegerile europene, cât şi în cele locale, se reflectă pe deplin modificările majore ale sistemului de partide perceptibile la nivel naţional.[25]

[25] Andre Freire, „Second-Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal", in *South European Society & Plitics*, Vol. 9, No. 3, 2004, pp. 54-79.

VIII.
Campaniile electorale

Scurt istoric al campaniilor electorale

Maurice Duverger semnalează faptul că ideea realizării campaniilor electorale nu este una de sorginte exclusiv modernă, fiind practicată încă din perioada republicană a Cetății eterne. Dintr-o astfel de perspectivă, organizarea „circurilor" și a spectacolelor de pe hipodromul roman pot fi interpretate drept forme relativ sofisticate de „evenimente create" în scopul conjurării plebei chemate să susțină un patrician sau comandant militar în cursa pentru ocuparea unor demnități importante în Senat sau armată. În multe ocazii accesul la jocurile sportive ori reprezentările dramatice era gratuit, ceea ce poate fi considerat drept un act de mituire a electorilor.

Totodată, candidații la astfel de funcții înalte în statul roman nu ezitau să folosească veritabile programe electorale, cu promisiuni tentante în caz de reușită, să mobilizeze fonduri destinate angajării unui corp de „solicitori" cu misiunea de a promova – pe căi pașnice și nepașnice –, ideile susținute de candidați sau, să înalțe adevărate imnuri, epitalamuri și panegirice celor în slujba cărora fuseseră angajați. Rolul acestora era, în principal, de a media între candidat și electori, deplasându-se pe teren pentru a prelua diversele solicitări ale electorilor și a le transmite candidatului, precum și de a face cunoscute însușirile remarcabile ale acestuia din urmă masei de alegători. Dar, așa cum s-a menționat, în anumite situații acești

solicitori nu ezitau să facă uz de mijloace de intimidare şi de ameninţări la adresa celor ostili, respectiv a celor care li se opuneau mai mult sau mai puţin făţiş şi vehement.

La fel ca în perioada modernă, şi atunci, candidaţii apelau la subscripţii publice, la „sponsorizări", împrumuturi şi tot felul de procedee de atragere a fondurilor de campanie pe care, ulterior, se obligau să le restituie fie din avantajele dobândite de pe urma funcţiei câştigate, fie prin împărţirea de favoruri celor care le-au fost apropiaţi în timpul efortului depus pentru a-şi atinge scopurile politice. Atunci când competiţia devenea foarte acerbă, adeseori se înregistrau ciocniri între gărzile pretoriene şi masa de susţinători fideli ai candidaţilor.

După unii autori, primele tentative de profesionalizare ale activităţilor de campanie electorală datează încă de la începutul secolului al XIX-lea, fiind asociate cadidaturilor la preşedinţia Statelor Unite ale federaliştilor Alexander Hamilton, George Wshington şi John Adams şi, respectiv a democrat-republicanului Thomas Jefferson. Acesta din urmă a utilizat în timpul cursei pentru câştigarea alegerilor din Georgia şi Carolina de Nord afişe, pamflete politice *(„Privire sumară asupra drepturilor Americii britanice"*, fiind primul menţionat în această privinţă*)*, manifeste şi reclame *(handbills)*, reuşind să se impună finalmente în faţa contra-candidaţilor săi în 1801.

Alţi autori avansează numele preşedintelui american Andrew Jackson, care a beneficiat de serviciile unui jurnalist devotat şi plin de fantezie, Amos Kendall, pentru a-şi face „imagine publică" în promovarea candidaturii sale pentru Casa Albă. Succesul repurtat după o campanie agitată şi plină de suspans a încurajat dezvoltarea noii profesii de „manager de campanie". În aceiaşi tradiţie a primelor manifestări de campanie electorală în America este menţionată contribuţia unui alt jurnalist, Yvy Ledbetter Lee, care s-a implicat activ în campania electorală a Partidului Democrat din primii ani ai secolului XX, după care, împreună cu Georges Parker, a pus bazele în 1908 a unui birou de lucru, având ca obiect principal

de activitate îmbunătățirea imaginii publice a personalităților și instituțiilor, inclusiv cele politice. Efortul lor a fost urmat de jurnaliștii californieni Clem Witaker și Leone Smith Baxter, care au înființat în 1933 "*Campaigns, Inc*", o renumită firmă de consultanță în domeniul campaniilor electorale.[1]

Perioada interbelică a secolului trecut a înregistrat o spectaculoasă dezvoltare a noii profesii în Statele Unite, fapt care în Europa nu s-a petrecut decât abia după 1945, îndeosebi în Marea Britanie și alte câteva țări occidentale. În Franța, spre exemplu, prima acțiune coerentă de campanie electorală propriu-zisă este considerată aceea din 1965, când compania de publicitate « *Services et Methodes* » s-a implicat în realizarea strategiei de promovare a candidatului Jean Lecanuet, înregistrând un succes remarcabil, chiar dacă acesta a pierdut în final în fața legendarei personalități politice a lui De Gaulle.

În toată această perioadă a debutului în profesionalizarea activităților de campanie electorală s-au remarcat puternice influențe publicitare și propagandistice, precum și împrumuturi masive din domeniile socio-psihologiei politice și ale comunicării publice. Treptat s-a ajuns până la acreditarea ideii că, în ultimă instanță, meritul câștigării unei campanii revine într-o măsură considerabilă consilierilor și specialiștilor din *staff*-urile aflate în spatele fiecărui candidat, precum și faptul că munca lor trebuie răsplătită corespunzător. Pentru aceasta trebuie fonduri pe măsură, iar partidele și liderii politici nu au ezitat să se angajeze material ori de câte ori competiția pentru câștigarea pozițiilor dominante de pe scena politică a impus un asemenea efort. Costurile de promovare pe care le presupune utilizarea mass media sunt exorbitante, iar concurența din ce în ce mai acerbă pentru putere și privilegii stimulează actele de colectare de fonduri, care de fiecare dată nasc întrebări asupra proveniență. Aproape niciodată partidele și candidații, în

[1] Richard Perloff, "Elite, Popular, and Merchandised Marketing", în *Handbook of POLITICAL MARKRTING*, Bruce I.Newman Editor, Sage Publications, Inc. London/New Delhi, 1999, chapt.2, pp. 19 sqq.

general, nu au reuşit să justifice integral sumele cheltuite în campaniile electorale, respectiv a celor care exced vizibil cadrul legal de mobilizare şi investire. Politicienii şi formaţiunile lor politice reclamă permanent mijloace materiale care le depăşesc puterea de a le produce, iar cadrul legal nu le oferă oportunităţi pe măsura aşteptărilor exprimate. Dar, ca de obicei, există oameni dispuşi să cheltuiască pentru a-i susţine în competiţia pentru putere, însă nu gratuit. La fel ca în timpul Republicii romane, ei aşteaptă din partea politicienilor investiţi în funcţie pe baza efortului lor, anumite contra-servicii: economice, simbolice ori, pur şi simplu de „protecţie" în faţa instituţiilor de control ale statului. Nimeni, însă, dintre cei avizaţi ori implicaţi în astfel de înţelegeri oculte nu este dispus să facă dezvăluiri presei. Sau, dacă ajung să o facă totuşi, atunci scandalul reprezintă argumentul forté utilizat în scopul „reamintirii" angajamentelor luate înaintea ori în timpul desfăşurării campaniei.[2] Nu trebuie pierdut din vedere faptul că, în general, campaniile electorale sunt privite fie ca un caz particular de comunicare politică, fie ca un prilej de reaşezare a relaţiilor de interese dintre mediile politic şi economic.

Din perspectivă comunicaţională, concluziile la care au ajuns cercetătorii P. Lazarsfeld, E. Katz, B. Berelson ori F. Gaudet în urma anchetei *The People's Choice* (1948), pun în evidenţă principiul *the two-steps flow of communication* (comunicare în doi paşi), respectiv faptul că mass media influenţează electoratul în mod indirect, prin intermediul liderilor de opinie din mediile culturale de referinţă. O asemenea constatare venea să contrazică versiunea liniară a modelului comunicării publice, în general, şi a celei politice, în mod deosebit.[3]

---

[2] Jean-Nöell Jeanneney, *L'argent caché. Milieux d'affaires et pouvoirs politiques dans la France du XXe siècle*, Fayard, 1984, p.13. În acest sens, autorul citează o expresie care circulă în mediile oligarhice franceze: *"Le bien ne fait pas de bruit, le bruit ne fait pas de bien"*.

[3] În epocă de o mare admiraţie se bucura modelul propus de H. Lasswell, a celor "cinci întrebări" succesive: *Who, what, when, where, why?*

Sub aspect economic, relaţiile dintre mediile de afaceri şi partide sunt binecunoscute şi de înţeles. În fond, teoreticienii interesaţi de natura acestor relaţii consemnează o realitate pe care nimeni nu o poate pune la îndoială: *partidul nu reprezintă întregul electorat, ci interesele unuia dintre segmentele sale,* respectiv acela care îi furnizează şi suportul social al câştigării alegerilor sau, măcar, al unei poziţii dominante în eşichierul politic. Ca atare, partidul reprezintă acea maşină de produs voturi şi mandate pentru candidaţii proprii, o întreprindere cu o organizare riguroasă capabilă să obiectiveze aspiraţiile părţii din electorat pe care o reprezintă, fiind totodată o structură managerială susceptibilă să realizeze un act de guvernare eficientă în interesul populaţiei.

Luptele dintre partide – remarcă Max Weber –, nu sunt doar lupte pentru promovarea unor programe politice, ci mai cu seamă lupte pentru controlul repartizării posturilor, demonstrând încă o dată că cea mai bună afacere rămâne în continuare afacerea politică.[4] Potrivit lui M. Duverger, în economia unei astfel de afaceri intră *activiştii, susţinătorii* (simpatizanţii politici), precum şi *membrii fideli* ai partidului:[5]

[4] M. Weber, *Politica, o vocaţie şi o profesie,* Ed. Anima, Bucureşti, 1992, p. 16

[5] M. Duverger, *Partis Politiques,* Plon, Paris, 1951, p. 76.

După începuturile ezitante şi relativ artizanale de concepere şi realizare a campaniilor electorale, structura acţiunii partidelor s-a profesionalizat, integrând numeroşi membri şi simpatizanţi în mecanisul promovării intereselor partizane. De nucleul dur al fiecărui partid se vor ataşa în forme mai mult sau mai puţin explicite instituţii de media, agenţi economici, personalităţi culturale charismatice ori oportuniste, alcătuind un angrenaj tot mai sofisticat al acţiunii politice.

Mijloacele şi resursele campaniei electorale

Experienţa competiţiilor electorale moderne din toate societăţile democratice indică o creştere progresivă a costurilor pe care le presupune orice campanie de alegeri. Deşi în principiu greu de cuantificat, dacă nu chiar imposibil, fondurile angajate în scopuri legate de promovarea liderilor şi a formaţiunilor politice sunt apreciate ca uriaşe sau, într-o exprimare mai prudentă, pe măsura forţelor şi a intereselor economice care le susţin efortul de accedere la guvernare. Lipsită de resurse, o campanie electorală riscă să eşueze.

Astfel, între ianuarie 2003 şi noiembrie 2004 comitetele naţionale ale celor mai importante două partide ale Americii au mobilizat fonduri federale de peste 1,4 mld.USD, depăşind totodată cu cca. 1,36 mld.USD pe cele provenind din surse independente sub forma susţinerilor private din partea simpatizanţilor. Potrivit datelor înregistrate de FEC *(Federal Election Commision)*, disponibilităţile financiare ale Partidului Democrat le-au depăşit cu 150% pe cele din 2000, în timp ce aceleaşi disponibilităţi au fost cu 69% mai mari în cazul Partidului Republican. De remarcat, totuşi, faptul că ciclul electoral 2004 este primul în care partidele Democrat şi Republican au fost nevoite să se supună noilor reglementări

federale din 2002, privind interdicția acceptării de fonduri nonfederale ori de proveniență incertă:[6]

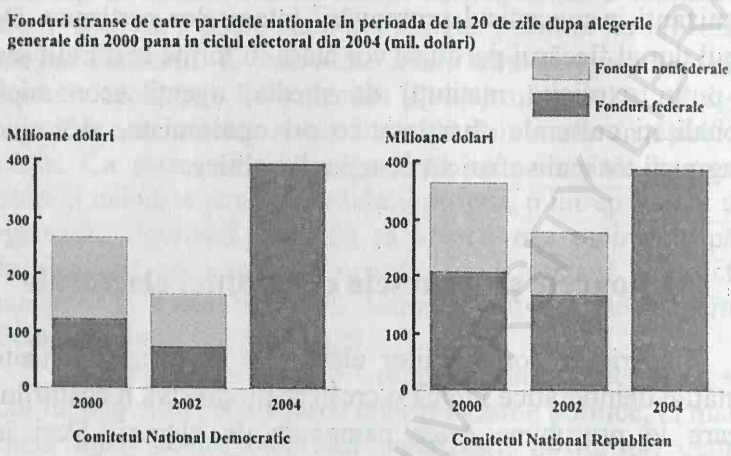

Creşterea costurilor de campanie se explică, cel puțin parțial, prin cheltuielile tot mai mari pretinse de deplasările candidaților, de onorariile acordate consultanților politici de specialitate, de crearea evenimentelor de campanie, de realizarea diagnozelor sociologice şi statistice, precum şi de insațietatea firmelor de publicitate angajate în scopul promovării candidaților. Or, mass media este instituția cea mai gurmandă din acest punct de vedere, devorând sume uriaşe pentru contractarea timpilor de antenă la ore de audiență maximă. În ceea ce-i priveşte pe candidați, aceştia nu concep să economisească resurse atunci când în joc sunt interese de o anvergură greu de imaginat.

În România, costurile de campanie au cunoscut o curbă constant evolutivă, înregistrând creşteri spectaculoase îndeosebi după apariția canalelor mediatice alternative. Dacă în primii ani

[6] Amy Kort, "National Party Fundrising Through 20 Days After General Election – 2000 through 2004 – Election Cycles", in *RECORD*, Federal Election Commision, January 2005, t.31/1, pp. 13-14.

după 1990, câteva publicaţii centrale, câţiva agenţi specializaţi în organizarea activităţilor de campanie electorală, împreună cu instituţiile publice de radio şi televiziune concentrau majoritatea costurilor angajate în acest sens, ulterior sumele au crescut considerabil, pe măsură ce şi peisajul audio-vizual – îndeosebi cel asociat instituţiilor private de media –, a cunoscut o creştere spectaculoasă. În afara acestor „mijloace clasice", în arsenalul competiţiei electorale au mai intervenit telefonia mobilă, Internetul şi diverse firme specializate în producerea şi diseminarea de printuri publicitare la cerere. Este suficient de reamintit faptul că în 1990 şi 1992 achiziţia timpilor de antenă la instituţiile media publice româneşti era gratuită, ceea ce nu s-a mai întâmplat, spre exemplu, în 2004.

La rândul lor, unele televiziuni – între care Antena 1 şi TVR –, au investit masiv în realizarea de *exit-poll*-uri cu scopul de a se impune în competiţia paralelă pentru *rating* şi controlul opiniei publice. Argumentele morale ale unei asemenea investiţii, respectiv acelea privitoare la prevenirea vicierii rezultatelor scrutinului şi de informare promptă, corectă şi completă a propriei audienţe, nu exclud scopuri colaterale legate de prestarea de servicii informaţionale în folosul anumitor forţe politice interesate. Din acest punct de vedere, nu totdeauna banii sunt motivaţia cea mai eficientă a susţinerii electorale, locul lor fiind substituit adeseori de promisiunea unor recompense post-electorale, fie de natură simbolică, fie pur materială. Un argument poate fi chiar precaritatea bugetelor de campanie alocate conform legii de la bugetul de stat. Aceştia sunt de fiecare dată insuficienţi pentru a satisface pretenţiile electorale ale candidaţilor, încât sponsorizările atrase ori chiar resursele băneşti proprii rămân soluţia cea mai frecvent întâlnită în cazul campaniilor de alegeri.

În alte împrejurări, resurse pot fi considerate baza logistică de transport, de media ori de producţie adecvată acţiunilor de campanie (imprimerii, alimente, comunicaţii, personal de serviciu etc.). Toate acestea constituie mijloace puse la dispoziţia strategilor de campanie, iar decontul efortului

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

depus urmează a fi plătit după câştigarea alegerilor. Clientelismul politic şi multipolaritatea discursului electoral reprezintă cadrul ideal al afirmării jocurilor de interese la care participă grupuri, agenţi economici, structuri partizane ori medii dintre cele mai diverse. Competiţia pentru dobândirea accesului la „resursele rare", respectiv cele care sunt susceptibile să motiveze investiţiile în campanie, dar având şanse importante de a fi recuperate la un nivel superior cheltuirii lor preelectorale. Practicile asociate unor astfel de acte cu tentă „filantropică" produc breşe morale importante la nivelul conduitei liderilor şi partidelor politice, lăsând o cale deschisă corupţiei şi santajului la cele mai înalte sfere decizionale ale guvernării. Pluralismul politic nu este o împrejurare lejeră pentru competitori, atât timp cât existenţa partidelor mici – uneori excesivă ca număr –, are drept revers o escaladă a nemulţumirilor şi frustrărior minoritare manifestate destul de zgomotos în timpul campaniei de alegeri. Temele sunt dintre cele mai diverse şi corespund, în general, unei poziţionări axilogic-doctrinare în câmpul acţiunii alectorale:

Paradigma distribuţiei opţiunilor electorale (Ph. Braud)

	Dimensiuni doctrinare	**Valori**	**Tematică dominantă în programul politic**
Stânga	– socialiste	– egalitate	– servicii publice
	– luministe	– solidaritate	– drepturile omului
			– emanciparea clasei productive etc.
Dreapta	– liberale	– spirit responsabil	– rigorism economic
	– naţionaliste	– iniţiativă privată	– apărarea întreprinderii şi întreprinzătorului
		– sentiment naţional	
Centru	– personalism	– justiţie socială	– economia în serviciul omului
	– radicalism	– echilibru între extremele politice	– dinamica intereselor

Formaţiunile politice mici se constituie, de regulă, în jurul revendicărilor şi aşteptărilor ignorate de formaţiunile politice cu vocaţie majoritară, fie datorită incompatibilităţii dintre revendicări şi principiile doctrinare ale acestor partide, fie ca urmare a faptului că programele excesiv de „punctuale" sunt susceptibile să le divizeze electoratul. Or, chiar în suita unor asemenea revendicări şi solicitări susţinute de *outsideri* se regăseşte una dintre resursele importante ale campaniei electorale. Aici se află sursa temelor de campanie, suportul concret al programului politic şi a ofertelor prezentate de partide şi lideri în faţa alegătorilor şi, nu în ultimul rând, cauzele conflictului de interese dintre grupurile rivale intrate în competiţia pentru putere.

O resursă extrem de importantă a campaniei o reprezintă *liderul*, în sensul deţinerii unui potenţial charismatic remarcabil, a unei legitimităţi politice ori profesionale de natură să genereze credibilitate în jurul personalităţii sale, precum şi a unei capacităţi comunicaţionale de excepţie, în stare să exercite o anumită seducţie în rândul alegătorilor. În preajma debutului campaniei electorale, partidele încep căutarea febrilă a liderilor reprezentativi, consideraţi compatibili cu valorile şi interesele partizane promovate. O dată identificaţi ei sunt incluşi în scenariul pregătit de *staff*-ul de campanie şi devin vectori de mesaj politic deosebit de eficienţi. Valoarea individuală a prestaţiei lor trebuie considerată, însă, numai în funcţie de valoarea echipei care le construieşte discursul politic.

Profesionalizarea activităţilor de campanie a făcut necesară organizarea unor echipe de specialişti, pe lângă care îşi fac simţită prezenţa numeroşi voluntari din rândul simpatizanţilor. Aceştia constituie o resursă deosebit de importantă, în măsura în care competenţele de care dispun le sunt valorificate inteligent de către candidaţi. Fără a face miracole, echipele de specialişti angajaţi în scopul elaborării strategiei de campanie, sunt aproape de neînlocuit. De aici, tendinţa supraestimării

muncii lor, dar şi sursa celor mai mari dezamăgiri. Importantă este o bună organizare şi o corectă distribuţie a rolurilor încredinţate celor care formează echipa:

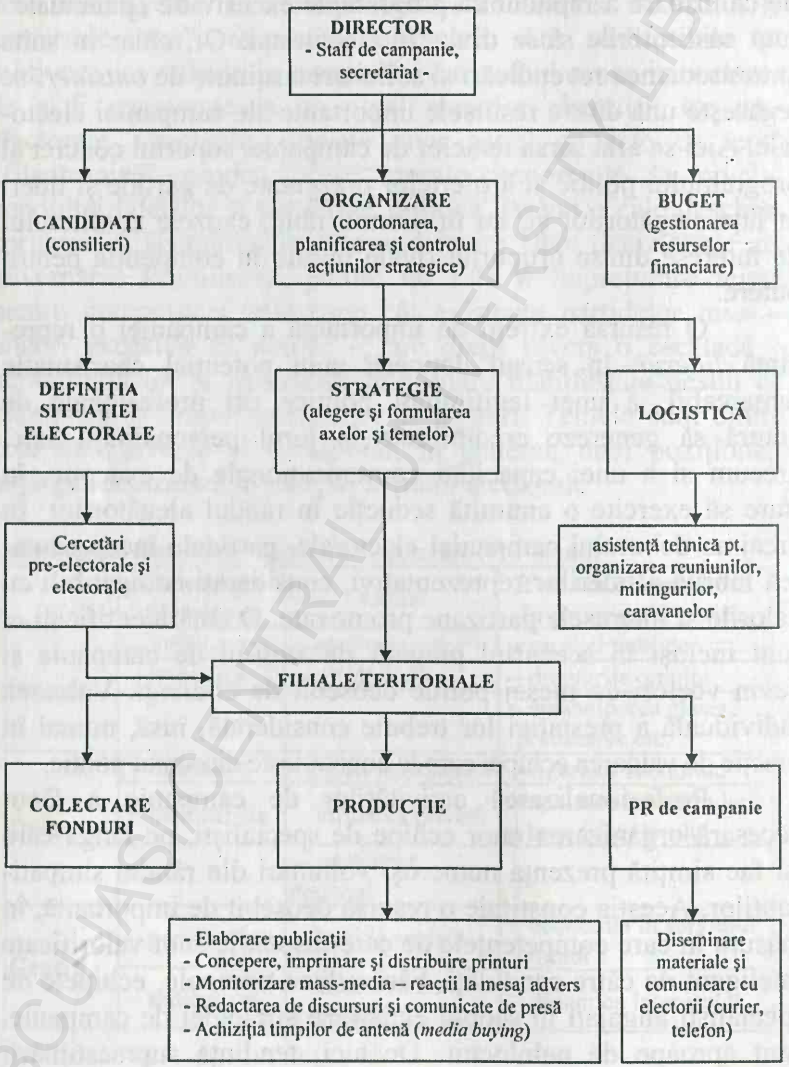

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Aducerea de experţi din străinătate, creditaţi cu rezultate entuziasmante în campanii memorabile, nu reprezintă decât o formă de manifestare a fricii de eşec. Adeseori o echipă bine antrenată de sociologi, politologi, psihologi, designeri, *copywriters*[7], regizori, administratori de sistem informatic etc., care cunosc foarte bine caracteristicile mediului social-politic, economic, legislativ şi cultural în care se desfăşoară campania electorală poate fi o soluţie mult mai eficientă, din cel puţin două puncte de vedere: *financiar* şi al *rezultatelor* obţinute. Arta de a concepe o strategie electorală eficientă nu priveşte exclusiv atingere scopului ultim urmărit – câştigarea alegerilor –, dar şi o raţională administrare a resurselor disponibile ori mobilizabile. Ea se dobândeşte în timp, prin experienţe repetate de campanie şi prin acumularea unui stoc relevant de cunoaştere practică. Din acest motiv, atunci când se vorbeşte de costurile unei campanii electorale nu se are în vedere numai ceea ce se cheltuie efectiv în timpul campaniei, dar şi investiţiile anterioare în formarea de specialişti, constituirea bazelor de date, a schemelor de acţiune în împrejurări date precum şi în cultivarea calităţilor imaginativ-creative a celor care concep şi implementează strategia propriu-zisă.

Axele campaniei electorale

Între exigenţele de primă importanţă ale unei campanii, aceea de a determina coordonatele demersului electoral reprezintă o prioritate strategică. Aceasta întrucât o astfel de campanie are în afara scopului principal – acela de a câştiga alegerile –, şi anumite scopuri co-laterale, dar nu mai puţin importante. Din acest motiv, managementul campaniei se structurează pe mai multe dimensiuni, căutând să gestioneze

[7] Responsabili cu conceperea şi producţia mesajelor orientate pe segmente pre-definite de electorat.

cât mai eficient resursele destinate îndeplinirii scopurilor urmărite. În mod sintetic, axele după care se desfăşoară acţiunile unei campanii electorale sunt orientate politic, ideologic, tematic, expectanţial şi pe structura de personalitate a candidaţilor.

Axa politică defineşte poziţia candidaţilor în universul discursului electoral. Nu este totuna dacă înscrierea în competiţie se face de pe suportul controlului mijloacelor logistice pe care le furnizează acţiunea guvernamentală (mediatice, administrative, bugetare, influenţă etc.), ori dacă se porneşte din postura de formaţiune politică de opoziţie. Tendenţial, partidul şi liderii aflaţi la guvernare suportă efectele unei erodării a creditului politic acordat de electorat. O asemenea împrejurare poate fi adeseori suplinită prin capacitatea superioară de mobilizare a simpatizanţilor şi a diverşilor susţinători de către formaţiunile aflate la putere, fie prin practicarea unor politici publice guvernamentale cu tentă populistă – în scopul „cumpărării" voturilor de la cei favorizaţi de astfel de măsuri –, fie prin avansarea unor promisiuni legate de recompensarea costurilor de campanie pe care şi le-au asumat cei dispuşi să facă eforturi financiare ori materiale în direcţia susţinerii campaniei. Însuşi discursul electoral suportă consecinţele unei astfel de poziţionări, de vreme ce unii deţin deja controlul „resurselor rare", fiind prin aceasta mai credibili în onorarea promisiunilor, iar alţii se află încă la faza promisiunilor şi a angajamentelor de viitor.

Prin comparaţie, discursul opoziţionist are avantajul unui *wild card,* a unui CEC în alb, a unei şanse acordate unei ipotetice „mai bune guvernări", în condiţiile prezentării unui *curriculum* politic suficient de credibil. Sub acest aspect, formaţiunile „de opoziţie" pot fi incluse fie în categoria „actorilor politici fără trecut", deci nealteraţi de eventuale eşecuri de guvernare, fie în categoria „actorilor politici reabilitaţi", având o experienţă semnificativă în practica guvernărilor anterioare şi

virtuale şanse de a reveni pe prima scenă a puterii în societate. Mijloacele de care dispun aceste forţe politice sunt principial inferioare celor deţinute de actorii aflaţi la guvernare, dar nu lipsite de importanţă. Cea mai eficientă resursă o constituie, însă, *capitalul de speranţă* acordat de electorat, la care se adaugă şi o cantitate importantă de ostilitate la adresa guvernării în exerciţiu datorată promisiunilor neodorate, a eşecurilor politicilor publice, a erodării capitalului de simpatie politică câştigat la precedentele alegeri etc. Din acest motiv, *axa politică* a campaniei electorale reprezintă o dimensiune a acţiunii strategico-tactice de neocolit.

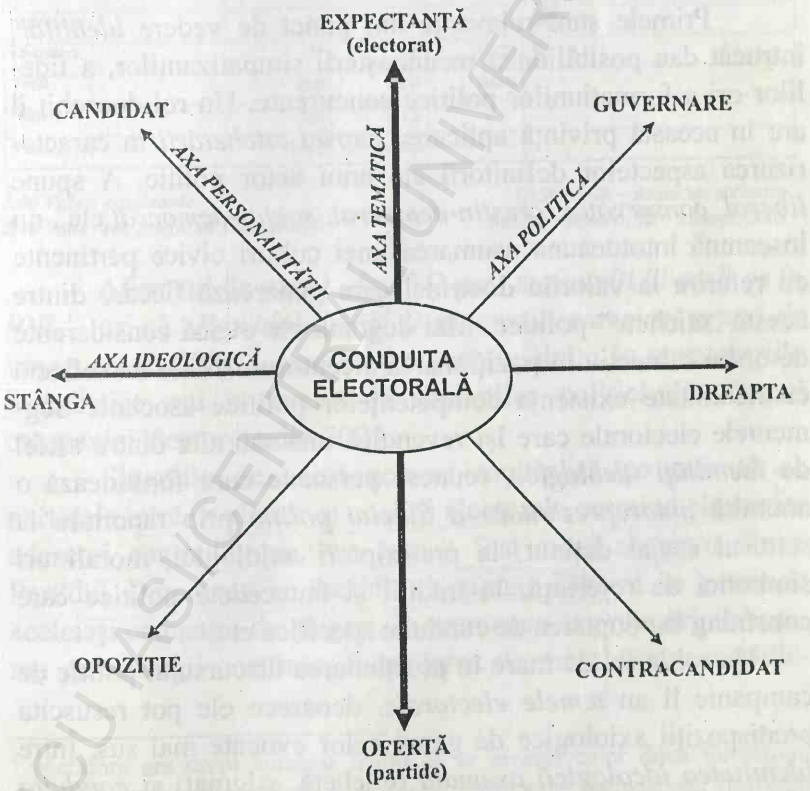

În ceea ce priveşte *axa ideologică* a campaniei, aceasta pare, la prima vedere, determinantă în raport cu toate celelalte menţionate. În realitate, ea tinde să-şi piardă din relevanţă pe măsura avansării în post-modernitate, să devină mai mult un reper mental decât unul doctrinar pentru electorat. Ea serveşte identificării spontane a formaţiunilor politice şi a liderilor atunci când la competiţia electorală participă un multiplu de doi candidaţi, iar programele afişate de aceştia nu sunt foarte bine delimitate. În conţinutul ei se regăsesc, în proporţii egale, *elemente de ordin doctrinar,* dar şi *teme electorale* (derivate axiologic).

Primele sunt relevante din punct de vedere *identitar*, întrucât dau posibilitatea recunoaşterii simpatizanţilor, a fidelilor ori a formaţiunilor politice concurente. Un rol deosebit îl are în această privinţă aplicarea *teoriei etichetării* în caracterizarea aspectelor definitorii ale unui actor politic. A spune *liberal, conservator, creştin-democrat, social-democrat* etc., nu înseamnă întotdeauna asumarea unei culturi civice pertinente cu referire la valorile doctrinei care generează fiecare dintre aceste „etichete" politice. Mai degrabă ele evocă considerente de ordin subiectiv în poziţionarea alegătorului, care nu reflectă cu necesitate existenţa competenţelor politice asociate. Segmentele electorale care îşi revendică una sau alta dintre astfel de *identităţi ideologice,* reunesc persoane care formulează o anumită *autoreprezentare a Sinelui politic* prin raportare la statusul social deţinut, la prescriptori axiologici, morali ori simbolici de referinţă, la tradiţii şi antecedete politice care constrâng la adoptarea de conduite specifice etc.

Un rol la fel de mare în poziţionarea discursului politic de campanie îl au *temele electorale,* deoarece ele pot resuscita predispoziţii axiologice de genul celor evocate mai sus. Între *identitatea ideologică asumată* (etichetă, stigmat) şi *conduita afişată a alegătorului* există o relaţie nemijlocită, în măsura în

care *temele electorale* tind să consolideze opţiuni doctrinare relativ ezitante. Prin aceasta, nu de puţine ori se întâmplă ca *teoria ataşamentului* – centrată pe *temă* –, să conducă la îndepărtarea sensibilă de conotaţiile ideologice ale etichetei politice de referinţă.

Care dintre următoarele orientări politice consideraţi că se apropie cel mai mult de convingerile dvs?

	Frecvenţă	% absolute	% valide	
social-democraţie	401	35.9	46.8(1)	47%
liberalism	269	24.1	31.3(1)	31%
creştin-democraţie	116	10.4	13.6	14%
naţionalism	55	4.9	6.4	6%
comunism	17	1.5	1.9(2)	2%
Total	858	76.8	100.0	
NS/NR	259	23.2		
Total	1117	100.0		

1.00 Valori dominante
2.00 Valori sub pragul de semnificaţie

INSOMAR – Rezultate statistice
Sondaj Naţional, 22 – 25 sept. 2004

Afirmaţii de genul *„în PSD sunt mai mulţi liberali ca în PNL”*, ori că *„Partidul Social Democrat are aceiaşi grupă de sânge ca şi PRM”*[8] au fost frecvent întâlnite în comentariile jurnalistice sau în evaluările analiştilor politici din timpul campaniei electorale din 2004.

Situaţiile de acest gen se multiplică pe măsură ce partidele intră în alianţe şi coaliţii electorale, reunind electorate adeseori contradictorii, aşa cum a fost cazul asocierii dintre Partidul Democrat şi Partidul Naţional Liberal în perioada aceleiaşi campanii de alegeri. În asemenea împrejurări elaborarea de strategii coerente, formularea de mesaje noncontradic-

[8] Metafora are drept substrat faptul că la nivelul celor două formaţiuni politice sunt destui membrii care nutresc sentimente naţionaliste, mai mult sau mai puţin radicale.

torii sau realizarea de acțiuni unitare politic rămân exigențe greu de satisfăcut de managemetul campaniei electorale. De fiecare dată riscul pierderilor legate de numărul susținătorilor tradiționali, precum și scăderea eficienței mesajelor electorale de contracarare a adversarului politic reprezintă consecințe de așteptat, pe care strategii campaniei trebuie să le ia foarte serios în calcul.

Suma voturilor acordate partidelor care alcătuiesc o alianță politică ori electorală nu concide aritmetic numărului de voturi mobilizabile de către fiecare formațiune politică în mod separat. Cazul atipic, în care Alianța DA a obținut cu mult peste ceea ce se aștepta din partea celor două partide intrate în coaliție electorală, se explică prin caracteristicile individuale ale liderului desemnat să le reprezinte în competiția cu PSD și *leadership*-ul său electoral. Ulterior succesului electoral propriu-zis, structura politică realizată sub forma „alianței" a început să-și arate slăbiciunile, iar liderii atașați entuziast de ideea fuziunii politice dintre PD și PNL s-au aflat frecvent în dificultatea justificării pozițiilor adoptate în chestiuni de interes civic și guvernamental în fața propriilor electorate.

În aceiași situație s-au găsit și exponenții politici ai UDMR când au trecut de la o formulă de guvernare în asociere cu PSD la una în asociere cu Alianța DA. Chiar asigurările date electoratului maghiar – și el suficient de divizat în facțiuni mai mult sau mai puțin convergente politic –, de a le reprezenta cu prioritate interesele, nu au scutit pe liderii acestei formațiuni politice de a fi bănuiți de compromis inacceptabil cu partenerii guvernamentali de moment și conjunctură. Or, pierderea suportului electoral prin abaterea de la „eticheta politică" și de la „temele electorale" consacrate prin tradiție, reprezintă o perspectivă nu foarte atrăgătoare pentru orice actor politic.

În opinia multora, părerile oamenilor despre politică se plasează pe un interval de la stânga la dreapta. Dvs. unde vă situaţi în acest interval?

	Frecvenţă	% absolute	% valide	
Centru	269	24.1	36.1(1)	36%
Mai degrabă la dreapta	141	12.6	18.9(1)	19%
Mai degrabă la stânga	137	12.2	18.4(1)	18%
Dreapta	105	9.4	14.0	14%
Stânga	94	8.4	12.6	13%
Total	746	66.7	100.0	
NS/NR	371	33.3		
Total	1117	100.0		

1.00 Valori dominante

INSOMAR – Rezultate statistice
Sondaj Naţional, 22 – 25 sept. 2004

Relativitatea clivajelor ideologice la nivelul electoratului, respectiv pierderea reperelor axiologice de autosemnificare a Eului politic în era post-modernităţii, nu trebuie absolutizată. Ideea că cetăţeanul nu se mai raportează cu aceiaşi fermitate la termenii doctrinei care-i definesc poziţionarea sa în interiorul spectrului politic, nu este confirmată de realitate. Mai degrabă se poate vorbi de o internalizare formală – destul de superficială în cele mai dese împrejurări –, a elementelor de autoidentificare civică, prin care alegătorii ţin să-şi exteriorizeze simpatiile politice. Caracterizarea poziţiei pe care o ocupă fiecare alegător pe ordonata *stânga-dreapta* serveşte prioritar cerinţelor dictate de o individualizare explicită a votului şi, mult mai rar, satisfacerii unor trebuinţe de ordin intelectual. Un argument în acest sens îl reprezintă însăşi migrarea voturilor de la un candidat la altul: aceasta este mai accentuată în segmentele mai puţin instruite ale electoratului, fiind mai greu de sesizat în cazul categoriilor de electori superior instruiţi şi calificaţi profesional.

În această privinţă *teoriile spaţiale ale votului* se dovedesc foarte eficiente, dacă se are în vedere faptul că studiile pe tema conduitelor electorale au condus la validarea practică a multor modele de analiză a habitusului politic. Cel

conceput de Anthony Downs[9] reflectă ipostaza poziționării diferite a doi candidați în raport cu o temă de campanie, deși ambii afișează caracteristici ideologice foarte apropiate ori chiar identice. Modelul în sine nu discriminează poziția celor doi candidați, dar permite identificarea corectă a poziției alegătorului în raport cu poziționarea candidaților. Astfel, opțiunea alegătorului în favoarea unuia sau altuia dintre cei doi candidați va fi determinată de gradul de apropiere dintre propria poziție cu privire la o temă de campanie și poziția candidaților față de aceiași temă. În măsura în care alegătorul va percepe ca fiind mai apropiată poziția sa de a unuia dintre candidați, votul său va fi acordat, firesc, acestuia. „Teoria alegătorului mediu" prezintă avantajul că *modelul spațial* se poate extinde la mai multe teme de campanie, respectiv poate fi transformat dintr-un model unidimensional (cu o singură temă), la un model *n-dimensional* (cu *n* teme). Lucrurile se pot complica, însă, pe măsură ce nu doar numărul temelor crește, ci mai ales atunci când *importanța* lor devine foarte diferită.[10]

---

[9] Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, Harper&Row, 1957, apud J.M.Buchanan & G.Tullock, *Calculul consensului. Fundamente logice ale democrației constituționale*, Ed.Expert, București, 1995, p. 234.

[10] Modelul este susceptibil și de unele slăbiciuni care nu pot fi ignorate. Între acestea, faptul că se rezumă doar la elemente de recunoaștere superficială a identității candidaților, trecând în subsidiar elemente ce țin de imaginea sa (dificil de formulat), de identificarea partizană ori de reflectarea mediatică a atitudinilor candidaților etc., constituie un exemplu ilustrativ. Totodată, poziționarea candidaților nu este condiționată exclusiv de dorințele alegătorilor, fiind adeseori expresia promovării unor interese de grup. În plus, teoria ia ca premisă ideea unei reflectări identice a pozițiilor candidaților, ceea ce nu se întâmplă aidoma în realitate. Este un fapt dovedit că înaintea atributelor identitare ale candidaților sunt prevalente percepțiile electoratului asupra acestor atribute, respectiv că nu toți alegătorii percep identic atributele asociate candidaților. Variabilele socio-demografice au un rol foarte important sub acest aspect, contribuind la o segmentare corespunzătoare a electoratului în raport cu importanța percepută a temelor de campanie.

Fără a mai reprezenta o dimensiune definitorie pentru conduita electoratului, poziţionarea pe *axa ideologică* constituie un indiciu suficient de puternic al caracterizării susţinerii partizane a candidaţilor. Ca atare, ea trebuie vizată cu precădere în analizele aplicate în scopul formulării *definiţiei situaţiei,* mai ales la debutul campaniei. Din evaluarea suportului axiologic şi ideologic al formaţiunilor politice aflate în competiţie pot fi extrase concluzii relevante cu privire la conduita alegătorilor, mai cu seamă în cazul celor *indecişi.*

Axa personalităţii îndeplineşte o funcţie feosebit de importantă din perspectiva orientării discursului de campanie. Nu se poate spune că există strategii, tactici ori scenarii de campanie care fac abstracţie de caracteristicile psihologice ale liderilor intraţi în competiţia electorală. Ar fi o mare eroare dacă s-ar proceda în acest fel, întrucât atributele caracteriale, temperamentale, fiziognomice sau socio-demografice influenţează în mod decisiv calitatea discursului public şi, implicit, eficienţa mesajului de campanie. Într-o măsură considerabilă buna gestionare a capitalului de imagine poate reprezenta un atú pentru orice candidat. Însă nu totdeauna aspectul estetic favorabil constituie primul argument în privinţa aceasta, respectiv ceea ce îndeobşte numim *charismă* constituie o sumă de însuşiri care se combină între ele pentru a genera un profil atractiv de lider. Vocea, tonalitatea, timbrul, cadenţa sunt calităţi ce nu pot fi neglijate atunci când se impune prezenţa publică a candidatului, fie cu ocazia diferitelor sale întâlniri cu alegătorii, fie în situaţiile de invitat la posturile de televiziune sau radio. Unor astfel de atribute li se adaugă cele privind ţinuta estetică, între care parura (machiaj), privirea, vestimentaţia, postura, gestica, mimica sunt de natură să confere şarmul personal al candidatului.

Nu lipsite de importanţă sunt şi particularităţile expresive, în care prestanţa, manierele, siguranţa, autocontrolul şi echilibrul contribuie la definirea unui profil de succes al candidatului. Ele sunt aspectele care produc „prima impresie"

asupra alegătorului, fiind condiționale pentru receptarea celorlalte atribute ale personalității, respectiv cele privitoare la experiență, competență, autoritate sau prestigiu social. Ideea că doar un candidat tânăr și frumos are șanse de câștig nu se confirmă întotdeauna. De multe ori, chiar în condițiile unui fizic dezavantajos, anumite deficiențe de ordin estetic pot constitui sursă a inconfundabilității candidatului, a identificării sale mai eficiente cu un anumit program electoral sau cu un anumit tip de mesaj adresat electoratului. La fel cum vârsta poate fi un avantaj, ea poate deveni în anumite împrejurări, mai curând un handicap, încât supralicitarea una sau alteia dintre situații – fără a ține cont de concordanța calităților cu natura temelor ori dimensiunea programelor politice susținute –, denotă diletantism și lipsă de profesionalism atât din partea candidatului, dar mai ales a responsabililor cu desfășurarea campaniei.

De altfel, până la construirea profilului unui candidat, toate aceste calități de ordin estetic, retoric ori reputațional devin irelevante în raport *notorietatea* acestuia. Vizibilitatea publică reprezintă un capital foarte apreciat de electorat, cel puțin acest lucru se vede în sondajele de opinie. Dar ea poate fi și un impediment pentru relevarea unor dimensiuni ale personalității mai puțin cunoscute, constituindu-se într-un veritabil stigmat politic, greu de înlăturat. Devine mai facilă construirea imaginii unui candidat necunoscut, decât reconstrucția personalității deja afirmate public. Notorietatea poate fi o șansă în plus pentru câștig, dar și povară greu de suportat. În această privință, candidaților sub-creditați electoral *(outsiders)* trebuie să li se acorde o mare atenție pentru a evita surprizele neplăcute.

Trebuie avut, apoi, în vedere faptul că o strategie de campanie pe *axa personalității* vizează, deopotrivă, *candidatul* și *contracandidatul*. Prin comparație, ca și cum s-ar privi într-o oglindă, aceștia sunt determinați să adopte conduite diferențiate, valorizând maximal însușirile care lipsesc adversarului politic și exploatând pe cât posibil în propriul avantaj deficien-

ţele celuilalt. În competiţia electorală scrupulele moralităţii cotidiene sunt alterate prin acţiunea unor retorici convenţionalizate, care vizează atingerea scopului absolut al înfruntării: *câştigarea alegerilor.* Ulterior acestui exerciţiu de retorică aplicată momentului de campanie, actorii revin la conduite fireşti, care nu exclud recunoaşterea meritului adversarului de ieri.

În sfârşit, *axa tematică* defineşte coordonatele discursului electoral între cei doi poli ai susţinerii sale publice: *aşteptare* şi *contestare.* Altfel spus, discursul reflectă deopotrivă expectanţa electoratului, concentrând suma solicitărilor şi revendicărilor sociale, economice şi politice ale diverselor segmente de populaţie cu drept de vot, dar şi criticile cele mai înverşunate administrate forţelor politice responsabile de ineficientă guvernare a intereselor reprezentate în timpul mandatului încredinţat de alegători. Anvergura şi intensitatea temelor abordate în timpul campaniei depind şi de calitatea receptării mesajelor, respectiv de nivelul culturii civice al electoratului. Sub acest aspect, o bună însuşire a teoriei participării se dovedeşte mai mult decât necesară. Ea poate diferenţia în structura electoratului diverse categorii de civism:

- *apatie* şi indiferenţă din partea alegătorilor;
- *conformitate* şi angajament politic formal, lipsit de consistenţă;
- *reformism* şi tendinţe puternice spre inovare socială;
- *implicare activă* şi intervenţie directă în acţiunea politică;
- *protest* şi contestare violentă a programelor şi candidaţilor.

Axa tematică contribuie, astfel, nemijlocit la autodefinirea diverselor segmente de electorat şi la poziţionarea discursului candidaţilor în timpul campaniei, cu precizarea că *participarea electorală* nu se confundă cu *participarea*

politică. În asociere cu caracteristicile socio-demografice ale electoratului, pot fi caracterizate conduitele celor cu studii superioare în raport cu ale celor mai puțin instruiți, a „gulerelor albe" și a celor „albastre", a diverselor categori etnice de alegători ori a tinerilor prin comparație cu adulții și cei de „vârsta a treia". Fiecare dintre aceste segmente manifestă predispoziții speciale față de anumite teme, fiind mai atașate de formațiunile și liderii care reușesc să le dea relevanță și credibilitate în timpul campaniei electorale.

Ca o concluzie generală la considerațiile de mai înainte, campaniile electorale se înscriu în sistemul mai amplu și mai complicat al activităților de marketing politic. Profesionalizarea și specializarea acestora sunt un reflex al intensificării competiției dintre actori, programe, oferte și, nu în ultimul rând, formule inovative dictate de evoluția sistemelor de valori din societate. Cantitatea de inteligență alocată bugetelor de campanie constituie o resursă tot mai apreciată, solicitată și valorificată ca *ingenium* în practica acțiunii de marketing politic. Exemplul cel mai la îndemână pentru a ilustra o astfel de redefinire a importanței capitalurilor mobilizabile în campaniile electorale – prin tendința de minimizare a valorii strategice a resurselor materiale și de maximizare a celor intelectual-creative –, îl reprezintă confruntarea dintre impresionantul „*staff* al PSD" și restrânsa „echipă a PD" din timpul competiției electorale pentru ocuparea fotoliului de Primar General al Capitalei. Stilul ingenios și modul inteligent al promovării ofertei politice și a liderului PD a sedus cu mult mai multă eficiență un electorat asaltat la fiecare intersecție de panourile uriașe și agresivitatea sloganurilor PSD. Rezultatul campaniei a demonstrat inversa proporționalitate dintre fonduri și rezultate, consacrând o dată în plus necesitatea metodei și profesionalismului într-un domeniu îndeobște refractar la cooperare activă, bazată pe competență și sistematică acțiune a managementului politic.

ANEXA 1

Lege nr. 67/2004
pentru alegerea autorităţilor administraţiei publice locale
- extrase -

CAPITOLUL I
Dispoziţii generale

Art. 1. – (1) Prezenta lege reglementează regimul alegerilor pentru autorităţile administraţiei publice locale – consilii locale, consilii judeţene şi primari.
(2) Consiliile locale şi consiliile judeţene, precum şi primarii se aleg prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat.
(3) Consiliile locale şi consiliile judeţene se aleg pe circumscripţii electorale, pe baza scrutinului de listă, potrivit principiului reprezentării proporţionale.
(4) Primarii comunelor, oraşelor, municipiilor, sectoarelor municipiului Bucureşti şi primarul general al municipiului Bucureşti se aleg pe circumscripţii electorale, prin scrutin uninominal.
(5) Preşedinţii şi vicepreşedinţii consiliilor judeţene, precum şi viceprimarii se aleg prin vot indirect de către consiliile judeţene, respectiv consiliile locale.
Art. 2. – (1) Cetăţenii români exercită, în mod egal, drepturile electorale, fără privilegii şi fără discriminări.
Art. 3. – (1) Au dreptul de a alege cetăţenii români care au împlinit 18 ani, inclusiv cei care împlinesc această vârstă în ziua alegerilor.
(2) Pentru alegerea consiliului local, a consiliului judeţean şi a primarului, fiecare alegător are dreptul la câte un singur vot
Art. 4. – (1) Au dreptul de a fi aleşi consilieri sau primari cetăţenii cu drept de vot care au împlinit, până în ziua alegerilor inclusiv, vârsta de cel puţin 23 de ani, dacă nu le este interzisă asocierea în partide politice, potrivit art. 40 alin. (3) din Constituţia României, republicată.
Art. 5. – (1) Nu pot alege:
a) debilii sau alienaţii mintal, puşi sub interdicţie;
b) persoanele lipsite de drepturile electorale, pe durata stabilită prin hotărâre judecătorească definitivă.
(2) Nu pot fi aleşi:
a) cetăţenii care fac parte din categoriile prevăzute la art. 40 alin. (3) din Constituţia României, republicată;

Art. 6. – (1) Candidaturile pentru consiliile locale şi consiliile judeţene, precum şi cele pentru primari se propun de partidele politice sau alianţele politice constituite potrivit Legii partidelor politice nr. 14/2003. Se pot depune candidaturi şi de către alianţele electorale constituite în condiţiile prezentei legi, de către organizaţiile cetăţenilor aparţinând minorităţilor naţionale prevăzute la art. 7, precum şi candidaturi independente. Listele de candidaţi pentru alegerea consiliilor locale şi a consiliilor judeţene trebuie întocmite astfel încât să asigure reprezentarea ambelor sexe. [...]
(5) O persoană poate candida pentru un singur consiliu local şi un singur consiliu judeţean şi numai pentru o singură funcţie de primar.
(6) O persoană poate candida, în acelaşi timp, pentru funcţia de consilier local, de consilier judeţean şi de primar.

SECŢIUNEA a 5-a
Candidaturile

Art. 40. – Propunerile de candidaţi pentru consilierii locali, consilierii judeţeni şi pentru primari se fac pe circumscripţii electorale şi se depun la birourile electorale de circumscripţie cel mai târziu cu 30 de zile înainte de data alegerilor.
Art. 41. – (1) Propunerile de candidaţi se fac în scris, în 4 exemplare, de către partidele politice, alianţele politice, alianţele electorale sau organizaţiile cetăţenilor aparţinând minorităţilor naţionale care participă la alegeri, sub semnătura conducerii organizaţiilor judeţene ale acestora, iar în cazul candidaţilor independenţi, pe baza listei susţinătorilor.
Art. 42. – O persoană nu poate accepta candidatura decât pentru o singură circumscripţie electorală, cu excepţia cazului în care candidatura se depune atât pentru un consiliu local, cât şi pentru consiliul judeţean.
Art. 43. – Partidele politice, alianţele politice şi alianţele electorale pot propune câte o listă de candidaţi în fiecare circumscripţie electorală pentru consiliul local, pentru consiliul judeţean şi câte un candidat pentru funcţia de primar.
Art. 44. – (1) Candidaţii independenţi pentru funcţia de consilier trebuie să fie susţinuţi de minimum 1% din numărul total al alegătorilor înscrişi în listele electorale permanente din circumscripţia respectivă, dar nu mai puţin de 50 în cazul comunelor, 100 în cazul localităţilor urbane de rangul II şi III şi de 1.000 în cazul judeţelor, municipiului Bucureşti, sectoarelor municipiului Bucureşti şi localităţilor urbane de rangul I.
(2) Pentru funcţia de primar, candidaţii independenţi trebuie să prezinte o listă de susţinători, care trebuie să cuprindă minimum 2% din numărul total al alegătorilor înscrişi în listele electorale permanente din circumscripţia

pentru care candidează, dar nu mai puţin de 200 în cazul comunelor, 300 în cazul oraşelor, 1.000 în cazul municipiilor şi sectoarelor municipiului Bucureşti şi 5.000 în cazul municipiului Bucureşti.

CAPITOLUL IV
Stabilirea şi constatarea rezultatelor alegerilor
SECŢIUNEA 1
Stabilirea rezultatelor votării

Art. 85. – (1) După încheierea votării, preşedintele biroului electoral al secţiei de votare procedează la anularea buletinelor de vot neîntrebuinţate.
Art. 90. – (1) După primirea dosarelor conţinând procesele-verbale cu rezultatul numărării voturilor [...] totalizarea voturilor exprimate şi la atribuirea mandatelor, în condiţiile prezentei legi.
(2) În acest scop biroul electoral de circumscripţie consemnează, pe întreaga circumscripţie, separat pentru fiecare listă de candidaţi sau candidaţi independenţi, numărul de voturi obţinute.
Art. 91. – Alegerile pentru consilieri şi pentru primari sunt valabile, indiferent de numărul alegătorilor care au participat la vot.
Art. 92. – (1) Pentru repartizarea mandatelor de consilier, biroul electoral de circumscripţie stabileşte pragul electoral al circumscripţiei, reprezentând 5% din numărul total al voturilor valabil exprimate în circumscripţia respectivă. În cazul alianţelor politice sau alianţelor electorale, la pragul de 5% se adaugă pentru al doilea membru al alianţei 2%. Pentru alianţele cu cel puţin 3 membri, pragul electoral este de 8%.
(2) Repartizarea mandatelor se face avându-se în vedere numai partidele politice, alianţele politice, alianţele electorale şi candidaţii independenţi care au întrunit pragul electoral prevăzut la alin. (1).
(3) Repartizarea mandatelor de consilier se face astfel:
a) în prima etapă, biroul electoral de circumscripţie stabileşte numărul de mandate ce revine fiecărei liste de candidaţi, precum şi candidaţilor independenţi, pe baza coeficientului electoral, determinat prin împărţirea numărului total de voturi valabil exprimate pentru toate listele şi candidaţii independenţi care au întrunit pragul electoral la numărul total al mandatelor de consilier din circumscripţia respectivă; biroul electoral de circumscripţie repartizează fiecărei liste atâtea mandate de câte ori coeficientul electoral se include în numărul total al voturilor valabil exprimate pentru lista respectivă; de asemenea, este declarat ales candidatul independent care a obţinut un număr de voturi cel puţin egal cu coeficientul electoral. Se consideră voturi – neutilizate pentru fiecare listă de candidaţi a partidelor politice, alianţelor politice şi alianţelor electorale voturile care au rămas

după atribuirea mandatelor, precum şi cele inferioare coeficientului electoral;

b) în a doua etapă, biroul electoral de circumscripţie repartizează mandatele neatribuite, pe baza unui tabel cuprinzând partidele politice, alianţele politice şi alianţele electorale care au întrunit pragul electoral, în ordinea descrescătoare a numărului de voturi neutilizate; mandatele neatribuite se repartizează partidelor politice, alianţelor politice şi alianţelor electorale, în ordinea înscrierii acestora în tabel, câte unul pentru fiecare partid politic, alianţă politică şi alianţă electorală. Dacă nu se reuşeşte repartizarea tuturor mandatelor, operaţiunea se repetă până la epuizarea acestora.

(4) În cazul în care nici una dintre organizaţiile cetăţenilor aparţinând minorităţilor naţionale, alta decât cea maghiară, nu a obţinut cel puţin un mandat, se atribuie un mandat de consilier, din cele rămase din prima etapă, organizaţiei care a întrunit pragul electoral şi a obţinut cel mai mare număr de voturi valabil exprimate dintre toate aceste organizaţii.

(5) Dacă în cursul operaţiunilor prevăzute la alin. (3) se constată că două sau mai multe partide politice, alianţe politice sau alianţe electorale au acelaşi număr de voturi neutilizate, înainte de atribuirea ultimului mandat rămas de repartizat, acesta este repartizat partidului politic, alianţei politice sau alianţei electorale care a obţinut numărul cel mai mare de voturi valabil exprimate; dacă numărul de voturi valabil exprimate este egal, repartizarea mandatului se face prin tragere la sorţi.

(6) Atribuirea mandatelor se face de către biroul electoral de circumscripţie în ordinea înscrierii candidaţilor pe listă şi începe cu lista de candidaţi pentru care au fost exprimate cele mai multe voturi.

(7) Dacă unui partid politic, alianţă politică sau alianţă electorală i se cuvin mai multe mandate decât candidaţii înscrişi în listă, mandatele rămase se atribuie celorlalte liste de candidaţi sau candidaţilor independenţi, potrivit prevederilor alin. (3).

(8) În situaţia în care nici un partid politic, nici o alianţă politică sau alianţă electorală nu realizează pragul electoral, iar numărul candidaţilor independenţi care au realizat pragul electoral este mai mic decât numărul mandatelor de consilier din circumscripţia respectivă, diferenţa de mandate este repartizată primelor 3 partide politice, alianţe politice sau alianţe electorale, în ordinea descrescătoare a numărului de voturi valabil exprimate pentru fiecare. Fiecărui partid politic, fiecărei alianţe politice sau alianţe electorale i se repartizează câte un mandat. Operaţiunea se repetă până la epuizarea tuturor mandatelor

Art. 93. (2) Este declarat primar candidatul care a întrunit majoritatea voturilor valabil exprimate.

(3) Dacă nici unul dintre candidaţi nu a obţinut majoritatea voturilor valabil exprimate, [...] se organizează un al doilea tur de scrutin.
(4) Un al doilea tur de scrutin se organizează şi în caz de balotaj între mai mulţi candidaţi la funcţia de primar.
(5) La al doilea tur de scrutin participă numai candidaţii clasaţi pe primele două locuri, respectiv candidaţii aflaţi în situaţie de balotaj.
(7) În al doilea tur de scrutin este declarat primar candidatul care a obţinut cel mai mare număr de voturi valabil exprimate.

ANEXA 2

Lege nr. 373/2004
pentru alegerea Camerei Deputatilor si a Senatului
- extrase –

CAPITOLUL I
Dispozitii generale

Art. 2. – Alegatorul are dreptul la un vot pentru alegerea Camerei Deputatilor si la un vot pentru alegerea Senatului.

Art. 3. – (1) Deputatii si senatorii se aleg in circumscriptii electorale pe baza de scrutin de lista, potrivit principiului reprezentarii proportionale, precum si pe baza de candidaturi independente.

(2) Norma de reprezentare pentru alegerea Camerei Deputatilor este de un deputat la 70.000 de locuitori.

(3) Norma de reprezentare pentru alegerea Senatului este de un senator la 160.000 de locuitori.

(4) Numarul deputatilor si al senatorilor ce sunt alesi se determina prin raportarea numarului de locuitori al fiecarei circumscriptii electorale la normele de reprezentare prevazute la alin. (2) si (3), la care se adauga un loc de deputat sau de senator pentru ceea ce depaseste jumatatea normei de reprezentare, fara ca numarul deputatilor sa fie mai mic de 4, iar cel al senatorilor mai mic de 2

Art. 4. – (1) In sensul prezentei legi, prin minoritate nationala se intelege acea etnie care este reprezentata in Consiliul Minoritatilor Nationale.

(5) Daca numarul membrilor necesari pentru indeplinirea conditiilor prevazute la alin. (4) este mai mare de 25.000 de persoane, lista membrilor trebuie sa cuprinda cel putin 25.000 de persoane domiciliate in cel putin 15 dintre judetele tarii si in municipiul Bucuresti, dar nu mai putin de 300 de persoane pentru fiecare dintre aceste judete si pentru municipiul Bucuresti.

(10) Mandatul de deputat atribuit potrivit alin. (2) se acorda peste numarul total de deputati rezultat din norma de reprezentare.

(12) Prin derogare de la prevederile art. 5 alin. (8), organizatiile cetățenilor apartinand minoritatilor nationale pot depune aceeasi lista de candidati pentru Camera Deputatilor in mai multe circumscriptii electorale.

Art. 5. – (1) Candidaturile pentru Camera Deputatilor si Senat se propun pe liste separate de candidati numai de partide politice si aliante politice, constituite potrivit *Legii partidelor politice nr. 14/2003* [...]

(4) In aceeasi circumscriptie electorala, un partid politic, o alianta politica sau o alianta electorala poate propune, pentru fiecare dintre Camerele Parlamentului, numai o singura lista de candidati. Partidele politice din aliantele politice sau aliantele electorale pot participa la alegeri numai pe listele aliantei. Un partid nu poate face parte decat dintr-o singura alianta politica sau alianta electorala.

(6) Candidatul independent poate participa la alegeri individual daca este sustinut de cel putin 5% din numarul total al alegatorilor inscrisi in listele electorale permanente ale localitatilor situate in circumscriptia electorala in care candideaza. Nu se admit candidaturi independente pe listele de candidati depuse de partidele politice, aliantele politice sau aliantele electorale. Nu se admit nici liste de candidati independenti.

(7) Presedintele Romaniei, in functie la data alegerii Camerei Deputatilor si Senatului, daca se afla in ultimele 3 luni ale mandatului, poate candida ca independent pe listele unui partid politic, unei aliante politice sau aliante electorale pentru obtinerea unui mandat de deputat sau senator. In cazul in care este ales deputat sau senator, Presedintele Romaniei este obligat ca, dupa validare, sa opteze intre calitatea de deputat sau senator si aceea de presedinte.

(8) O persoana poate candida fie pentru un mandat de deputat, fie pentru un mandat de senator si numai intr-o singura circumscriptie electorala.

(10) Organizatiile cetatenilor apartinand minoritatilor nationale pot opta sa depuna aceeasi lista de candidati pentru Camera Deputatilor in mai multe circumscriptii electorale.

SECȚIUNEA a 2-a
Stabilirea rezultatelor votarii la circumscriptiile electorale

Art. 90. – (1) Dupa primirea dosarelor prevazute la art. 88, respectiv a proceselor-verbale si dosarelor prevazute la art. 89, biroul electoral de circumscriptie incheie, separat pentru Camera Deputatilor si pentru Senat, cate un proces-verbal cuprinzand totalizarea voturilor valabil exprimate pentru fiecare partid politic, alianta politica, alianta electorala si candidat

independent, pe care il inainteaza in termen de 24 de ore la Biroul Electoral Central.

(2) Dupa primirea proceselor-verbale incheiate de catre birourile electorale ale circumscriptiilor, potrivit alin. (1), Biroul Electoral Central stabileste partidele politice, aliantele politice si aliantele electorale care indeplinesc pragul electoral, separat pentru Camera Deputatilor si pentru Senat. Pragul electoral reprezinta numarul minim necesar de voturi valabil exprimate pentru reprezentarea parlamentara, calculat dupa cum urmeaza:

a) **5%** din voturile valabil exprimate pe intreaga tara, pentru toate partidele politice, aliantele politice si aliantele electorale;

b) in cazul aliantelor politice si aliantelor electorale, la pragul de 5% prevazut la lit. a) se adauga, pentru al doilea membru al aliantei, 3% din voturile valabil exprimate pe intreaga tara si, pentru fiecare membru al aliantei, incepand cu al treilea, cate un singur procent din voturile valabil exprimate pe intreaga tara, fara a se putea depasi **10%** din aceste voturi.

Art. 91. – (1) Atribuirea de mandate se face avandu-se in vedere numai partidele politice, aliantele politice si aliantele electorale care au intrunit pragul electoral prevazut la art. 90 alin. (2), in mod distinct pentru Camera Deputatilor si pentru Senat, precum si candidatii independenti.

(2) Repartizarea si atribuirea mandatelor de deputat si de senator se fac in doua etape: la nivelul fiecarei circumscriptii electorale si la nivel de tara.

(3) La nivelul circumscriptiei electorale, biroul electoral stabileste, separat pentru Camera Deputatilor si pentru Senat, coeficientul electoral al circumscriptiei, prin impartirea numarului total de voturi valabil exprimate pentru toate listele de candidati ale partidelor politice, aliantelor politice si aliantelor electorale ce intrunesc conditia prevazuta la alin. (1) si pentru candidatii independenti la numarul de deputati, respectiv de senatori, ce urmeaza sa fie alesi in acea circumscriptie; fiecarei liste i se repartizeaza atatea mandate de cate ori coeficientul electoral al circumscriptiei electorale se include in voturile valabil exprimate pentru acea lista; atribuirea mandatelor se face de biroul electoral de circumscriptie in ordinea inscrierii candidatilor pe lista; pentru candidatii independenti se atribuie fiecaruia cate un mandat, daca a obtinut un numar de voturi valabil exprimate cel putin egal cu coeficientul electoral pentru deputati sau pentru senatori, dupa caz. Voturile ramase, adica cele neutilizate sau inferioare coeficientului electoral, obtinute de listele de candidati ale partidelor politice, aliantelor politice si aliantelor electorale ce intrunesc conditia prevazuta la alin. (1), precum si mandatele ce nu au putut fi atribuite de biroul electoral de circumscriptie se comunica de acesta Biroului Electoral Central, pentru a fi repartizate centralizat.

(4) Biroul Electoral Central insumeaza, pe intreaga tara, separat pentru Camera Deputatilor si pentru Senat, voturile neutilizate si pe cele inferioare

coeficientului electoral de circumscriptie din toate circumscriptiile electorale, pentru fiecare partid politic, alianta politica sau alianta electorala care intruneste conditia prevazuta la alin. (1); numarul voturilor astfel obtinute de fiecare partid politic, alianta politica si alianta electorala se imparte la 1, 2, 3, 4 etc., facandu-se atatea operatii de impartire cate mandate nu au putut fi atribuite la nivelul circumscriptiilor electorale; caturile rezultate din impartire, indiferent de lista din care provin, se clasifica in ordine descrescatoare, pana la concurenta numarului de mandate neatribuite; cel mai mic dintre aceste caturi constituie coeficientul electoral pe tara, pentru deputati si, separat, pentru senatori; fiecarui partid politic, alianta politica sau alianta electorala i se repartizeaza atatea mandate de deputati sau, dupa caz, de senatori de cate ori coeficientul electoral pe tara se cuprinde in numarul total al voturilor valabil exprimate pentru partidul politic, alianta politica sau alianta electorala respectiva, rezultat din insumarea pe tara a voturilor neutilizate si a celor inferioare coeficientului electoral de circumscriptie.

(5) Desfasurarea mandatelor repartizate pe circumscriptii electorale se face de Biroul Electoral Central, dupa cum urmeaza:

a) pentru fiecare partid politic, alianta politica sau alianta electorala, carora le-au revenit mandate potrivit alin. (4), se imparte numarul voturilor neutilizate si al celor inferioare coeficientului electoral de circumscriptie, din fiecare circumscriptie electorala, la numarul total al voturilor valabil exprimate pentru acel partid politic, alianta politica sau alianta electorala avut in vedere la repartizarea mandatelor pe tara.

Rezultatul astfel obtinut pentru fiecare circumscriptie se inmulteste cu numarul de mandate cuvenite partidului, aliantei politice sau aliantei electorale. Datele obtinute se ordoneaza descrescator la nivelul tarii si separat descrescator in cadrul fiecarei circumscriptii.

Pentru fiecare circumscriptie se iau in calcul primele partide politice, aliante politice sau aliante electorale, in limita mandatelor ce au ramas de repartizat in circumscriptia respectiva. Ultimul numar din aceasta operatiune reprezinta repartitorul acelei circumscriptii.

In continuare, se procedeaza la repartizarea mandatelor pe circumscriptii in ordinea partidelor politice, aliantelor politice, aliantelor electorale, precum si a circumscriptiilor din lista ordonata pe tara, astfel: primul numar din lista ordonata pe tara se imparte la repartitorul circumscriptiei de la care provine, rezultand numarul de mandate ce-i revin in circumscriptia respectiva. In continuare, se procedeaza identic cu numerele urmatoare din lista ordonata pe tara.

In situatia in care s-a epuizat numarul de mandate cuvenite unui partid politic, unei aliante politice sau unei aliante electorale ori dintr-o circumscriptie electorala, operatiunea se continua fara acestea.

Daca numarul din lista ordonata pe tara este mai mic decat repartitorul de circumscriptie, se acorda un mandat;

b) in cazul in care nu este posibila acordarea mandatelor in ordinea ce rezulta din aplicarea prevederilor de la lit. a), Biroul Electoral Central are in vedere circumscriptia electorala in care partidul politic, alianta politica sau alianta electorala are cel mai mare numar de candidati sau un candidat, carora nu li s-au atribuit mandate, iar daca si astfel au ramas mandate neindividualizate pe circumscriptii, circumscriptia electorala in care partidul, formatiunea politica sau alianta respectiva are cele mai multe voturi neutilizate ori cele mai multe voturi inferioare coeficientului electoral de circumscriptie;

c) daca dupa aplicarea prevederilor de la lit. a) si b) au mai ramas mandate nedesfasurate pe circumscriptii, Biroul Electoral Central le stabileste pe baza acordului partidelor politice, aliantelor politice sau aliantelor electorale carora li se cuvin aceste mandate, potrivit alin. (4), iar in lipsa unui acord, prin tragere la sorti, in termen de 24 de ore de la incheierea operatiunilor anterioare.

(8) In cazul in care organizatiile cetatenilor apartinand minoritatilor nationale opteaza pentru depunerea aceleiasi liste de candidati in mai multe circumscriptii electorale, conform art. 5 alin. (10), mandatul de deputat atribuit in baza art. 4 alin. (12) revine, in ordinea inscrierii, candidatilor aflati pe lista care a insumat cele mai multe voturi valabil exprimate.

(9) Mandatul prevazut la alin. (8) este atribuit circumscriptiei electorale in care lista de candidati depusa in baza art. 5 alin. (10) a castigat cele mai multe voturi valabil exprimate.

CAPITOLUL X
Alegerile partiale

Art. 95. – (1) In cazul anularii alegerilor intr-o circumscriptie electorala, potrivit art. 32 alin. (1) lit. h), precum si in cazul in care mandatul de deputat sau de senator devenit vacant nu poate fi ocupat de supleant, se organizeaza alegeri partiale.

MODELUL BULETINULUI DE VOT PENTRU ALEGEREA CAMEREI DEPUTAȚILOR
(*SENATULUI)

ROMÂNIA
BULETIN DE VOT PENTRU ALEGEREA CAMEREI DEPUTAȚILOR
Circumscripția electorală nr.....

Lista 1

1.
2.
3.
.
.

Lista 2

1.
2.
3.
.
.

Lista 3

1.
2.
.
.

Lista 4

1.
2.
3.
.

NOTA:

1) Se scrie denumirea completa a partidului politic, aliantei politice sau aliantei electorale.

2) Se reproduce semnul electoral; intre denumirea partidului politic, aliantei politice sau aliantei electorale si semnul electoral se pastreaza o distanta de 3 litere. Semnul electoral se imprima intr-un spatiu grafic de 2,5 cm x 2,5 cm.

3) Se trec numele si prenumele candidatilor, in ordinea din lista de candidati depusa, iar in cazul aliantelor, apartenenta politica abreviata (initialele partidului politic, aliantei politice sau aliantei electorale), dupa care patrulaterul se inchide.

4) Se trece mentiunea "Candidat independent"; pentru fiecare candidat independent se imprima un patrulater distinct, in partea finala a buletinului, in ordinea inregistrarii candidaturilor.

5) Se trece semnul electoral.

6) Se trec numele si prenumele candidatului independent.

– Pe o pagina se pot imprima mai multe patrulatere, in functie de numarul candidatilor inscrisi in lista

ANEXA 3

LEGE NR. 370/2004

din 20/09/2004
pentru alegerea Presedintelui Romaniei

-extrase-

CAPITOLUL I
Dispozitii generale

Art. 1. – (1) Prezenta lege reglementeaza modul de organizare si desfasurare a alegerilor pentru Presedintele Romaniei.

(2) Presedintele Romaniei se alege prin vot universal, egal, direct, secret si liber exprimat, in conditiile prezentei legi.

(3) Alegatorul are dreptul la un singur vot, in fiecare tur de scrutin organizat pentru alegerea Presedintelui Romaniei, potrivit art. 81 alin. (2) si (3) din Constitutia Romaniei, republicata.

Art. 3. – (1) La alegerile pentru Presedintele Romaniei se pot prezenta candidati propusi de partide politice sau aliante politice, constituite potrivit Legii partidelor politice nr. 14/2003, precum si candidati independenti. Partidele si aliantele politice pot propune numai cate un singur candidat. Partidele membre ale unei aliante politice care propune un candidat nu pot propune si candidati in mod separat.

(2) Candidaturile propuse de partidele si de aliantele politice, precum si candidaturile independente pot fi depuse numai daca sunt sustinute de cel putin 200.000 de alegatori. Un alegator poate sustine un singur candidat.

SECŢIUNEA a 2-a
Candidaturile

Art. 10. – Nu pot candida persoanele care, la data depunerii candidaturii, nu indeplinesc conditiile prevazute la art. 37 din Constitutia Romaniei, republicata, pentru a fi alese sau care au fost alese anterior, de doua ori, ca Presedinte al Romaniei.

ANEXA 4

CONSTITUTIA ROMANIEI

din 31/10/2003

-extrase-

ARTICOLUL 81
Alegerea Presedintelui

(1) Presedintele Romaniei este ales prin vot universal, egal, direct, secret si liber exprimat.

(2) Este declarat ales candidatul care a intrunit, in primul tur de scrutin, majoritatea de voturi ale alegatorilor inscrisi in listele electorale.

(3) In cazul in care nici unul dintre candidati nu a intrunit aceasta majoritate, se organizeaza al doilea tur de scrutin, intre primii doi candidati stabiliti in ordinea numarului de voturi obtinute in primul tur. Este declarat ales candidatul care a obtinut cel mai mare numar de voturi.

(4) Nici o persoana nu poate indeplini functia de Presedinte al Romaniei decat pentru cel mult doua mandate. Acestea pot fi si succesive.

ARTICOLUL 82
Validarea mandatului si depunerea juramantului

(1) Rezultatul alegerilor pentru functia de Presedinte al Romaniei este validat de Curtea Constitutionala.

ARTICOLUL 83
Durata mandatului

(1) Mandatul Presedintelui Romaniei este de 5 ani si se exercita de la data depunerii juramantului.

(2) Presedintele Romaniei isi exercita mandatul pana la depunerea juramantului de Presedintele nou ales.

(3) Mandatul Presedintelui Romaniei poate fi prelungit, prin lege organica, in caz de razboi sau de catastrofa.

ANEXA 5

Algoritmul repartizării şi atribuirii mandatelor
Legea nr. 373/2004, art.91

1. Repartizarea si atribuirea mandatelor se face în două etape:

a) etapa a-I-a: la nivelul fiecărei CIRCUMSCRIPŢII ELECTORALE;

b) etapa a-II-a : la nivel de ŢARĂ.

2. Descriere ALGORITM

2.1. Notaţii:

– prin alianţă se înţelege alianţă politică sau alianţă electorală

CE : circumscripţie electorală

VVE : voturi valabil exprimate

VVEU : voturi valabil exprimate utilizate

PA : partid politic, alianţă politică, alianţă electorală

CI : candidat independent

VVEPAi,j : voturile valabil exprimate obţinute de partidul **i** sau alianţa **i** în circumscripţia electorală **j**

TVVEPAi : total voturi valabil exprimate obţinute de partidul **i** sau alianţa **i** pe ţară

VVECIi,j : voturile valabil exprimate obţinute de candidatul independent **i** în circumscripţia **j**

TVVECIj : total voturi valabil exprimate obţinute de candidaţii independenţi într-o circumscripţie

TVVEPA : totalul pe ţară al voturilor valabil exprimate obţinute de către partide şi alianţe

TVVECI : totalul pe ţară al voturilor valabil exprimate obţinute de către candidaţii independenţi

TVVEPACI: totalul pe ţară al voturilor valabil exprimate obţinute de partide, alianţe, candidaţi independenţi

TVVETP : totalul pe ţară al voturilor valabil exprimate obţinute de către partidele şi alianţele care au întrunit condiţia de prag electoral, inclusiv voturile valabil exprimate obţinute de candidaţii independenţi care au obţinut mandate de deputat

TVVETPP : totalul pe ţară al voturilor valabil exprimate obţinute de către partidele şi alianţele care au întrunit condiţia de prag electoral

TVVETPI : totalul pe ţară al voturilor valabil exprimate obţinute de către candidaţii independenţi care au obţinut mandate de deputaţi

PRAGi : pragul electoral calculat pentru partidul **i** sau alianţa **i** (pragul poate fi progresiv, conform art. 90 , alin.(2))

PRAGj: pragul electoral conform art.90, alin.(2)
CEC : coeficientul electoral al circumscripţiei
CET : coeficientul electoral pe ţară
REPCE : repartitorul circumscripţiei electorale
MCE : numărul de mandate al circumscripţiei electorale (stabilit conform art.3)
MPA : numărul de mandate repartizate unui partid sau unei alianţe
MCI : un mandat repartizat unui candidat independent
MCE1: numărul de mandate repartizate în etapa a-I-a la nivel de CE
MT : total număr de mandate de repartizat pe ţară (stabilit prin însumarea MCE)
MCE2 : mandate rămase de repartizat la nivel de circumscripţie pentru etapa a-II-a
MT1 : total mandate repartizate în etapa a-I-a (suma pe ţară a MCE1)
MT2 : numărul de mandate rămase de repartizat la nivel de ţară, pentru etapa a-II-a
RESTPA : resturile pentru un partid sau o alianţă
RESTCE: resturi la nivel de circumscripţie (voturi valabil exprimate neutilizate sau inferioare coeficientului electoral al circumscripţiei)
CATPA: câturi rezultate din împărţirea totalului pe ţară a resturilor unui partid sau unei alianţe la numărul 1, 2, 3, ..., MT2
CATCE: câturi rezultate din împărţirea resturilor unui partid sau unei alianţe dintr-o circumscripţie electorală la totalul pe ţară al resturilor pentru acel partid sau acea alianţă
MRPA: numărul de mandate rămase de repartizat unui partid politic sau unei alianţe politice, în etapa a-II-a
NMVVED : numărul mediu de voturi valabil exprimate pe ţară pentru alegerea unui deputat
PRODUS : produsul dintre CATCE si MRPA
i: indice pentru partide politice, alianţe politice, candidaţi independenţi

(i = 1, 2,...n)

j: indice pentru circumscripţii electorale (j = 1, 2, ...42)

2.2. Algoritmul de repartizare a mandatelor

A) Stabilirea partidelor politice si alianţelor politice care îndeplinesc condiţia de **prag electoral**

a1. Determinarea voturilor obţinute pe ţară de un partid sau o alianţă:

$$TVVEPAi = \sum_{j=1}^{42} VVEPAi, j$$

a2. Determinarea voturilor obţinute pe ţară de toate partidele si alianţele:

$$TVVEPA = \sum_{i=1}^{n} TVVEPAi$$

a3. Determinarea voturilor obţinute pe o CE de candidaţii independenţi:

$$TVVECIj = \sum_{i=1}^{n} VVECIi, j$$

a4. Determinarea voturilor obţinute pe ţară de candidaţii independenţi:

$$TVVECI = \sum_{j=1}^{42} TVVECIj$$

a5. Determinarea numărului total de voturi obţinute pe ţară de toate partidele, alianţele si toţi candidaţii independenţi:

$$TVVEPACI = TVVEPA + TVVECI$$

a6. Stabilirea pragului pentru fiecare partid si alianţă:

$$PRAGi = (TVVEPAi : TVVEPA) * 100$$

Dacă $PRAGi \geq PRAGj$ atunci PAi a îndeplinit condiţia de PRAG ELECTORAL.

B) **Repartizarea mandatelor la nivel de circumscripţie electorală – etapa a-I-a**

b1. Determinarea **coeficientului electoral al circumscripţiei:**

$$VVEPACIj = \sum_{i=1}^{n} VVEPAi, j + \sum_{i=1}^{n} VVECIi, j$$

CECj = partea întreagă [VVEPACIj : MCEj]

b2. Repartizarea mandatelor la nivel de circumscripţie electorală:

- pentru partide, alianţe:

MPAi,j = partea întreagă [VVEPAi,j : CECj]

- pentru candidaţii independenţi:

MCIi,j = partea întreagă [VVECIi,j : CECj],

dacă $MCIi,j > 0$ se acordă numai un mandat, rezultând: $MCIi,j = 1$.

Pentru candidații din listele PA, repartizarea mandatelor se face în ordinea înscrierii lor în listă.

b3. Determinarea pentru fiecare PA din fiecare CE a resturilor (voturi neutilizate sau inferioare coeficientului electoral de circumscripție):

• determinarea voturilor utilizate de către fiecare PA într-o CE

$$VVEUPAi,j = MPAi,j \; x \; CECj$$

• determinarea resturilor pentru fiecare PA într-o CE

$$RESTPAi,j = VVEPAi,j - VVEUPAi,j$$

b4. Determinarea resturilor pentru fiecare CE (total resturi pe CE):

$$RESTCEj = \sum_{i=1}^{n} RESTPAi,j$$

b5. Determinarea numărului de mandate rămase de repartizat pentru fiecare CE:

• numărul de mandate repartizate în prima etapă într-o CE:

$$MCE1j = \sum_{i=1}^{n} MPAi,j + \sum_{i=1}^{n} MCIi,j$$

• numărul de mandate rămase de repartizat într-o CE:

$$MCE2j = MCEj - MCE1j$$

C) **Determinarea pe întreaga țară a RESTURILOR si numărului de mandate rămase de repartizat centralizat (în etapa a-II-a)**

c1. Determinarea RESTURILOR pe țară:

• pentru fiecare PA

$$TRESTPAi = \sum_{j=1}^{42} RESTPAi,j$$

• pentru toate PA

$$TRESTPA = \sum_{i=1}^{n} TRESTPAi$$

c2. Determinarea numărului de mandate rămase de repartizat la nivel de țară (pentru etapa a-II-a):

$$MT2 = \sum_{j=1}^{42} MCE2j$$

D) **Determinarea pentru fiecare partid sau alianță a "câturilor" împărțirilor succesive a resturilor cu 1; 2; 3;.....; MT2:**

CÂTPAi,1 = TRESTPAi : 1
CÂTPAi,2 = TRESTPAi : 2
CÂTPAi,3 = TRESTPAi : 3

.
.
.

CÂTPAi,MT2 = TRESTPAi : MT2

E) **Reuniunea "câturilor" obţinute pentru toate partidele si aliantele ; se obţine un număr total de "câturi" egal cu produsul dintre numărul de PA care au îndeplinit pragul electoral şi MT2.**

F) **Ordonarea descrescătoare a listei de "câturi" obţinută la punctul E).**

G) **Determinarea COEFICIENTULUI ELECTORAL PE ŢARĂ:**

CET = al MT2 cât din lista ordonată de câturi.

H) **Determinarea numărului de mandate ce se mai cuvin fiecărui partid sau fiecărei alianţe pentru a fi repartizate în etapa a-II-a:**

MRPAi = partea întreagă [TRESTPAi : CET]

I) **Desfăşurarea pe CE a numărului de mandate MRPAi cuvenite fiecărui partid sau fiecărei alianţe a se repartiza în etapa a-II-a:**

i1. Determinarea "câturilor" fiecărui partid sau fiecărei alianţe la nivelul fiecărei CE:

CÂTCEi,j = RESTPAi,j : TVVEPAi

i2. Determinarea "produselor" dintre "câturile" obţinute la punctul i1. şi numărul de mandate ce se mai cuvin fiecărui partid sau fiecărei alianţe:

PRODUSPAi,j = CÂTCEi,j x MRPAi

i3. Ordonarea descrescătoare a "produselor" fiecărei CE; se obţin 42 de liste de "produse".

i4. Reuniunea produselor PRODUSPAi,j şi ordonarea descrescătoare a acestora; se obţine o listă de "produse" pe ţară.

i5. Determinarea pentru fiecare CE a **repartitorului de circumscripţie:**

REPCEj = al MCE2j produs din lista PRODUSPAi,j a circumscripţiei Electorale

J) **Repartizarea mandatelor pe CE si PA;**

Ordinea de repartizare este dată de LISTA PE ŢARĂ A PRODUSELOR pentru alegerea CE si LISTA PE CIRCUMSCRIPŢII A PRODUSELOR pentru alegerea PA.

j1. Selectarea CE, si în cadrul acesteia, a PA si calcularea numărului de mandate pentru PA respectiv (M2PA):

PIi,j = partea întreagă [PRODUSPAi,j : REPCEj]

j1.1. Dacă *PIi,j ≥ 1* se atribuie partidului i sau alianţei i un număr de mandate egal cu minimul dintre:

- mandatele rămase de repartizat pentru acel PA
- mandatele rămase de repartizat pentru acea CE
- numărul de candidaţi din lista PA rămaşi fără mandat (CRPA).

Deci:

M2PAi,j = minimum (PIi,j, MRPAi, MCE2j, CRPAi,j)

Se actualizează variabilele:

MRPAi = MRPAi – M2PAi,j
MCE2j = MCE2j – M2PAi,j
CRPAi,j = CRPAi,j – M2PAi,j

Se parcurge LISTA PE ŢARĂ DE PRODUSE până când partea întreagă *[PRODUSPAi,j : REPCEj]* este zero *(PIi,j=0)*

j1.2. Dacă *PIi,j = 0* rezultă că *PRODUSPAi,j < REPCEj* şi se atribuie un mandat partidului sau alianţei deţinător al produsului *PRODUSPAi,j*, în condiţiile în care PA respectiv mai are dreptul să primească mandate şi mai are cel puţin un candidat în listă, iar circumscripţia mai are mandate de repartizat.

j2. Se continuă procedura descrisă la punctul j1, până la epuizarea numărului de mandate de repartizat la nivel de ţară MT2 sau a LISTEI DE PRODUSE PE ŢARĂ.

j3. Dacă, după parcurgerea integrală a LISTEI DE PRODUSE PE ŢARĂ mai rămân mandate de repartizat (algoritmul nu s-a închis), Biroul Electoral Central va repartiza aceste mandate conform art.91, alin.5, pct.b sau pct.c din Legea nr. 373/2004, pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului.

3. Repartizarea mandatelor de deputat organizaţiilor cetăţenilor aparţinând minorităţilor naţionale, conform art. 4 alin. (2) din Legea nr. 373/2004

3.1 Determinarea "Numărului mediu de voturi valabil exprimate pe ţară pentru alegerea unui deputat"

a) Determinarea numărului total de voturi valabil exprimate pentru Camera Deputaţilor obţinute pe ţară de către toate partidele şi alianţele care au întrunit condiţia de prag electoral, inclusiv voturile valabil exprimate pentru candidaţii independenţi care au obţinut mandate de deputat:

TVVETP = TVVTEPP + TVVTEPI

b) Calcularea "numărului mediu de voturi valabil exprimate, pe ţară pentru alegerea unui deputat"

NMVVED = TVVETP : 314

3.2 Selectarea organizaţiilor cetăţenilor aparţinând minorităţilor naţionale care vor primi un mandat de deputat în condiţiile art. 4, alin. (2) din Legea nr. 373/2004.

TVEEPAk ≥ NMVVED * 10/100

unde k reprezintă numărul de ordine al organizaţiilor cetăţenilor aparţinând minorităţilor naţionale care au depus liste de candidaţi şi care nu au obţinut nici un mandat de deputat sau senator, din NOMENCLATORUL GENERAL.

3.3 Repartizarea mandatului obţinut de organizaţiile cetăţenilor apartinând minorităţilor naţionale pe circumscripţii electorale:

$$CEi = \max\left\{\frac{VVEPAqj}{TVVEPAq}\right\} j$$

unde q = număr de ordine, în cadrul nomenclatorului general al organizaţiilor care au obţinut un mandat de deputat în condiţiile art. 4, alin. (2)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITARĂ

ANEXA 6

Numerotarea, delimitarea teritoriala si numarul mandatelor de deputat si de senator pentru fiecare circumscriptie electorala

Numarul circumscriptiei electorale	Delimitarea teritoriala a circumscriptiei electorale	Numarul mandatelor de deputat	Numarul mandatelor de senator
Circumscriptia electorala nr. 1	judetul Alba	6	2
Circumscriptia electorala nr. 2	judetul Arad	7	3
Circumscriptia electorala nr. 3	judetul Arges	9	4
Circumscriptia electorala nr. 4	judetul Bacau	10	5
Circumscriptia electorala nr. 5	judetul Bihor	9	4
Circumscriptia electorala nr. 6	jud. Bistrita-Nasaud	5	2
Circumscriptia electorala nr. 7	judetul Botosani	7	3
Circumscriptia electorala nr. 8	judetul Brasov	9	4
Circumscriptia electorala nr. 9	judetul Braila	5	2
Circumscriptia electorala nr. 10	judetul Buzau	7	3
Circumscriptia electorala nr. 11	judetul Caras-Severin	5	2
Circumscriptia electorala nr. 12	judetul Calarasi	5	2
Circumscriptia electorala nr. 13	judetul Cluj	10	4
Circumscriptia electorala nr. 14	judetul Constanta	10	4
Circumscriptia electorala nr. 15	judetul Covasna	4	2

Circumscriptia electorala nr. 16	judetul Dambovita	8	3
Circumscriptia electorala nr. 17	judetul Dolj	10	5
Circumscriptia electorala nr. 18	judetul Galati	9	4
Circumscriptia electorala nr. 19	judetul Giurgiu	4	2
Circumscriptia electorala nr. 20	judetul Gorj	6	2
Circumscriptia electorala nr. 21	judetul Harghita	5	2
Circumscriptia electorala nr. 22	judetul Hunedoara	7	3
Circumscriptia electorala nr. 23	judetul Ialomita	4	2
Circumscriptia electorala nr. 24	judetul Iasi	12	5
Circumscriptia electorala nr. 25	judetul Ilfov	4	2
Circumscriptia electorala nr. 26	judetul Maramures	7	3
Circumscriptia electorala nr. 27	judetul Mehedinti	4	2
Circumscriptia electorala nr. 28	judetul Mures	8	4
Circumscriptia electorala nr. 29	judetul Neamt	8	4
Circumscriptia electorala nr. 30	judetul Olt	7	3
Circumscriptia electorala nr. 31	judetul Prahova	12	5
Circumscriptia electorala nr. 32	judetul Satu Mare	5	2
Circumscriptia electorala nr. 33	judetul Salaj	4	2
Circumscriptia electorala nr. 34	judetul Sibiu	6	3
Circumscriptia electorala nr. 35	judetul Suceava	10	4

Circumscriptia electorala nr. 36	judetul Teleorman	6	3
Circumscriptia electorala nr. 37	judetul Timis	9	4
Circumscriptia electorala nr. 38	judetul Tulcea	4	2
Circumscriptia electorala nr. 39	judetul Vaslui	7	3
Circumscriptia electorala nr. 40	judetul Valcea	6	3
Circumscriptia electorala nr. 41	judetul Vrancea	6	2
Circumscriptia electorala nr. 42	municipiul Bucuresti	28	12
TOTAL		**314*)**	**137**

*) La acest numar se adauga cel mult 18 deputati din partea organizatiilor cetatenilor apartinand minoritatilor nationale care nu au intrunit in alegeri numarul de voturi pentru a fi reprezentate in Parlament [potrivit art. 4 alin. (2)].

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITARA

Bibliografie

Almond, Gabriel, Verba, Sidney, *Cultura civică,* CEUPRESS, Ed. Du Style, Bucureşti, 1996.

Antohi, Sorin, *Utopica.Studii asupra imaginarului social,* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991.

Arendt, Hannah, *Condition de l'homme moderne*, Paris, Calman-Lévy, 1983.

Arendt, Hannah, *Essai sur la revolution,* Paris, Gallimard, 1967.

Arendt, Hannah, *Qu'est-ce que la politique?,* Paris, Seuil, 1995.

Aristotel, *Politica,* Ed. Antet, Oradea, 1996.

Attali, Jacques, *Les modeles politiques*, PUF, Paris, 1972.

Augustin, *De Civitate Dei,* Ed. Univers, Bucureşti, 1998.

Balandier, Georges, *Antropologie politică,* Ed. Amarcord, Timişoara, 1998.

Benoit, Kenneth, "District magnitude, electoral formula, and the number of parties", *European Journal of Political Research*, vol. 39, 2001.

Benoit, Kenneth, „Models of Electoral System Change", in *Electoral Studies*, vol. 23, 2004.

Benoit, Kenneth, Hayden, Jacquelline, "Institutional Change and Persistence. The Evolution of Poland's Electoral System, 1998-2001", in *The Journal of Politics*, Vol. 66, No. 2, 2004.

Birch, Sarah, "Ukraine: The Perils Of Majoritarianism in A New Democracy" in Andrew Reynolds et all., *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2002.

Blondel, Jean et al., *People and Parliament in the European Union. Participation, Democracy, and Legitimacy*, Clarendon Press, Oxford, 1998.

Bobîrsc, Delia, Comşa, Mircea, "Votanţi şi non-votanţi. Cine şi de ce?", în Traian Rotariu, Mircea Comşa, (coord.), *Alegerile*

generale 2005. O perspectivă sociologică, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2005.

Bourban, Jean-Louis, *Parlamentul European*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1999.

Bourdieu, Pierre, *Esquisse d'une theorie de la pratique*, Le Seuil, Paris, 2000.

Boursin, Jean-Louis, *Les paradoxes du vote*, Odile Jacob, Paris, 2004.

Bouthoul, Gaston, *Histoires des doctrines politiques*, Payot, Paris, 1936.

Braud, Philippe, *Grădina deliciilor democraţiei*, Ed. Globus, Bucureşti.

Buchanan, James M., Tullock, Gordon, *Calculul consensului. Fundamentele logice ale democraţiei constituţionale*, Ed. Expert, Bucureşti, 1995.

Chabot, Jean-Luc, *Introduction a la politique*, PUF, Paris, 1991.

Condorcet, *Sur les elections et autres textes*, (Textes choisis et revus par Olivier de Bernon), Fayard, Paris, 1986.

Dahl, Robert A., *A Preface To Democratic Theory*, The University of Chicago Press, Chicago, 1956.

Dahl, Robert A., *Democraţia şi criticii ei*, Ed. Institutul European, Iaşi, 2002.

Delwit, Pascal, De Waele, Jean-Michel, "Un parlement sans electeurs? La nationalisation des scrutins europeens", in M. Telo et P. Magnette (eds.), *De Maastricht à Amsterdam, L'Europe et son nouveau traité*, Editions Complexe, Bruxelles, 1998.

Downs, Anthony, *An Economic Theory of Democracy*, Harper Collins Publishers, New York, 1957.

Drăgan, Ioan (coord.), *Construcţia simbolică a câmpului electoral*, Ed. Institutul European, Iaşi, 1998.

Dumézil, Georges, *L'Idéologie des trois fonctions aux peuples indo-europeenes*, Ed. Gallimard, Paris, 1968.

Durkheim, Emile, *De la division du travail social*, PUF, Paris, 1987.

Duverger, Maurice, *Partis Politiques*, Plon, Paris, 1951.

Follesdal, Andreas, Hix, Simon, *Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik*, European

Governance Papers (EUROGOV), No. C-05-02, 2005, http://www.connex-network/eurogov-egp-connex-C-05-02.pdf.

Freire, Andre, „Second-Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal", in *South European Society & Plitics*, Vol. 9, No. 3, 2004.

Girardet, R., *Mituri şi mitologii politice,* Ed. Institutul European, Iaşi, 1997.

Grabbe, Heather, „The European Union Conditionality and the *Acquis Communautaire*", in *International Political Science Review*, Vol. 32, No. 3, 2002.

Grofman, Bernard and Arendt Lijphart (eds.), *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Agathon Press, New York, 1986.

Grofman, Bernard, „Economia politică: perspective downsiene", in Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coord.), *Manual de ştiinţă politică*, Ed. Polirom, Iaşi, 2005.

Hirschman, Albert O., *Abandon, contestare şi loialitate*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1999.

Hix, Simon, *The Political System of the European Union*, Macmillan, London, 1999.

Horowitz, Donald R., "Electoral Systems: A Primer for Decision Makers", in *Journal of Democracy*, Vol. 14, No. 4, 2003.

Jeanneney, Jean-Nöell, *L'argent caché. Milieux d'affaires et pouvoirs politiques dans la France du XXe siècle,* Fayard, 1984.

Kaminski, Marek M., "Do Parties Benefit From Electoral Manipulation? Electoral Laws and Herestethics in Poland, 1989-1993", in *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 14, No. 3, 2002.

Kort, Amy, "National Party Fundrising Through 20 Days After General Election – 2000 through 2004 – Election Cycles", in *RECORD*, Federal Election Commision, January 2005.

Lijphart, Arend, *Modele ale democraţiei. Forme. de guvernare şi funcţionare în treizeci şi şase de ţări*, Ed. Polirom, Iaşi, 2000.

Love, Joseph, *Făurirea lumii a treia. Teorii şi teoreticieni ai subdezvoltării în România şi Brazilia*, Ed. Univers, Bucureşti, 2002.

Lust-Okar, Ellen, Ahmad Jamal, Amanei, "Rulers and Rules. Reassessing the Influence of Regime Type on Electoral Law Formation", in *Comparative Political Studies*, Vol. 35, No. 3, 2002.

Malaparte, Curzio, *Tehnica loviturii de stat,* Ed. Nemira, Bucureşti, 1996.

March, Michael, "Testing the Second Order-Elections Model after Four European Elections", in *British Political Science Journal*, Vol. 28, 1998.

Marcuse, Herhert, *Industrializare şi capitalism în opera lui Max Weber,* în "Scrieri filozofice", col. "Idei contemporane", Ed. Politică, Bucureşti, 1977.

Martin, Pierre, *Sistemele electorale şi modurile de scrutin*, Regia Autonomă "Monitorul Oficial", Bucureşti, 1999.

Matilla, Mikko, „Why bother? Determinants of turnout in the European Elections", in *Electoral Studies*, Vol, 22, 2003.

Morar, Filon, *Democraţia privilegiilor. Alegerile aleşilor din România*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2001.

Mosca, Gaetano, *Elementi de scienza politica,* Bocca, Torino, 1923.

Mozaffar, Shaheen, Schedler, Andreas, "The Comparative Study of Electoral Governance – Introduction", in *International Political Science Review*, Vol. 23, No. 1, 2002.

O'Donnell, Guillermo, Schmitter, Philippe, *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, The John Hopkins University Press, 1986.

Pareto, Vilfredo, *Traité de sociologie generale,* t. II, Ed. Droz, Geneve-Paris, 1968.

Perloff, Richard, "Elite, Popular, and Merchandised Marketing", în *Handbook of POLITICAL MARKRTING*, Bruce I.Newman Editor, Sage Publications, Inc. London/New Delhi, 1999.

Preda, Cristian, "Sistemul de partide şi familiile politice din România postcomunistă", în Jean-Michel de Waele, *Partide politice şi democraţie în Europa Centrală şi de Est,* Ed. Humanitas, Bucureşti, 2003.

Preda, Cristian, *România postcomunistă şi România interbelică*, Ed. Meridiane, 2002.

Przeworski, Adam, *Democraţia şi economia de piaţă*, Ed. All, Bucureşti, 1996.

Rose, Richard, *Europe Expands, Turnout Falls: the Significance of the 2004 European Parliament Election*, International Institute for Democracy and Electoral Assistence, Stockholm,2004,(http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/Annex_Euro_Gap.pdf).

Rotariu, Traian, Comşa, Mircea, "Fraudarea alegerilor?", în Traian Rotariu, Mircea Comşa, (coord.), *Alegerile generale 2005. O perspectivă sociologică*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2005.

Ruggie, John Gerard, „Territoriality and Beyond: Problematizing the Modernity in International Relations", in *International Organisations* , Vol. 47, No. 1, 1993.

Samuels, David J., Shugart, Matthew Soberg, "Presidentialism, Elections and Representation", in *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 15, No. 1, 2003.

Saramago, José, *Que reste-t-il de la démocratie,* Le Monde Diplomatique/ august 2004.

Sartori, Giovanni, *Teoria democraţiei reinterpretată,* Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

Schedler, Andreas, „The Nested Game of Democratization by Elections", in *International Political Science Review*, Vol. 23, No. 1, 2002.

Schmitt, Carl, *Teologie Politică,* Ed. Universal Dalsi, Bucureşti, 1996.

Schumpeter, Joseph A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper &Row, New York, 1975.

Stuart Mill, John, *Despre libertate*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994.

Ward, Hugh, "Rational Choice Theory", in David Marsh, Gerry Stoker, eds., *Theory and Methods in Political Science*, Macmillan, London, 1997.

Weber, Max, *Politica, o vocaţie şi o profesie,* Ed. Anima, Bucureşti, 1992.

Zorgbibe, Charles, *Construcţia europeană*, Ed. Trei, Bucureşti, s.a.

***, *Documente de bază ale Comunităţii şi Uniunii Europene*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Lucrări apărute în colecția UNIVERSITARIA

1. Valentina Agrigoroaei, *Elements pour une morphosyntaxe du verbe français,* 1994.
2. Vasile Miftode, *Teorie și metodă în asistența socială,* 1995.
3. Gheorghe Cliveti, *Liberalismul românesc. Eseu istoriografic,* 1996.
4. Gheorghe Iacob, *Economia României (1859-1939). Fapte, legi, idei,* 1996.
5. Ion Agrigoroaei, Gh. Iacob (coordonatori), *Arhivele Moldovei, I-II, 1994-1995,* 1996.
6. Gheorghe Cliveti, *România și crizele internaționale, 1853-1913,* 1997.
7. Gh. Teodorescu (coordonator), *Un secol de sociologie românească (1897-1997),* 1997
8. Gh. Iacob, *Introducere în diplomație,* 1998.
9. Petru Bejan, *Istoria semnului în patristică și scolastică,* 1999.
10. Eugen Carata, Dumitru Zetu, *Robotică,* 1999.
11. Ioan Ambrosă, Gh. Solcan, Ioan Liviu Mitrea, *Semiologie veterinară și diagnostic clinic,* 2000.
12. Iolanda Tobolcea, *Orientări psihologice și logopedice în logonevroză,* 2000.
13. Petru Bejan, *Critica filosofiei pure,* 2000.
14. Ștefan Afloroaei (coord), *Limite ale interpretării,* 2001.
15. Angela Zabulică, *Temporalitatea în discursul fenomenologic al lui Martin Heidegger,* 2002.
16. Simona Modreanu, *Eugène Ionesco ou l'agonie de la signifiance,* 2002.
17. Ștefan Afloroaei (coord.), *Interpretare și ideologie,* 2002.
18. Ștefan Afloroaei, Corneliu Bâlbă, George Bondor, *Locul metafizic al străinului,* 2003.
19. Mihai Chelaru, *Psihologia eului,* 2003.
20. Virgil Catargiu, *Perspective filosofice asupra istoriei,* 2003.
21. Dan Chițoiu, *Repere în filosofia bizantină,* 2003.
22. Gheorghe Teodorescu, Petru Bejan, *Relații publice și publicitate. Discurs, metodă, interpretare,* 2003.
23. Nicu Gavriluță, *Hermeneutica simbolismului religios,* 2003.
24. Ștefania Bejan, *Discursul educației,* 2003.
25. Maria Sandu, *Filiația. Abordare socio-juridică,* 2003.
26. Cristina Gavriluță, *Socioantropologia fenomenului religios,* 2003.
27. Nicolae Kallós, *Crâmpei de viață din secolul XX. Un dialog despre evreitate, holocaust și comunism ca experiențe personale,* 2003.

28. Vasile Miftode, *Tratat de asistență socială*, vol. I, 2003.
29. Valerius M. Ciucă, *Lecții de drept privat comparat*, 2003.
30. Mihaela Frunză (coord.), *Fețele toleranței*, 2003.
31. Virgil Stoica, *Cine conduce Iașiul?*, 2003.
32. Gheorghe Teodorescu, *Sociologia mirabilis*, 2003.
33. Maria Cojocaru, *Managementul serviciilor de asistență socială*, 2003.
34. Ștefan Munteanu, *Raționalitatea metafizicii lui Ion Petrovici*, 2003.
35. Petru Bejan, *Hermeneutica prejudecăților*, 2004.
36. Vasilie Bogdan, Alina Hârlab, *Statistică managerială*, 2004.
37. Manuela Gheorghe, *Religie și schimbare socială în România*, 2004.
38. Maria Cojocaru, *Sociologia industrială*, 2004.
39. Tudor Ghideanu, *Filosofia Criteriului și Timpul Funciar*, 2004.
40. Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Întregire și a Marii Uniri*, 2004.
41. Cornelia și Mihai Căprioară, *Introducere în filosofie*, 2004.
42. Liliana Stan, *Fundamente ale succesului educațional*, 2004.
43. Hanibal Dumitrașcu, *Ceilalți și Revoluția Liniștită*, 2004.
44. Aurora Ciucă, *Protecția internațională a drepturilor omului*, 2004.
45. Conțiu Tiberiu Șoitu, *Adolescenții instituționalizați*, 2004.
46. Dunca Petru, *Repere în antropologia culturală a alimentației*, 2004.
47. Dumitru Stan, *Introducere în sociologie*, 2004.
48. Valerius M. Ciucă, *Lecții introductive de hermeneutică juridică*, 2005.
49. Petru Dunca, *Introducere în filosofia Orientului Antic*, 2005.
50. Valerius M. Ciucă, *Lecții de drept privat comparat*, 2005.
51. Aurora Ciucă, *Drept internațional public*, 2005.
52. Titus Raveica, *Istoria filosofiei moderne*, vol. II, 2005.
53. Horia Pătrașcu, *Despre urât și demoni. Reflecții și exclamații*, 2005.
54. Aurora Ciucă, *Statut personal și naționalitate în dreptul internațional privat*, 2005.
55. Adrian Netedu, *Informatică și analiza datelor pentru științele sociale*, 2005.
56. Gheorghe Scripcaru, Valerius M. Ciucă, Călin Scripcaru, *Psihanaliză și hermeneutică juridică*, 2005.
57. Valerius M. Ciucă (coord.), Liviu Damșa, Gheorghe Durac, Tom Rawlings, Dan Stoica, Mihaela Vârnav, *Lecții de drept privat comparat*, vol. II, 2006.
58. Gheorghe Teodorescu, *Sociologia mirabilis*, ediția a II-a, 2006.
59. Hanibal Dumitrașcu, *Dezvoltare umană*, 2006.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAȘI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY